

**T.C.
KAHRAMANMARAŞ SÜTÇÜ İMAM ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İKSİSAT ANABİLİMDALI**

**KAHRAMANMARAŞ'TA BEŞERİ SERMAYE
POTANSİYELİNİN ANALİZİ**

Ömer Ali POLAT

YÜKSEK LİSANS TEZİ

**KAHRAMANMARAŞ
ŞUBAT-2006**

**T.C.
KAHRAMANMARAŞ SÜTÇÜ İMAM ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İKSİSAT ANABİLİMDALI**

**KAHRAMANMARAŞ'TA BEŞERİ SERMAYE
POTANSİYELİNİN ANALİZİ**

DANIŞMAN: YRD. DOÇ. DR. SAMİ TABAN

Ömer Ali POLAT

YÜKSEK LİSANS TEZİ

**KAHRAMANMARAŞ
ŞUBAT-2006**

T.C.
KAHRAMANMARAŞ SÜTÇÜ İMAM ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İKSİSAT ANABİLİMDALI

KAHRAMANMARAŞ'TA BEŞERİ
SERMAYE POTANSİYELİNİN ANALİZİ

Ömer Ali POLAT

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Bu tez 10/02/2006 Tarihinde Aşağıdaki Jüri Üyeleri Tarafından
Oy Birliği ile Kabul Edilmiştir.

.....
Yrd. Doç. Dr. Sami TABAN
DANIŞMAN

.....
Doç. Dr. Muhsin KAR
ÜYE

.....
Doç. Dr. İsmail BAKAN
ÜYE

Yukarıdaki imzaların adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylarım.

Doç. Dr. Haluk ALKAN

Enstitü Müdürü

Bu çalışma.....tarafından desteklenmiştir.

Proje No:

Not: Bu tezde kullanılan özgün ve başka kaynaktan bildirişlerin, çizelge, şekil ve fotoğrafların kaynak gösterilmeden kullanımı, 5846 sayılı Fikir ve Sanat eserleri Kanunundaki hükümlere tabidir.

KAHRAMANMARAŞ SÜTÇÜ İMAM ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ
İKTİSAT ANABİLİM DALI

ÖZET

YÜKSEK LİSANS TEZİ

**KAHRAMANMARAŞ'TA BEŞERİ SERMAYE
POTANSİYELİNİN ANALİZİ**

Ömer Ali POLAT

DANIŞMAN : Yrd. Doç. Dr. Sami TABAN

Yıl : 2006, Sayfa: 100
Jüri : Yrd. Doç. Dr. Sami TABAN
: Doç. Dr. Muhsin KAR
: Doç. Dr. İsmail BAKAN

2000'li yıllarda dünyamız bilgi çağı denilen bir evreyi yaşamaktadır. Bu çağda üretim tekniklerinde teknolojiye dayalı bir üretim süreci yaşanmakta olup, bu teknolojik gelişmeye bağlı olarak bilgiye dayalı insan unsuru ön plana çıkmaktadır.

Gelişmiş ülkeler için fiziki sermayeden daha önemlisi beşeri sermaye ve beşeri sermayenin geliştirilmesi olmuştur. Eğitim ve sağlık, beşeri sermayenin gelişiminde rol oynayan iki önemli faktördür. Bu iki faktör dışında; mesleki amaçlı göçler, nüfus yapısı, sosyal sermaye, beşeri sermaye ile fiziki sermayenin birbirini tamamlayıcılığı, ücret düzeyi ve motivasyon da beşeri sermayeyi etkileyen diğer önemli unsurlardır.

Bu tezde, Kahramanmaraş'ın beşeri sermaye yönünden gelişmişlik durumu analiz edilmeye çalışılmıştır. Bu bağlamda, beşeri sermayenin ağırlıklı olarak eğitim yönü ele alınmış, bununla birlikte sağlık ve nüfus yapısına da değinilmiştir.

Elde edilen sonuçlar, Kahramanmaraş'ın mevcut beşeri sermayesinin, 1980'li yıllardan sonra verilen teşviklerle büyük bir atılım gerçekleştiren Kahramanmaraş ekonomisinin ihtiyacını karşılamada yetersiz olduğunu göstermektedir.

Anahtar kelimeler: Beşeri sermaye, eğitim, sağlık, Kahramanmaraş'ın beşeri sermayesi, Kahramanmaraş ekonomisi

**DEPARTMENT OF ECONOMICS
INSTITUTE OF SOCIAL SCIENCE
UNIVERSITY OF KAHRAMANMARAŞ SÜTÇÜ İMAM**

ABSTRACT

MA Thesis

**THE ANALYSIS OF HUMAN CAPITAL
POTENTIAL IN KAHRAMANMARAŞ**

Ömer Ali POLAT

Supervisor : Asst. Prof. Dr. Sami TABAN

Year : 2006, Pages: 100

Jury : Asst. Prof. Dr. Sami TABAN

: Assoc. Prof. Dr. Muhsin KAR

: Assoc. Prof. Dr. İsmail BAKAN

During the 2000s, our world live an interphase which called information age. In this age, it is emerged a production process in production techniques that depend on technology and human factor that equipped by information plays an important role in terms of technological development.

In the developed countries, human capital and improving of this capital are more important than physical-capital. The importance of education should be considered in the health area beside education in the concept of human-capital. Except these two factors, there are several factors which affect the human capital e.g immigrations for job opportunity, population structure, social capital, cooperation of human capital and physical capital, salaries and motivation.

In this thesis, it is tried to analyze human capital development of Kahramanmaraş city. In this scope, we deal with especially the education part of the human capital, in addition to that, health and population structures are emphasized.

Obtained results indicate that human capital accumulation of Kahramanmaraş, its economy succeed a huge progress in its economical situation by giving incentives after 1980, does not meet to industry's human capital need.

Key words: Human capital, education, health, Kahramanmaraş's human capital, the economy of Kahramanmaraş.

ÖNSÖZ

Günümüzde artan rekabet koşulları ve globalleşme özellikle gelişmekte olan ülkelerde ekonomik kalkınmada yetişmiş insan gücünün önemini daha da artırmıştır. Sanayi devrimiyle birlikte sermayeyi ön plana çıkaran ekonomik yapılanma özellikle 20. yüzyılın son çeyreğinde yaşanan hızlı değişim sürecinin sonunda insan unsurunun önem kazandığı bir yapıya bürünmüştür. Nitekim fiziki sermaye açısından zengin olan birçok ülkenin beşeri sermayeye sahip olamaması nedeniyle ekonomik olarak gelişmemişlerdir. Son yıllarda Kahramanmaraş'ın ekonomik kalkınması dikkat çekici niteliktedir. Bu gelişme çerçevesinde Kahramanmaraş'ın beşeri sermaye potansiyelinin incelenmesi önem arz ettiğinden böyle bir çalışma yapılması düşünülmüştür.

Bu konunun belirlenmesinden tamamlanmasına kadar geçen sürede yardım ve desteğini esirgemeyen Danışman hocam Yrd. Doç. Dr. Sami TABAN'a, yine büyük desteğini gördüğüm değerli hocam Doç. Dr. Muhsin KAR'a teşekkürü bir borç bilirim.

Bu çalışmada desteğini gördüğüm Sağlık İl Müdürlüğü çalışanlarına, Kahramanmaraş Valiliği personeli Kağan ŞENSEY beye, KMTSO personellerine, bana sürekli destek veren Emrullah EREN, Fuat ÖZCAN, Hüseyin ÇİFTÇİOĞLU, diğer mesai arkadaşlarıma ve GMYO müdürü Sayın Yrd. Doç. Dr. Hatip TOK beye ayrı ayrı teşekkür ederim.

Ayrıca bu çalışmada sabırla destek veren değerli eşim Firuze POLAT'a da teşekkürlerimi sunarım.

Şubat, 2006

Ömer Ali POLAT

İÇİNDEKİLER

ÖZET.....	I
ABSTRACT.....	II
ÖNSÖZ.....	III
İÇİNDEKİLER.....	IV
KISALTMALAR LİSTESİ.....	VI
ÇİZELGELER LİSTESİ.....	VII
ŞEKİLLER LİSTESİ.....	IX
1. GİRİŞ.....	1
2. ÖNCEKİ YAPILAN ÇALIŞMALAR.....	3
3. BEŞERİ SERMAYE KAVRAMI, ÖNEMİ VE UNSURLARI.....	5
3.1.Beşeri Sermayenin Tanımı.....	5
3.2.Beşeri Sermayenin Önemi.....	6
3.3 Beşeri Sermayenin Unsurları.....	8
3.3.1.Eğitim.....	8
3.3.1.1.Eğitimdeki Gelişmenin Göstergeleri.....	10
3.3.1.2.Eğitim Yatırımları.....	11
3.3.2.Sağlık.....	12
3.3.2.1.Sağlıklı Bir Toplumun Göstergeleri.....	15
3.3.2.2.Sağlık Yatırımları.....	17
3.3.2.3.Beslenme Yatırımları.....	18
3.3.3. Beşeri Sermayenin Diğer Unsurları.....	19
3.3.3.1.Mesleki Amaçla Yapılan Göçler ve Beşeri Sermaye.....	19
3.3.3.2.Nüfus Yapısı.....	20
3.3.3.3.Sosyal Sermaye.....	22
3.3.3.3.(1).Sosyal Sermayenin Özellikleri.....	22
3.3.3.3.(2).Sosyal Sermayenin Ekonomik Etkileri.....	23
3.3.3.4. Beşeri Sermaye ve Fiziki Sermayenin Tamamlayıcılığı..	24
3.3.3.5.Ücret Düzeyi.....	24
3.3.3.5.(1).Düşük Ücret Politikası.....	25
3.3.3.5.(2).Yüksek Ücret Politikası.....	25
3.3.3.5.(3). Satın Alma Gücü.....	25
3.3.3.5.(4). Verimliliğe Dayalı Ücret Politikası.....	26
3.3.3.6.Motivasyon.....	26
3.3.3.6.(1).Motivasyon Teknikleri.....	27
4. BEŞERİ SERMAYEYE YATIRIM YAPILMASININ AMAÇLARI.....	29
4.1. Ekonomik Kalkınmayı Sağlamak.....	29
4.2. Emek Verimliliğini Artırmak.....	29
4.3. Bilgi Toplumunu Oluşturmak.....	30
5. BEŞERİ SERMAYENİN EKONOMİK ETKİLERİ.....	32
5.1.Beşeri Sermayenin Verimlilik Üzerindeki Etkileri.....	32
5.1.1.Eğitim-Verimlilik İlişkisi.....	33
5.2. Beşeri Sermayenin Teknolojik İlerleme Üzerine Etkileri.....	34
5.3. Beşeri Sermayenin Gelir Dağılımı Üzerine Etkileri.....	36
6. TÜRKİYE’NİN BEŞERİ SERMAYE PROFİLİ.....	39
6.1.Türkiye’de Eğitim.....	39
6.1.1.Türk Millî Eğitim Sisteminin Tarihi Süreci.....	39
6.1.2.Türk Milli Eğitim Sistemi.....	40
6.1.3. Türk Millî Eğitiminin Genel Amaçları.....	40

6.1.4. Türk Millî Eğitiminin Temel İlkeleri.....	40
6.1.5. Türk Millî Eğitim Sisteminin Yapısı.....	42
6.1.5.1. Örgün Eğitim.....	42
6.1.5.2. Okul Öncesi Eğitim.....	42
6.1.5.3. İlköğretim.....	42
6.1.5.4. Orta Öğretim.....	43
6.1.6. Türkiye'nin Eğitim Göstergeleri.....	44
6.1.7. Eğitimdeki Gelişmeler.....	49
6.2. Türkiye'de Sağlık	53
6.2.1. Türkiye'de Sağlıkın Yapısı.....	53
6.2.2. Türkiye'de Sağlık Göstergeleri.....	54
6.3. Türkiye'nin Nüfus Yapısı.....	54
7. KAHRAMANMARAŞ' TA BEŞERİ SERMAYENİN UNSURLARI... ..	57
7.1. Eğitim.....	57
7.1.1. Okuryazarlık.....	64
7.1.2. Okul Öncesi Eğitim.....	65
7.1.3. İlköğretim.....	66
7.1.4. Genel Liseler.....	70
7.1.5. Mesleki ve Teknik Öğretim.....	72
7.1.6. Yaygın Eğitim.....	73
7.2. Sağlık.....	75
7.3. Nüfus.....	77
8. KAHRAMANMARAŞ'IN GELİMİNDE BEŞERİ SERMAYENİN ÖNEMİ	80
8.1. Kahramanmaraş'ın Milli Gelir Göstergeleri.....	80
8.2. Dış Ticaret	83
8.3. Sanayi.....	84
9. SONUÇ VE ÖNERİLER.....	91
KAYNAKLAR.....	94
ÖZGEÇMİŞ.....	

KISALTMALAR LİSTESİ

ABD	: Amerika Birleşik Devletleri
AÇSAP	: Ana ve Çocuk Sağlığı Projesi
AR-GE	: Araştırma ve Geliştirme
DİE	: Devlet İstatistik Enstitüsü
DPT	: Devlet Planlama Teşkilatı
GSMH	: Gayri Safi Milli Hasıla
GSYİH	: Gayri Safi Yurtiçi Hasıla
KMTSO	: Kahramanmaraş Ticaret ve Sanayi Odası
KOSGEB	: Küçük ve Orta Ölçekli Sanayi Geliştirme ve Destekleme İdaresi Başkanlığı
MEB	: Milli Eğitim Bakanlığı
PİO	: Pansiyonlu İlköğretim Okulu
SSK	: Sosyal Sigortalar Kurumu
TÜBİTAK	: Türkiye Bilimsel ve Teknolojik Araştırma Kurumu
UNDP	: Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı (United Nations Development Programme)
ÜFE	: Üretici Fiyat Endeksi
YİBO	: Yatılı İlköğretim Bölge Okulu
YÖK	: Yükseköğretim Kurulu

ÇİZELGELER LİSTESİ

Çizelge No	Çizelge Adı	Sayfa No
Çizelge 3.1.	Türkiye ve Seçilmiş Bazı Ülkelerdeki Eğitim Göstergeleri	11
Çizelge 3.2.	Sağlığın Ekonomik Büyüme Üzerine Etkisini Araştırmaya Yönelik Ampirik Test Sonuçları	14
Çizelge 3.3	Gelişmiş ve Gelişmekte Olan Ülkelerde Sağlık Düzeyi ile İlişkili Önemli Göstergeler	16
Çizelge 6.1.	1923–24’ den 2004–05’ ye Eğitimdeki Değişmeler	44
Çizelge 6.2.	Yıllara ve Okul Grubuna Göre Okullaşma Oranları	46
Çizelge 6.3.	AB Ülkeleri ve Türkiye’de Eğitim Harcamaları ve Öğrenci Başına Harcamalar	48
Çizelge 6.4.	Gayri Safi Millî Hasıla, Konsolide Bütçe, Genel Bütçe ve Millî Eğitim Bakanlığı Bütçesi	49
Çizelge 6.5.	Yıllar İtibariyle Kaba Doğum Hızı, Kaba Ölüm Hızı, Bebek Ölüm Hızı, Toplam Doğurganlık Hızı ve Doğuşta Hayatta Kalma Ümidi	54
Çizelge 6.6.	Nüfus Sayım Yıllarına Göre Kent ve Kır Nüfus Oranları	55
Çizelge 7.1.	2004–2005 Eğitim Öğretim Döneminde Eğitim Kademelerine Göre Okul, Öğrenci ve Öğretmen Sayıları	57
Çizelge 7.2.	İller Bazında İlköğretimde Akdeniz Bölgesinde Okul, Öğrenci, Öğretmen Sayıları	59
Çizelge 7.3.	İller Bazında Ortaöğretimde Akdeniz Bölgesinde Okul, Öğrenci, Öğretmen Sayısı	62
Çizelge 7.4.	Yıllar İtibariyle Cinsiyete Göre Kahramanmaraş ve Türkiye’de Okuryazar Oranları	65
Çizelge 7.5.	Okul Öncesi Eğitimde Yıllar İtibariyle Öğrenci, Öğretmen ve Okul Sayıları	66
Çizelge 7.6.	İlkokullarda Yıllar İtibariyle Öğrenci, Öğretmen ve Okul Sayıları	67
Çizelge 7.7.	Genel Ortaokullarda Yıllar İtibariyle Öğrenci, Öğretmen ve Okul Sayıları	68
Çizelge 7.8.	Mesleki ortaokullarda Yıllar İtibariyle Öğrenci, Öğretmen ve Okul Sayıları	69
Çizelge 7.9.	İlköğretim Okullarında Yıllar İtibariyle Öğrenci, Öğretmen ve Okul Sayıları	69
Çizelge 7.10.	Genel Yıllar İtibariyle Öğrenci, Öğretmen ve Okul Sayıları	71
Çizelge 7.11.	Mesleki ve Teknik Liselerde Yıllar İtibariyle Öğrenci, Öğretmen ve Okul Sayıları	72
Çizelge 7.12.	Yıllar İtibariyle Halk Eğitim Merkezlerinde Kursiyer ve Öğretmen Sayıları	74
Çizelge 7.13.	Yıllar İtibariyle Çıraklık Eğitim Merkezlerinde Kursiyer ve Öğretmen Sayıları	75
Çizelge 7.14.	Kahramanmaraş’ta Yıllara Göre Canlı Doğum, Ölü Doğum, Doğal Nüfus Artış Hızı, Kaba Doğum Hızı, Kaba Ölüm Hızı ve Bebek Ölüm Hızı	76
Çizelge 7.15.	Yıllar İtibariyle Hekim, Sağlık Personeli, Yatak, Hasta ve Yatan Hasta Sayıları ile Yatak İşgal Oranı	77

Çizelge 7.16.	Sayım Yıllarına Gore Ülke ve İl Nüfusu İle Yıllık Nüfus Artış Hızları	77
Çizelge 7.17.	İlçelere Göre Şehir ve Köy Nüfusu, Yüzölçümü ve Nüfus Yoğunluğu	78
Çizelge 7.18.	Cinsiyete Göre İşgücü Durumu, 1980–2000	79
Çizelge 8.1.	Kahramanmaraş'ta Gayri Safi Yurtiçi Hasıla Değerleri	80
Çizelge 8.2.	Kahramanmaraş'ta Gayri Safi Yurtiçi Hasıla Değerleri (1987 Fiyatlarıyla, Milyon TL)	81
Çizelge 8.3.	Yıllar İtibariyle Kişi Başına Gayri Safi Yurtiçi Hasıla	82
Çizelge 8.4.	Yıllar İtibariyle Kahramanmaraş ve Diğer Gümrüklerden Yapılan İthalat ile İhracat Göstergeleri	84
Çizelge 8.5.	1927 Sanayi Sayımına Göre Kahramanmaraş'ta İşyeri ve Çalışan Sayısı	85
Çizelge 8.6.	Kahramanmaraş'ta Faaliyet Gösteren Sanayi Tesislerinin Yıllar İtibariyle Sektörlere Göre Firma ve İşçi Sayıları	86
Çizelge 8.7.	Tüm Sektörlerde Kullanılan Yatırım Teşvik Belgelerinin Yıllara Göre Dağılımı	88
Çizelge 8.8.	Yıllara Göre Kahramanmaraş'ta Mesleki Liselerin Mezun Durumları İle İmalat Sanayinde İstihdam Durumu ve Mezunların İstihdamı Karşılama Oranı	90

ŞEKİLLER LİSTESİ

Şekil No	Şekil Adı	Sayfa No
Şekil 6.1.	İlkokul ve Genel Ortaokullarda Okul Başına Öğrenci Sayısı	50
Şekil 6.2.	İlkokul ve Genel Ortaokullarda Öğretmen Başına Öğrenci Sayısı	51
Şekil 6.3.	Genel Lise ve Mesleki Liselerde Okul Başına Öğrenci Sayısı	51
Şekil 6.4.	Genel Lise Ve Mesleki Liselerde Öğretmen Başına Öğrenci Sayısı	52
Şekil 6.5.	Yükseköğretim Kurumlarında Okul Başına Öğrenci Sayısı	53
Şekil 6.6.	Yükseköğretim Kurumlarında Öğretmen Başına Öğrenci Sayısı	53
Şekil 7.1.	Akdeniz Bölgesinde İllere Göre Okul, Öğrenci ve Öğretmen Yüzdeleri	59
Şekil 7.2.	Akdeniz Bölgesindeki İllere Göre Okul Başına Öğrenci Sayıları	60
Şekil 7.3.	İller Bazında Akdeniz Bölgesindeki İlköğretimlerde Okul Başına Öğretmen ve Öğretmen Başına Öğrenci Sayısı	61
Şekil 7.4.	İller Bazında Ortaöğretimde Akdeniz Bölgesinde Okul, Öğrenci, Öğretmen Sayısı	63
Şekil 7.5.	İller Bazında Akdeniz Bölgesindeki Liselerde Okul Başına Öğrenci Sayıları	63
Şekil 7.6.	İller Bazında Liselerde Okul Başına Öğretmen ve Öğretmen Başına Öğrenci Sayıları	64
Şekil 8.1.	Yıllar İtibariyle Kişi Başına GSYİH	83
Şekil 8.2.	Mesleki Lise Mezunu ve İşçi Sayılarındaki Değişmeler	89

1. GİRİŞ

Teknolojik değişimler ile birlikte meydana gelen, piyasaların küreselleşmesi, sanayileşmiş toplumların bilgi toplumuna dönüştürülmelerinde önemli bir rol oynamıştır. Günümüz dünya koşulları, teknoloji yarışını dünya sisteminin en önemli öğelerinden biri haline getirmiş ve ona süreklilik kazandırmıştır. Gelişmişlik düzeyi ne olursa olsun, bütün ülkeler teknoloji yarışının aldığı biçim, içerdiği parametre ve uluslararası siyasetteki yansımalarından etkilenmektedir.

Kaynağa dayalı ekonomiden bilgiye dayalı ekonomiye kayış ile birlikte beşeri sermaye, fiziki sermaye yerine, iktisadi büyüme ve kalkınmanın birincil kaynağını oluşturmakta, insanı merkezi bir konuma yerleştirmektedir. Gelişmekte olan ülkelerde nüfus artışından dolayı, insan faktörü sayıca fazladır. Bununla beraber iktisadi gelişme açısından önemli olan insan faktörünün sayısı değil, niteliğidir. Nitelikli işgücü açığı, gelişmeyi engelleyen önemli bir sorundur. Üretim sürecinde insana sermaye özelliği kazandıran faktör; insanın sahip olduğu bilgi, beceri gibi niteliklerdir.

Günümüz bilgi çağında uzmanlaşmış, nitelikli insan gücüne olan ihtiyaç giderek artmaktadır. Türkiye ekonomisi güçlü bir şekilde modern işgücüne ihtiyaç duymaktadır. Ancak Ülkemizde mevcut iş gücünün yarısından fazlası vasıfsızdır. Vasıfsız işgücünün çoğunu ilköğretim mezunları oluşturmaktadır. Günümüzde, uygulanmakta olan piyasa ekonomisinin ihtiyaç duyacağı rekabetçi pazar taleplerini karşılayabilecek, vasıflı ve uyumlu, motivasyonu yüksek bireylerin yetiştirilmesi, ülkemizin kalkınma hızının yükseltilmesi açısından büyük önem taşımaktadır.

Uzun bir süre iktisadi büyüme ve kalkınmanın fiziksel sermaye birikimine bağlı olduğu ve fiziksel sermaye birikiminin bir fonksiyonu olduğu tartışılmıştır. Fakat 1950'li yılların ortalarında, tek başına fiziksel sermaye birikimi, niçin bazı ülkelerin diğerlerinden daha iyi konumda olduğunu veya sanayileşmiş ülkeler arasında büyüme oranlarının neden farklı olduğunu açıklayamamıştır. Diğer pek çok faktör ülkelerin kalkınma, büyüme ve verimlilik düzeylerini etkileyebilir. Azgelişmiş ülkelerin çoğunda esas sorun, doğal kaynaklar yönünden bir yoksunluk değil, insan unsurunun gelişmemiş olmasıdır. Dolayısıyla bu ulusların en önemli sorunu, "insan kaynakları"nın geliştirilmesidir. Bu bağlamda her ülke, eğitimini ve insan kaynağının niceliğini yükseltmek için, bir strateji yaratarak bunu kendi özelliklerine göre uygulamalıdır.

Klasik ekonomistler, ekonomik büyüme ve kalkınmada emeğin önemini vurgulamışlardır. Adam Smith'e göre, emeğin verimliliğini arttıran işbölümü, büyümenin motorudur. A. Smith'in düşünceleri ile temelleri atılan beşeri sermaye kavramı, 1960'lı yıllarda Theodore Scultz ve Denison'un katkılarıyla kuramsal bir bütünlük kazanmıştır. Scultz ve Denison'a göre, bireyler işgücü piyasasında değerlerini arttırmak için bilgi ve beceri edinirler. Becker ve Schultz tarafından beşeri sermaye kavramına yapılan katkılar sonucu beşeri sermaye ekonomik teoride daha da önemli bir konuma gelmiştir. II. Dünya Savaşı sonrası, dünya ekonomisindeki teknoloji yarışı nedeniyle, nitelikli insan gücünün on plana çıkması, beşeri sermaye kuramının gelişimini hızlandırmıştır.

Anılan önemi dolayısıyla Beşeri Sermaye konusunda, ülkemizde akademik çalışmaların yapılması ve literatüre katkı sağlanması da önem arz eden bir konudur. Bu çalışma, konuyla ilgili literatüre katkı sağlamak amacıyla kaleme alınmıştır.

Çalışma yedi bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde, beşeri sermaye kavramı önemi ve unsurları açıklanmıştır. İkinci bölümde beşeri sermayeye yatırım yapılmasının amaçlarına vurgu yapıldıktan sonra, üçüncü bölümde beşeri sermayenin ekonomik

etkileri üzerinde durulmaya çalışılmış, takip eden bölümde ise Türkiye’de beşeri sermaye konusu irdelenmeye çalışılmıştır.

Beşinci bölümde Kahramanmaraş’ta beşeri sermaye potansiyeli konusuna değinilmiş, altıncı bölümde Kahramanmaraş’ın gelişiminde beşeri sermayenin önemi ve beşeri sermaye ihtiyacı üzerinde durulmaya çalışılmıştır. Son olarak yedinci bölümde ise, konuyla ilgili ulaşılan sonuçlara ve önerilere yer verilmiştir.

2. ÖNCEKİ ÇALIŞMALAR

Dedeoğlu (1996) Kahramanmaraş Ekonomisi ile ilgili çalışmasında, kalkınmada nüfusun eğitiminin üzerinde durmuş ve beşeri sermayenin önemine vurgu yapmıştır. Dedeoğlu'na göre, Dünya üretiminden çok az nasibini alan ülkeler “fakirlikten” kurtulmak için çok büyük çaba sarf etmektedirler. Sistemli gelişen ülkelerde ilk önce insanların sağlıklarının iyileştirilmesi, insanların fiziki yapılarının geliştirilmesi, daha sonrada eğitim seviyelerinin yükseltilmesi kısacası güçlü ve faaliyetleri verimli insanların yaratılması gerekmektedir. Bu faktörlerden sonra ülkenin en kıymetli varlığı olan insanların, kalkınma faaliyetlerine daha da verimli olarak katılması sağlanır. Dedeoğlu, Kahramanmaraş'ta faal nüfus eğitiminin daha da yükselmesinin iktisadi kalkınmaya önemli ölçüde olumlu katkılar sağlayacağı gerçeğine dikkat çekmektedir.

Yalçın (1999) Kahramanmaraş'ın Sosyo-Ekonomik Yapısı adlı çalışmasında, hızla gelişmekte olan şehrin kaynaklarının daha rasyonel kullanıldığında gelişmişlik bakımından Türkiye ortalamasının üstüne çıkabileceğini vurgulamıştır. Yalçın'a göre sanayide ürün çeşitlemesine gitmek gerekmektedir. Özellikle daha fazla istihdam ve katma değer yaratacak sanayiler tercih edilmelidir.

Gürbüz (2001) Kahramanmaraş Merkez İlçenin Beşeri ve İktisadi Coğrafyası adlı çalışmasında, Kahramanmaraş'ın nüfusuna, nüfusun eğitim durumuna ve endüstrisine yer vermiştir. Gürbüz'e göre Kahramanmaraş'ta gelişme gösteren tekstil ve metal endüstrisi iç ve dış piyasaya yönelik üretim yapmasına rağmen ticaret yeterince gelişmemiştir. Bu nedenle pazarlama sıkıntısı çekilmektedir. Gürbüz üniversite-sanayici işbirliğiyle kalite ve pazarlama sorunlarının halledilmesi gereklidir.

Karağül (2002)'e göre ekonomik gelişme için, fiziki sermaye birikimine, teknolojik gelişmeye, üretime dönük yatırımlara ve doğal kaynaklar ile tutarlı iktisat politikalarına ihtiyaç vardır. Ancak bu faktörler kalkınma için yeterli olmayıp beşeri sermayenin de üzerinde durulmalıdır. Çünkü gelişmiş ülkelerin hiçbirinin beşeri sermayesi olmamasına rağmen, fiziki sermayesi yeterince bulunan birçok ülkenin hala azgelişmişlik konumunda bulunmaları ve bunların beşeri sermaye fakiri olmaları, beşeri sermayenin iktisadi gelişmedeki yerini açıkça ortaya koymaktadır.

Türkmen (2002) ülkelerin bir kısmının neden refah içerisinde yüzerken diğerlerinin çok kötü şartlar altında hayatlarını idame ettirmeye çalıştıkları sorusuna cevap bulabilmek için eğitim faktörü incelenmeye çalışmıştır. Çalışmada ortaya çıkan önemli sonuçlardan birisi, yükseköğretim kademesindeki eğitimin hem bireye hem de topluma geri dönüş oranının oldukça yüksek olduğu sonucudur. Çalışmadan ortaya çıkan bir diğer önemli sonuç ise, genel lise seviyesindeki eğitimin geri dönüş oranları hem bireysel hem de toplumsal bakış açılarından lise seviyesindeki mesleki-teknik eğitimden daha yüksek olmasıdır. Bu da mesleki eğitim-sanayi ve mesleki eğitim-istihdam arasındaki ilişki tesis edilemeden bu kademe yapılan yatırımlarının karlılığının daha düşük olacağı gerçeğidir.

K.M.T.S.O. (2003), tarafından hazırlanan Kahramanmaraş'ın Ekonomisi ve Sosyal Altyapısı adlı çalışmada, beşeri sermayenin ilgi alanına giren; nüfus, sağlık, eğitim ve genel ekonomik yapıya ait istatistiki bilgilere yer verilmiştir. Çalışmada Kahramanmaraş ekonomisinin gelişmesinde teşviklerin önemine dikkat çekilirken, nüfus artışının kişi başına GSYİH'nın azalmasına sebep olduğu belirtilmiştir. Bu çalışmada genel olarak, eğitim konusunda Kahramanmaraş'ın alt yapısının yetersiz olduğu da ayrıca belirtilmektedir.

Kar (2004) Kahramanmaraş'ın Gelişiminde Teşviklerin Rolü ve 5084 Sayılı Teşvik Kanununun Olası Etkileri adındaki çalışmada gelişmesini tamamlamayan

“bebeklik” dönemindeki ekonomilerin, uluslararası rekabete karşı korunması gerektiğini işaret etmiştir. Kar’a göre teşvikler sadece bölgesel değil sektörler göre de verilmelidir.

Özağır (2004), Anadolu’da Sanayileşen Kent Örneği: Kahramanmaraş isimli çalışmasında diğer illerle karşılaştırılmasına yer vermiştir. Kahramanmaraş sanayisinin gelişmesinde teşviklerin ne derece önemli olduğunu belirterek, girişimcilerin verilen teşvikleri %96 gibi yüksek bir oranda yatırıma dönüştürerek tekstilde bugünkü duruma ulaşıldığına vurgu yapmıştır.

Taban ve Kar (2004) Beşeri Sermaye ve Kalkınma adlı çalışmasında, beşeri sermaye ile kalkınma ilişkisi kurarken eğitim ve sağlık bağlamında incelenmesi gerektiğini vurgulamışlardır. Bu çalışmaya göre, beşeri sermayenin asıl kaynağını eğitimin oluşturduğu ancak toplumun sağlık düzeyi ile genç ve dinamik bir nüfus yapısının da beşeri sermaye birikiminde rol oynayan diğer önemli faktörler olduğu belirtilmiştir. Yazarlara göre, beşeri sermaye; çalışanların verimliliğine olumlu katkı yaparak ekonomik kalkınmayı pozitif olarak etkilemektedir.

Ereş (2005) Eğitimin Sosyal Faydaları: Türkiye-AB Karşılaştırması adlı bir çalışma yapmıştır. Ereş’e göre bir ülkenin refah ve mutluluğu; o ülke insanların iyi ve sürekli bir eğitim almaları ve bununla kazandıkları bilgi, beceriyle ekonomik büyümeye yapabilecekleri katma değere bağlıdır. Bunun için, sosyo-ekonomik gelişmenin en önemli itici gücü ve verimlilik artışının en önemli unsuru, toplumun ve işgücünün eğitim düzeyidir. Eğitimli bireylerin ülkenin kalkınmasında göstereceği etkilerin en yüksek düzeye çıkarılabilmesi için, eğitimin önemi ve gereği tüm ülke insanların benimsemesi gereken bir konudur.

3. BEŞERİ SERMAYE KAVRAMI, ÖNEMİ VE UNSURLARI

3.1. Beşeri Sermayenin Tanımı

Kişinin sahip olduğu bilgi, beceri ve tecrübesinin üretime yansması olarak kabul edilen ve özellikle az gelişmiş ülkelerce göz ardı edilen beşeri sermaye, son yıllarda yoğun olarak gündemi işgal etmiş ve uzun dönemli gelişme programlarının en önemli unsurunu oluşturmuştur. Ekonomik kalkınmada insana yatırımın önemine ilk dikkat çekenler, A. Smith ve Klasik İktisadın öncüleri olmuştur. A. Smith' in 1776 yılında yayınladığı Milletlerin Zenginliği (Wealth of Nations) adlı eserinde üretimi artırmak için işbölümü ve uzmanlaşmanın gerekliliği açık bir şekilde ortaya konarak, beşeri sermaye olgusuna atıf yapılmıştır (Taban ve Kar, 2004: 279).

Klasik iktisadi düşüncenin ürünü olan mevcut üretim faktörleri, yaşanan ekonomik ve sosyal hayattaki değişimlere bağlı olarak yeni tanımlamalara ihtiyaç duymuştur. Çünkü, parayı ekonomik faaliyetler üzerinde bir tül olarak gören klasik iktisat teorisi için sermaye kavramı üretimde kullanılan makine, teçhizat ve diğer ekipmanlardan ibaretti. Ancak söz konusu yıllarda yapılan üretim faaliyetlerinde yoğun bilgi birikimine ihtiyaç duyulmaması ve insanı sermaye olarak ele almanın, insanı aşağılayıcı bir tavır olacağı düşüncesi, insani değerlerin sermaye olarak değerlendirilmesini engellemiştir. Bu bağlamda Alfred Marshall, beşeri sermayenin piyasasının olmaması yüzünden ve J. Mill de refahın insanlar için olduğu, kendilerinin refah kaynağı olarak görülemeyeceği nedeniyle beşeri sermayeye karşı çıkmışlardır. Ancak gelinen noktada, üretime katılan kişinin sahip olduğu ve genel anlamda insanın niteliğini vurgulayan bilgi, beceri, tecrübe ve dinamizm gibi pozitif değerler, beşeri sermaye olarak kabul edilmektedir. Çünkü söz konusu değerler, üretimde kullanılan diğer faktörlerin daha verimli değerlendirilmesine imkan vermekte; ayrıca yeni teknolojilerin icadı ve rasyonel bir şekilde kullanılmasına da yol açmaktadır. Bu nedenle ekonomik faaliyetlerdeki rasyonellik artmakta ve ülke ekonomisi daha hızlı kalkınabilmektedir (Karagül, 2003: 81).

Kalkınma ekonomisinde sermaye birikimi denildiğinde genelde akla hemen fiziki sermayede ortaya çıkan gelişmeler gelir. Oysa onun kadar hatta belki daha önemli olan beşeri sermaye faktörünü hiçbir zaman göz ardı etmemek gerekir. Beşeri sermaye, daha iyi eğitilmiş ve beceri kazandırılmış insan kaynağıdır (Han ve Kaya, 1997:130).

Başka bir tanımda beşeri sermaye, bireylerin yetenek, hüner ve bilgi yönünden yükselmesini ifade eden insan kaynaklarının geliştirilmesini, ekonomik anlamda insan sermayesi birikimini ve bu sermayenin gelişmede etkili olacak şekilde kullanımını anlatmaktadır (Hesapçioğlu,1994: 402). Bu bağlamda beşeri sermaye kavramı, insanların eğitim, yetiştirme ve diğer etkinlikler aracılığıyla kendilerine yatırım yapmaları ve böylece yaşam boyu kazançlarını arttırarak gelecekteki gelirlerini yükseltme gerçeğine dayanır.

İyi eğitilmiş insan gücü ile yeterli fiziki sermaye birikimi ekonomik gelişmenin iki önemli faktörüdür. Aynı zamanda bu iki faktör birbirlerinin tamamlayıcısıdır. Daha iyi eğitilmiş ve beceri kazandırılmış, dengeli ve sağlıklı beslenebilen kültürlü insan kaynağı yani daha verimli çalışabilen insan sermayesi, artan emek verimliliği anlamına gelmektedir (Han ve Kaya, 1997:130).

Sermaye deyince çoğumuzun aklına banka hesabı, fabrika bantları ya da demir çelik fabrikaları gelmektedir. Bunlar, uzun vadede üretim yapıp gelir sağladıkları için sermayedirler. Bu bağlamda eğitim ve sağlık için yapılan harcamalarda bir insan

ömrü boyunca gelir, üretim ve sağlık oluşturdıkları için sermaye sayılabilirler. İnsanları, sahip oldukları bilgi, beceri birikimi ve sağlıklarından ayrı düşünmek olanaksız olduğundan bu yatırımlar sonuçta “insan sermayesi”ni oluşturur (Sevindirici, 1996:116).

Lobley, toplumun elle tutulur aktiflerinde herhangi bir artış yaratmayan insana yapılan yatırımdan bahsetmiştir. Beşeri sermaye, işgücünün birikmiş becerileri olarak tanımlanabilir. Diğer sermaye biçimlerinin oluşumu gibi beşeri sermayeye yapılan yatırımda bir kar sağlanması beklenebilir. Eğer bir kişi üç-dört yılını kariyer yapmaya harcamışsa, çalışma hayatında daha yüksek bir gelir elde etmek biçiminde bir karşılık alması muhtemeldir (Lobley, 1995: 64).

3.2. Beşeri Sermayenin Önemi

Doğal kaynakların değerlendirilmesi, maddi sermayenin artırılması ve yüksek bir etkinlikle kullanılması, yetişmiş insan gücüyle mümkün olacaktır. Bundan dolayı beşeri sermayeye yapılan yatırımlar, maddi sermayeye yapılan yatırımlardan daha büyük önem taşımaktadır.

Theodore Schultz, verimlilikteki açıklanamayan artışların başlıca kaynağını insanların kazandığı yeteneklere bağlamıştır. Dolayısıyla kıt kaynakların bu yetenekleri elde etmek için dağıtılması gerekmekte, bu durumda da beşeri sermayeye yatırım önem kazanmaktadır. Schultz, gelişmiş ülkelerdeki beşeri sermayenin fiziki sermayeden daha çok ve hızlı şekilde bir büyümeye yol açtığını dile getirmiştir. Beşeri sermayenin fiziki sermayeden daha etkili olması, insanın verimliliğini arttıran eğitim, sağlık, beslenme gibi insana yapılan yatırımlara bağlıdır. Bu yatırımlar ile insan faktörü, maddi sermayenin de verimliliğini arttıracak şekilde üretim sürecinde, önemli bir role sahip bulunmaktadır (W.Schultz, 1984: 410).

Beşeri yatırımın önemi ve bunun iktisadi etkileri, Theodore W. Schultz tarafından 1960 yılında analiz edilmiştir. Schultz, insan unsurunun kalitesine önem verilmesi gerektiğini, başarılın işin kalitesinin, beşeri kaynaklara yapılacak yatırımlarla ilgili olduğunu belirtmiştir.

Beşeri yetenekleri geliştiren en önemli faaliyetleri Schultz beş büyük kategoride toplamıştır:

- 1- Yaşama süresini ve çalışma gücünü arttıran sağlık hizmetleri,
- 2- Firmalarca organize edilen ve çırak yetiştirilmesini de kapsayan iş başında eğitim,
- 3- Formal eğitim (örgütlü, planlı ve düzenli eğitim),
- 4- Yetişkinler için düzenlenen her türlü kurs etkinlikleri,
- 5- Değişen iş imkanlarından yararlanmak için gerek bireylerin gerekse ailelerin başka yerlere göç etmeleri.

Beşeri unsura yukarıda açıklanan şekillerde yapılan yatırımlar, teknolojik ilerlemeden yararlanmayı mümkün kıldığı gibi, bu ilerlemenin devamını da sağlamaktadır. Sağlık şartlarının düzenlenmesi daha fazla yaşama ihtimalini arttırarak, öğretime yapılan yatırımı daha verimli kılmaktadır. Öğretime yapılan yatırım ise üretkenliği arttıran ve sağlık şartlarının iyileştirilmesini sağlayacak bilgiyi iletmektedir (Akgün ve Yıldız, 1998: 38).

Gelişmişlik düzeyi her ne olursa olsun, bütün ülkeler, teknoloji yansının aldığı biçim, içerdiği parametre ve uluslararası siyasetteki yansımalarından etkilenmektedir. Dolayısıyla, teknoloji yansının kazandığı yaşamsal önem ve süreklilik karakteri, bu yarışta iddiası olan ülkelerin temel araştırmalara girmesini de kaçınılmaz kılmaktadır.

Bu bağlamda teknolojik üstünlüğün elde edilmesi, yoğun araştırma-geliştirme harcamalarının yanında beşeri kaynak yatırımlarından olan eğitim ve öğretime yatırımı gerektirmektedir. Çünkü günümüzde bilgi teknolojilerinin gelişimiyle birlikte uluslararası rekabet üstünlüğünü sağlayan unsur, bilginin üretimi ve kullanımı olmaktadır. Bilginin üretimi ve kullanımı ise, İnsan faktörünün eğitimi ve yetiştirilmesini yani beşeri sermayeye yatırımı gerekli kılmaktadır (Kutlu, 1995: 84).

O halde, gerek ekonomik kalkınmanın gerektirdiği insan sermayesini oluşturmak, gerekse bilgi toplumunun gerektirdiği araştırıcı ve yaratıcı insan gücü yetiştirmek açısından bakıldığında beşeri sermaye, her ülkenin rekabet edebilmesi için önem verilmesi gereken en önemli konulardan birisi olmaktadır.

Ekonomik kalkınma ve büyümenin en önemli faktörü insandır. Yeraltı ve yerüstü her türlü doğal kaynakların keşfi, işletilmesi ve değerlendirilmesi insan gücüne ihtiyaç gösterir. Yeni teknolojilerin bulunması ve kullanılması ekonomik ve sosyal bünyenin güçlü bir niteliğe kavuşturulması için yine teşebbüs gücü yüksek insanların varlığı gerekir (Tekir, 1997: 313).

Gelişme için gerekli olan kaynakların keşfi ve işletilmesi, sermayenin harekete geçirilip tekniğin geliştirilmesi, üretimin artırılması insan unsuruna bağlıdır. Nitekim toplumlar ekonomik gelişmenin, sadece teknolojik değişkenlerin değil, insanlardaki değişimlerin de bir sonucu olduğunu ve teçhizata yapılan yatırımlardan ayrı olarak, insanlara yapılan yatırımları da kapsadığını kabul etmişlerdir (Çömlekçi, 1971: 9).

İnsanın yaratıcı gücü, emeğin milli hasılaya yaptığı katkıyla ölçüldüğü takdirde, ihmal edilmemesi gereken bir sermaye türü olduğuna işaret eden Kuznets, sermayenin yaratılmasının, sağlık, eğitim ve kültürel harcamaları, başka bir deyişle, "insan varlığına yatırımı" da kapsayacak şekilde genişletilmesi gerektiğini ileri sürmüştür.

Kişilerin bilgi, beceri ve yetenek bakımından yükselmesini ifade eden beşeri kaynakların geliştirilmesi, ekonomik alanda beşeri sermaye birikimini ve bu sermayenin gelişmede etkili olacak şekilde kullanılmasını ifade etmektedir. Eğitim, öğretim, sağlık ve daha iyi iş imkanlarının temini amacıyla yapılan harcamalar, beşeri yatırımın unsurlarındandır. Okula devam eden ve çalışabilecek yaşta olan öğrencilerin, öğrenimleri dolayısıyla vazgeçmek zorunda kaldıkları kazançları, beşeri yatırımı somutlaştıran bir örnek teşkil etmektedir (Çömlekçi, 1971: 9).

Robert Lucas'a göre beşeri sermaye fiziksel sermayeden farklıdır. Fiziksel sermaye ülkeler arasında hareket etmemektedir. Beşeri sermayesi az olan fakir bir ülke fiziksel sermaye biriktirerek zengin olamaz fakir ülkelerde fiziksel sermayenin getiri oranı zengin ülkelere göre daha düşük olabilir. Bu yaklaşım, ekonomik gelişmenin sağlanmasında anahtar olarak eğitimin geliştirilmesini görmektedir. Bir ekonominin, büyümesini artırması için yapılan ampirik çalışmalar sonucu yapılan öneriler arasında; beşeri sermaye yatırımının teşviki, bu bağlamda öğrenim ve eğitime daha fazla kaynak ayrılması yer almaktadır (Parasız, 1996: 469-470).

İnsan gücü kaynağının geliştirilmesi için yapılan yatırımlar, gelişmiş ülkelerde iktisadi gelişmenin başlıca kaynağı olduğu halde, az gelişmiş ülkelerde bu kaynağa yapılan yatırımların çok az, hatta yok denecek kadar önemsiz olması, hızlı gelişmenin engellerini yok etmek için gerekli olan insan gücü kapasitesinin gelişmesine katkıda bulunamaz. Bu nedenle, eğitim, öğretim, sağlık ve araştırma-geliştirme faaliyetlerine ayrılan harcamalar bağlamında, gelişmiş ülkelerde milli gelirden sermaye stokuna ayrılan pay, az gelişmiş ülkelerdeki sermaye stokuna ayrılan paydan çok daha yüksektir (Serin, 1979: 155-156).

Gelişen birçok ülkede, insan yeteneklerinin gelişmesi fiziki sermaye stokuna ayak uydurmadığı için fiziki sermayeyi emme gücü düşük kalmıştır. Bu anlamda

kalkınma çabası içinde bulunan ülkeler, gelişmenin gerektirdiği ve insan unsuru ile ilgili olan bir takım koşulları yerine getirmek zorundadır. Bu koşullardan birisi, sağlık hizmetlerinin iyileştirilmesi, diğeri de eğitim düzeyinin ve eğitim sisteminin geliştirilmesidir. Dolayısıyla bilim adamları, mühendisler, doktorlar, öğretmenler ve diğer teknik elemanlar iktisadi gelişmenin vazgeçilmez unsurlarıdır. Çünkü makinelerin kendisi, bu makineleri yapan, kullanan ve geliştiren insan gücünden daha önemli değildir (Sevindirici, 1996: 113).

Ekonomik büyümelerini hızlandırmak isteyen az gelişmiş ülkeler, fiziki sermaye yatırımlarına yönelik programlarını uygulamaya koyma gayretlerine rağmen, genellikle eğitim için az miktarda kaynak ayırabilmektedir. Ancak, iktisadi büyüme, ülkenin sahip olduğu fiziki ve insan sermayesi stokunun rasyonel kullanımı ve sermaye stokuna yapılacak ilaveler ile gerçekleşebilir (Doğan ve Bozkurt, 23.12.2005, www.bilgiyonetimi.org). Bu anlamda ciddi bir tutumla sağlık koşullarının süratle iyileştirilmesi, insanların fiziki gereksinimlerinin geliştirilmesi ve sonra da her kademedede aynı yoğunlukta bir eğitim seferberliğine girerek insan gücü kaynaklarının hızla geliştirilmesi gerekmektedir.

Kısacası güçlü ve faaliyetleri verimli insanın yaratılması zorunludur. Ancak bu şekilde, bir ülkenin en değerli serveti olan insanın iktisadi faaliyetlere verimli bir şekilde katılması sağlanmış olur ve dolayısıyla insan gücünün geliştirilmesi için yapılan yatırımlar da meyvelerini verir (Serin, 1979: 155–156).

3.3. Beşeri Sermayenin Unsurları

3.3.1. Eğitim

Eğitim ile ekonomik kalkınma ilişkilerini aydınlatan Frederick Harbison ve Charles A. Myers, bir ülkenin sahip olduğu yönetici, bilim adamı, mühendis, doktor, öğretmen ve bunların kalifiye yardımcıları gibi yüksek nitelikli insangücü sayısının o ülkenin kalkınma seviyesini gösteren en önemli kriterlerden biri olduğunu belirtmişlerdir (Taban ve Kar, 2004: 280).

Eğitimin Beşeri sermayeye etkisi irdelenirken üzerinde durulması gereken önemli bir ayrıntı nasıl bir eğitimden bahsedildiğidir. Az gelişmiş ülkeler eğitim konusunda birkaç yönden yetersiz kalmaktadırlar. Bunlar, eğitimin yeterince yaygın olmaması ve ortalama eğitim süresinin çağdaş ülkelere kıyasla daha düşük olması bir diğeri ise eğitim sisteminin çağın ihtiyaçlarına cevap vermekten uzak olmasıdır (Karagül 2002: 34).

Az gelişmiş ülkelerde eğitim yatırımlarının getirisi fiziki yatırımların getirisinden daha yüksek olmaktadır. Aynı zamanda ilköğretimin getirisi de orta dereceli okullarla üniversitenin getirisinden daha yüksektir (Karagül 2002: 34).

Ekonomik büyüme, belirli ölçüde sermaye birikim hızına bağlı olmakla birlikte mal ve hizmet üretiminde daha büyük artışların sağlanması, işgücünün üretkenliği ile bilgi ve becerilerinin eğitim yoluyla geliştirilmesine bağlıdır (Ergen, 1999: 1).

Eğitim ile ekonomik kalkınma ilişkilerini aydınlatan Frederick Harbison ve Charles A. Myers, bir ülkenin sahip olduğu yönetici, bilim adamı, mühendis, doktor, öğretmen ve bunların kalifiye yardımcıları gibi yüksek vasıflı insangücü sayısının o ülkenin kalkınma seviyesini gösteren en önemli kriterlerden biri olduğunu belirtmişlerdir. Genellikle deneysel araştırmalar eğitim üzerinde yoğunlaşmıştır. Çünkü eğitim insan sermayesindeki yatırım nosyonunu örnek olarak vermektedir. Yatırım yüksek düzey eğitim almış kişilerde simgeleşmiş sermayenin bir şeklidir. Bu

içinde yaşadığı topluma bir dönüş olduğu kadar onun dönüşte bir işgücüne baştanbaşa katılmasını sağlar (Berber, 1999: 362).

Ülkelerin kalkınmasında eğitimin çok büyük önemi vardır. Ekonomik kazançlar kültürel kazançların yerine geçmiş, kültürlü, aydın kişi, gelişmekte olan ülkelerde ihtiyaç duyulan nitelikleri sunmak için önemli bir araç olmuştur. Vasıfla emeğin farklı kademelerde arzının artışına rağmen, gelişmiş ülkeler, bilgi ve kabiliyeti geliştirilmiş yüksek vasıflı emeğin, gelişmekte olan ülkelere yapılan ithalinden vazgeçememişlerdir. Gelişmiş ülkeler için fiziki sermayeden daha önemlisi olan insan sermayesi ve onu geliştirmek olmuştur. Çünkü sanayileşme ve hatta ileri sanayi toplumu haline gelebilmek için en azından fiziki sermaye kadar beşeri sermayeye de önem verilmesinin zorunlu olduğu ortaya çıkmıştır (Taban ve Kar, 2004: 281).

A. Smith, eğitimin önemi zerinde durmuş ve toplum üyelerinin tümünün kazanılmış ve faydalı becerilerini sabit sermaye kavramı içerisine dahil etmiştir. Smith'e göre: bu yetenekler kişinin ve aynı zamanda ait olduğu toplumun servetinin bir kısmını oluşturur. Nitelikli emekle normal emek arasındaki ücret farkının kişinin kendisine yaptığı yatırımlara dayandıran Smith medeni ve gelişen bir millet ile medeni olmayan bir millet arasındaki farkı gösteren en önemli kanıtlardan biri olarak kaliteli emek gücünü kabul etmiştir (Doğan ve Şanlı, 2003: 176-177).

Az gelişmiş ülkelerdeki eğitim sisteminin etkileri konusunda son derece çarpıcı sonuçlarla karşılaşmaktadır. Bunlardan biri, ilgili ülkelerdeki eğitim yatırımlarının getirilerinin fiziki yatırım getirilerinden daha yüksek olması ve bir diğeri de ilköğretimin getirişi orta dereceli ile üniversitenin getirisinden daha yüksek olmasıdır. Bu da göstermektedir ki ilgili ülkeler, henüz yeterince eğitimden yararlanmadıkları için özellikle ilk ve orta eğitimin marjinal getirisini diğer gelişmiş ülkelere göre daha yüksek olması, bu ülkeler için önemli bir avantajdır (Karagül 2002: 34-35).

Beşeri sermaye deyince akla ilk gelen eğitimin iktisadi kalkınmaya faydalarını Kurtkan şu şekilde sıralamıştır (Berber, 1999: 364):

- a) Eğitim ilmi araştırmayı teşvik ederek yeni yeni teknikler bulmak ve öğretmek için gereklidir.
- b) Kabiliyetlerin keşfi eğitimle mümkündür.
- c) Eğitim işgücüne, arz ve talep dengesi içinde, ekonomik büyümeye ve kişi açısından iş bulma imkânı sağlamaktadır.
- d) Eğitim bilginin yeni nesillere naklini sağlamaktadır.
- e) Ekonominin hızlı büyümesi, kişilerin hüner ve kaliteli bilgilerine gerek duymaktadır. Bu bilgileri eğitim verir.
- f) Eğitim, ekonomik buhranların etkilerini zayıflatır.

Eğitimin faydalarını sadece ekonomik olarak ölçmek doğru değildir. Çünkü eğitim düzeyi aynı zamanda kişilerin sosyal statülerini de yükseltmektedir. Bu yöndeki psikolojik bir tatmin de insanları daha çok çalışmaya itebilmektedir. Fertlerin eğitimle ulaştıkları daha yüksek bir sosyal statü kendilerine bir yandan yüksek ücret olarak yansırken, diğer taraftan da sahip oldukları üst bir statünün verdiği psikolojik tatmine bağlı olarak, işlerinde daha verimli olabilmelerine işaret etmektedir (Karagül, 2002: 37-38).

Kişilerin hayattaki başarıları dikkate alındığında, eğitimin tek başına pek fazla etkili, olmadığı görülmektedir. Çünkü fertlerin doğuştan ve ailelerinden edindikleri kabiliyetler, yetenekler ve karakterler bu manada çok daha fazla öne çıkmaktadır. Eğitim ise söz konusu faktörleri geliştiren ve diplomaya dönüştüren bir süreçtir. Ancak bu noktada şu gerçek göz ardı edilememelidir. Gençlerin kişisel kabiliyetleri ve yetenek gelişimi içinde buldukları aile yapısına bağlıdır (Karagül, 2002: 38).

Sonuç olarak diyebiliriz ki, eğitim; toplumların ekonomik ve sosyal manada ilerlemesi için mutlak olarak ihtiyaç duyulan bir öğrenim sürecidir. Son yıllarda ve ağırlıklı olarak gelişmiş ülkelerde eğitimin ekonomik büyümeye etkisi birçok ampirik çalışmaya konu olmuş ve hemen hepsinde de eğitimin üretim faktörlerini daha verimli kullanılmasına imkan tanımak suretiyle, büyümeye önemli ölçüde katkı sağladığı tespit edilmiştir (Karagül, 2002: 41).

Örneğin, Beşeri sermayenin eğitimin etkileri konusunda Barro' nun yaptığı ampirik çalışmalarda bulunan sonuçlar oldukça çarpıcıdır. Çünkü bu çalışmalarda, bir ülkedeki yetişmiş nüfusun eğitim düzeyi ile kişi başına düşen GSYİH'nın artışı arasında net bir ilişki bulunmaktadır. Buna göre, eğitim düzeyindeki %10'luk bir artış, ilgili ülkenin ekonomik büyümesine yıllık binde 2 nispetinde pozitif olarak yansımaktadır. Açıkça anlaşılmaktadır ki ülkelerin gelişmişlik seviyeleri ile eğitim düzeyleri arasında belirgin bir paralellik bulunmaktadır (Karagül, 2002: 47).

3.3.1.1. Eğitimdeki Gelişmenin Göstergeleri

Bir toplumdaki eğitim düzeyini belirleyen kriterleri 5 ana grupta sınıflandırabiliriz. Bunlar: eğitim kayıtları, eğitim süresi, mali göstergeler, fiziki rakamlar ve okuryazarlık durumu aşağıda açıklanacaktır (Karagül, 2002: 39–41).

Eğitim Kayıtları: Devletlerin eğitim ve diğer sosyo-ekonomik politikaları açısından nüfusun genel yapısı ve ilgili kişilerin eğitim düzeyleri bilinmesi gereken temel göstergelerdir. Bu çerçevede net olmayan eğitim oranları: veri bir yıla ait her bir eğitim düzeyine ilişkin toplam kayıtlar ile toplam nüfusun tahmini yaş grubu, arasındaki oransal ilişkiyi vermektedir.

Eğitim Süresi: Daha ziyade mevcut nüfusun okullaşma durumunu yansıtan kayıt rakamları, beşeri sermaye birikimi açısından yeterince açık bilgi yansıtmamaktadır. Eğitim sisteminden ayrılan kişilerin iş hayatlarındaki eğitime bağlı başarılarının tespiti açısından çalışabilir durumdaki nüfusun ortalama, eğitim sürelerinin bilinmesi daha faydalıdır. Çünkü eğitim süreleri ile beşeri sermaye birikimi arasında önemli bağlantılar kurulabilmektedir.

Mali Göstergeler: Bir toplumun eğitime verdiği önem ve eğitime yaptığı mali aktarımlar belli oranda o toplumun eğitim durumunu yansıtabilmektedir. Özellikle diğer göstergelerle birlikte ele alındığında daha tutarlı bilgiler edinilmektedir. Bir ülkedeki, eğitime aktarılan kamu harcamalarının toplam GSMH içindeki payı eğitime ayrılan kamu harcamalarının toplam kamu harcamaları içindeki oranı ya da kişi başına, ayrılan eğitim harcamaları vb. rakamlar ülkelerin eğitim düzeyleri hakkında önemli fikirler verebilmektedir. Özellikle bu rakamların diğer ülke rakamları ile kıyaslandığında ülkenin diğer ülkelere göre durumu daha açıkça gözlemlenebilmektedir.

Fiziki Rakamlar: Bir ülkede bulunan öğrenci ve öğretmen sayısı, öğrenci - öğretmen oranı, eğitim binalarının sayısı ve öğrenci- sınıf oranı, okullardaki laboratuvar ve bilgisayar miktarları gibi değerler, toplumların eğitim durumunu, daha çok kalite itibarıyla ortaya koyan son derece önemli göstergelerdendir.

Okur Yazarlık Durumu: Toplumların eğitim durumunu belirlemeye yarayan yukarıdaki farklı göstergeler, genelde toplumun eğitim düzeyini eğitimde geçen zaman ile ortaya koymayı amaçlamaktadır. Ancak, eğitimde geçen süre mutlak anlamda olumlu sonuçlar doğurmayabilmektedir. Özellikle az gelişmiş ve eğitim sistemi yetersiz olan birçok azgelişmiş ülkede yıllarca okula devam eden birçok

kişinin yeterince okuma yazma dahi öğrenmeden okullarından ayrılmalarına rastlanmaktadır.

Çizelge 3.1.'de Türkiye ve seçilmiş bazı ülkeler için önemli bazı eğitim istatistikleri yer almaktadır. Çizelge 3.1.'e göre gelişmiş ülkelerin eğitim harcamaları, okullaşma oranı ve okuryazarlık oranları diğer ülkelere göre daha iyi bir durumdadır. Türkiye' de ise bu göstergeler hem gelişmiş ülkelerin hem de gelişmekte olan ülkelerin göstergelerinin daha altında olduğu görülmektedir.

Çizelge 3.1. Türkiye Ve Seçilmiş Bazı Ülkelerdeki Eğitim Göstergeleri (%)

Ülkeler	Eğitim harcamalarının GSYİH içindeki payı (2000-2002)	Toplam kamu harcamaları içinde eğitimin payı (2000-2002)	Okullaşma oranı (2000-2001)	Yetişkin okur-yazarlık oranı (2001)
Amerika	5.7	17.1	94	99.0
Norveç	7.6	16.2	107	99.0
İngiltere	4.9	15.3	112	99.0
İtalya	4.7	10.3	82	98.5
Filipinler	3.1	17.8	64	85.8
Arjantin	4.0	13.8	89	96.9
Meksika	5.3	24.3	74	91.4
Tayland	5.2	28.3	72	95.7
Tunus	6.4	18.2	76	72.1
Pakistan	1.8	7.8	36	44.0
Fas	6.5	26.4	77	98.5
Malezya	8.1	20.3	72	87.9
G. Afrika	5.3	18.5	78	85.6
Kenya	7.0	22.1	52	50.8
Türkiye	3.7	*3,5	60	85.5

Kaynak: UNDP, 2004-2005

* 2000-2002 verileri olmayıp, 1998-2000 yıllarına ait göstergedir

3.3.1.2. Eğitim Yatırımları

İnsana yatırım denildiği zaman genellikle eğitim yatırımları kastedilmektedir. Okur-yazarlık oranlarını ve insanların bilgi-yetenek seviyelerini yükselten eğitim yatırımları, yalnızca az gelişmiş ülkeler için değil, gelişmiş ülkeler için de üzerinde önemle durulan ve ekonomik büyüme ile ilişkileri özenle araştırılan bir konu olmuştur (Doğan ve Bozkurt, 23.12.2005, www.bilgiyonetimi.org).

Sanayileşme, modernleşme, büyüme, kalkınma gibi insanların ulaşmayı amaç edindikleri hedefler, insan eliyle ve insan zekasıyla gerçekleştirileceğine göre her türlü ilerlemenin temel unsuru "beşeri kaynak" adı verilen insan zeka ve kabiliyeti olmaktadır. Uzun dönemde eğitim harcamaları bir yatırım olarak kabul edilmektedir. Diğer taraftan, ünlü iktisatçı Singer eğitim yatırımlarının iki önemli özelliğine dikkat çekmektedir. Bunlardan ilki, birbirini takip eden eğitim ve araştırma yatırımlarının, zaman içinde birbirini geliştirmesidir. İkincisi ise, bu tür yatırımlar birbirine sıkı sıkıya bağlı oluşudur. Nitekim değişik alanlardaki eğitim ve araştırma yatırımları, birçok yeniliğin ortaya çıkmasına sebep olmaktadır (Arısoy, ve Demir, 24.07.2005, www.dtm.gov.tr).

Uzun dönemde eğitim yatırımları, ülkelerin gelişmişlik farklılıklarını da yansıtan önemli bir gösterge olarak genel kabul görmüştür. Arzulanan eğitim seviyesine ulaşılmasının yanı sıra, ekonomik yapının gereklerine uygun nitelikli bir eğitim arzının

oluşturulması da ekonomik büyümeye ulaşılmada önem taşımaktadır (Doğan ve Bozkurt, 23.12.2005, www.bilgiyonetimi.org).

Kalkınmak zorunda olan az gelişmiş ülkelerin “eğitim sektörünü” öncü sektör olarak kabul etmeleri bir zorunluluktur. Özellikle, az gelişmiş ülkelerde kaynakların daha etkin bir biçimde kullanılması, hatta yeni kaynakların bulunması, ancak eğitim sayesinde mümkün olacaktır (Arısoy, ve Demir, 24.07.2005, www.dtm.gov.tr).

Ekonomik büyüme, üretimi arttıracak teknolojinin gelişmesi, doğal kaynakların ve sermayenin en iyi ve akılcı biçimde kullanılması ile mümkündür. Bunu sağlayan ise eğitilmiş insan gücüdür. Örneğin, günümüzde çok değerli bir doğal kaynak olan petrolün bulunduğu birçok ülke, yetişmiş insan gücüne sahip olmadığı için bu kaynaklarından yeterince yararlanamamaktadır. Buna karşın, doğal kaynakları çok sınırlı olan Japonya ile İkinci Dünya Savaşından tüm gücünü yitirip yenik çıkan Almanya yetişmiş insan gücü sayesinde sahip oldukları kıt kaynaklardan en iyi biçimde yararlanarak ekonomik yönden büyük gelişme göstermişlerdir (Bozkurt, 1998: 181).

Eğitime yapılan yatırımların, eğitim harcamalarının en önemli amaçlarından birisi uluslararası piyasalarda rekabet edebilecek niteliklere sahip bir işgücünün yetiştirilmesidir. Bu yatırımlar ve harcamalar vasıtasıyla oluşan işgücü, bir ülkenin beşeri sermaye stokunun ölçümü için kullanılacak en gerçekçi göstergelerin başında gelmektedir. Eğitim ekonomik büyüme ile ilişkisini incelemek için yapılan model çalışmalarında da işgücünün veya istihdamın eğitim seviyesi önemli bir göstergedir (Türkmen, 2002: 23).

3.3.2. Sağlık

Bir ülkenin iktisadi kalkınmasında eğitime yapılan yatırımların rolü ne kadar büyük ise, sağlık sektörüne yapılan yatırımların ki de o kadar büyüktür. Çünkü, sağlıklı bireylerin daha iyi eğitebilecek olmaları ve daha önemlisi sağlıklı bireylerin eğitilmesi durumunda eğitim yatırımlarından daha uzun süreli yararlanma imkanının doğacak olması, eğitim yanında sağlığa da önem verilmesi gerektiğini ortaya koymaktadır. Dolayısıyla, eğitim ve sağlığın birbirini tamamladığı, iktisadi kalkınma açısından fiziki sermayeye ve eğitime yapılan yatırımların benzerinin sağlığa da yapılması gerektiği gerçeği ortaya çıkmaktadır (Taban ve Kar, 2004: 290).

Ülkelerin iktisadi kalkınmalarının önemli ölçütlerinden olan sağlık harcamaları, ortalama yaş sınırı, bebek ölüm oranları gibi göstergeler, aynı zamanda ilgili ülkenin ekonomik olarak gelişmesine pozitif manada ciddi katkı sağlayan faktörlerdir. Bu çerçevede kalkınma amacıyla olan bir ülkenin öncelikle sağlıklı bir nüfusa ihtiyacı vardır. Çünkü sağlıklı bir nüfus ülkelerin beşeri sermaye birikimi için vazgeçilmez bir ön şarttır. Bu nedenle beşeri sermaye stokunu arttırmak isteyen ülkeler, yukarıda belirtildiği gibi eğitime nasıl yatırım yapıyorlar ise sağlık sektörüne de aynı amaç ve kaygılarla yatırım yapmak durumundadırlar (Karagül, 2002: 65).

Dünya sağlık örgütüne göre: sağlık akli, bedeni ve sosyal bakımdan iyi durumda olmaktır. Ekonomik kalkınma ile sağlık hizmetleri arasında iki yönlü bir ilişki vardır. Çünkü sağlık hizmetleri ekonomik kalkınmanın hem aracı, hem de amacı olduğundan insanlara daha yüksek bir yaşam düzeyi sağlamaktadır. Sağlıklı insanlar çevreleri üzerinde daha iyi kontrol kurarlar ve geleceklerini planlama konusunda daha istekli davranırlar. Sağlıklı ve eğitilmiş insanların oluşturduğu toplumlarda, her alandaki üretimde yüksek verimlilik sağlanabilmektedir. Başka bir deyişle, kalkınma sonucunda eğitim ve sağlık seviyesi yükselmiş insanlar kalkınma için önemli bir girdidir (Önertürk,1984: 20–21).

Ülkelerin gelişmişlik, düzeyi ile sağlık göstergeleri arasında da eğitimde olduğu gibi doğrusal bir ilişki bulunmaktadır. Bu nedenle gelişmiş ülkelerin sağlık verileri, az gelişmiş ülkelere oranla 3-5 kat daha iyi bir-seviyededir (Karagül, 2002: 68).

Sağlık hizmetleri dışsal ekonomiler yaratır. Çiçek hastalığı, çocuk felci, boğmaca gibi bulaşıcı ve enfeksiyonel hastalıklardan korunmak için sağlık hizmetlerinin satın alınması bütün topluma yarar sağlar. Bireyin kendi bakımı ve korunması için satın aldığı sağlık hizmetleri, çevresindeki kişilere de yarar sağlar. Sağlıklı bireylerden oluşmuş bir toplumda ekonominin verimliliği artar. Sağlık ve eğitim yatırımları arasında önemli benzerlikler olduğu gibi, farklılıklar da bulunmaktadır. Sağlık programları işgücü ve emeğin ürününün kalitesini artırır. Eğitim özellikle üreticilerin kalitesini etkiler. Sağlık harcamalarının GSMH üzerine olan doğrudan artış etkisini hesaplamak henüz mümkün olmamaktadır. Sadece üretim yapan işgücü için değil, tüm nüfusa harcadığı için çoğu kez bir tüketim harcaması gibi kabul gören sağlık harcamalarının, aslında çok önemli bir yatırım harcaması etkisinde bulunduğu da yapılan araştırmalarla kanıtlanmıştır. Özellikle sağlıklı, uzun ömürlü bir emeğin hem daha etkili yani verimli çalışarak, hem de çalışma süresini uzatarak üretime katkıda bulunacağı ve ekonomik büyümeyi olumlu yönde etkileyeceği tartışılmazdır. Sağlık harcamalarının ekonomik büyümeye katkısını belirleyen faktörler dört başlık altında özetlenebilir:

Hastalık nedeniyle oluşacak iş ve işgücü kaybı engellenir.

Hastalık taşıması nedeniyle daha önce işlenemeyen veya kullanılmayan kaynakların işletilmesine olanak sağlar

Çocukların daha sağlıklı eğitim yapmasına olanak sağlar.

Çeşitli hastalıklar nedeniyle sağlığa ayrılacak kaynakların diğer alanlara kaydırılmasına neden olabilir.

Bu faktörlerin etkisiyle, sağlığa yapılan harcamalar, işgücü kaybını önleyerek, verimliliği artırarak, daha iyi işlere girme zemini hazırlayarak, ortalama ömrü artırarak, üretimin artmasına, yani ekonomik büyümeye katkıda bulunur. Nitekim bu konuda yapılmış olan şu araştırmalar da sağlık sektörünün ekonomik büyümeye katkısını açık bir şekilde kanıtlamaktadır. Kendrick tarafından yapılan bir araştırmaya göre, ABD' de 1889- 1957 yılları arasında ortak girdi indeksi yılda ortalama % 1,9 oranında artma gösterirken, hâsıla (çıktı) indeksi %3,5 oranında bir artış göstermiştir. Yani aradaki %1,6 oranındaki fark, işgücü sermaye ve toprak miktarlarındaki artış dışında başka faktörlerden oluşmuştur ki, Kendrick bunu "sağlık ve eğitim"deki iyileşmeye bağlamıştır. Muskin tarafından 1960 yılında 67 milyon aktif işgücü üzerinde yapılan bir araştırmada, 13 milyon işçinin tıp alanındaki yenilikler sayesinde üretime devam ettiği belirtilmiştir. Aynı bilim adamı 1960 yılında yapılmış olan sağlık harcamalarının 200 milyar dolarlık insan sermayesine karşılık geldiğini ifade etmiştir. Hindistan'da Tamil devletinde cüzzamlılar üzerinde yapılan araştırmaya göre, 645.000 cüzzamlıya yapılan koruyucu sağlık hizmetinin 130 milyon dolarlık bir GSMH (1985) artışına neden olduğu hesaplanmıştır ki, bu miktar Hindistan'ın aynı dönemde sağladığı kamusal dış yardımların %10' na karşılık gelmektedir (Tokat, 1998: 89-90).

Görüldüğü gibi sağlık harcamaları salt tüketim harcaması olmayıp, aynı zamanda yatırım harcamasıdır. Ancak etkisi kendi sektörü üzerinde değil de, hizmet veya mal üreten sektörler üzerinden olmaktadır. Bir başka deyişle, sağlık harcamaları ekonomik büyümeyi önemli ölçüde ancak dolaylı olarak etkilemektedir (Tokat, 1998: 69).

Beşeri sermaye ve sağlık arasındaki ilişkileri net bir şekilde ortaya koyabilmek için. öncelikle sağlık kavramı ile ne anlatılmak istendiğinin açık bir şekilde ortaya konması gerekmektedir. Bir toplumun sağlık düzeyini belirleyen en önemli

göstergelerini: bebek ve çocuk ölüm oranları, ortalama ömür, hastalıkların türü ve miktarı ve sağlık sistemine ilişkin veriler oluşturmaktadır (Taban ve Kar, 2004: 290).

Çizelge 3.2. sağlığın ekonomik büyüme üzerindeki etkilerini belirlemeye yönelik yapılmış bazı ampirik çalışma sonuçlarını göstermektedir.

Çizelge 3.2. Sağlığın Ekonomik Büyüme Üzerine Etkisini Araştırmaya Yönelik Ampirik Test Sonuçları

Yazar veya Yazarlar	Uygulandığı Ülke veya Ülke grupları	Kapsadığı Dönem	Sağlık Göstergesi	Yöntem	Sonuç
Bloom, Canning, Sevilla (2001)	104 Ülke	1960–1990	Doğumda Yaşam Beklentisi	EKK	Pozitif
Webber (2002)	46 ülke	1960–1990	Kişi başına alınan kalori	EKK	Etkisi yok
Kelly (1997)	73 ülke	1970–1989	Sağlık harcamaları	Panel veri	Etkisi yok
Mayer (2001)	18 Latin Amerika	1950–1990	Yaşam beklentisi	Nedensellik	Pozitif
Caracroborty (2003)	95 ülke	1970–1990	Doğumda Yaşam Beklentisi	EKK	Pozitif
Brempong ve Wilson (2003)	21 Alt-Sahra ve 23 Afrika ve OECD ülkesi	1975–1994 (Afrika) ve 1961–1995 (OECD)	Sağlık Harcamaları ve yaşam beklentisi	Panel veri	Pozitif
McDonald ve Roberts (2002)	77 ülke	1960–1989	Yaşam beklentisi	Panel veri	Pozitif
Ranis, Stevart ve Ramirez (2000)	35–76 gelişmekte olan ülke	1970–1992	Yaşam beklentisi ve birleşik yaşam beklentisi indeksi	EKK	Pozitif
Bloom ve Sachs (1998)	75 Afrika ülkesi	Son 25 yıl	Yaşam beklentisi, bebek ölüm ve doğum oranları	Yatay kesit veri	Pozitif (yaşam beklentisi) Negatif (artan bebek doğum ve artan bebek ölüm oranları)
Bhargava vd., (2000)	92 ülke	1965–1990	Yaşam beklentisi	Panel veri	Pozitif (düşük gelirli ülkeler için)
Barro (1991)	98 ülke	1960–1985	Toplam doğurganlık oranı	Yatay Kesit veri	Negatif
Kar ve Taban (2003)	Türkiye	1971–2000	Kamu Sağlık harcamaları	Eşbütünlüşme	Negatif
Kar ve Ağır (2003)	Türkiye	1926–1994	Kamu Sağlık harcamaları	Nedensellik	Etkisi yok

Kaynak: Taban ve Kar, 2004.

Çizelge 3.2.'de görüldüğü gibi sağlığın ekonomik büyüme üzerindeki etkilerinin belirlenmesinde, sağlık göstergeleri olarak yaşam beklentisi ile sağlık harcamalarının daha sıklıkla kullanıldığı görülmektedir. Bu göstergelerle ülkelerin ekonomik büyümeleri arasındaki ilişkilerin genel olarak pozitif yönlü olduğu görülmektedir. Çoğu ampirik sonuçların tersine Türkiye' de sağlık harcamaları ile ekonomik büyüme arasında pozitif yönlü bir ilişkiye rastlanılmamıştır. Bu sonuç, Türkiye'de sağlık harcamalarının verimsiz olduğunu ve bu tür harcamaların verimliliğini artırılması gerektiğini ortaya koymaktadır (Taban ve Kar, 2004: 294–295).

Bir toplumun sağlık düzeyi ile ekonomik gelişmişlik arasında yakın ve karşılıklı bir nedensellik ilişkisi bulunmaktadır. Ekonomik gelişmesini belli bir düzeye getirebilmiş toplumlarda sağlık için ayrılan kaynaklar arttığı gibi, bireylerin sağlık bilinci de yükselmektedir. Bununla birlikte sağlık düzeyinin gelişimi de ekonomik gelişimi hızlandırmaktadır.

Birçok iktisatçı ülkelerin sağlık düzeyleri ile ekonomik kalkınmaları arasında doğrudan bir ilişkinin olmadığını ifade etmelerine karşın, toplumların sağlık düzeyinin yüksek olmasının, verimliliğe dolayısıyla ülke kalkınmasını olumlu etkilediği konusunda aynı görüşe sahiptirler

Sağlığın, toplumun gelir ve refahı, işçi verimliliği, işgücü katılımı, tasarruf ve yatırım oranları, demografik faktörler ile diğer beşeri sermaye faktörleri üzerinde doğrudan bir etkisi bulunmaktadır (Taban, 2004: 4).

3.3.2.1. Sağlıklı Bir Toplumun Göstergeleri

Beşeri sermaye ve sağlık arasındaki ilişkileri net bir şekilde ortaya koyabilmek için öncelikle sağlık kavramı ile ne anlatılmak istendiğinin açık bir şekilde ortaya konması gerekmektedir. Bir toplumun sağlık düzeyini belirleyen en önemli göstergelerini: bebek ve çocuk ölüm oranları, ortalama ömür, hastalıkların türü ve miktarı ve sağlık sistemine ilişkin veriler oluşturmaktadır (Taban ve Kar, 2004: 290).

Bebek ve Çocuk Ölüm Oranları: Toplumların sağlık düzeyini önemli ölçüde gösteren faktörlerden birisi bebek ve çocuk ölüm oranlarının ülkeler arasında karşılaştırılmasıyla ortaya çıkmaktadır. Doğum anında ve doğumdan sonra ilk bir yıl içinde meydana gelen ölümler bebek ölümleri olarak kabul edilmektedir, bir ile beş yaş arasında gerçekleşen ölümlerde literatürde çocuk ölümleri olarak adlandırılmaktadır (Karagül, 2002: 66).

Ortalama Hayat Süresi: Toplumların sağlık düzeyini yansıtan bir başka gösterge ise ortalama hayat süresidir. İnsanların ortalama ömür süresi, büyük ölçüde ülkedeki sağlık hizmetlerinin kalitesi ve bunlardan vatandaşların yararlanabilme imkanlarıyla ilişkilidir (Taban ve Kar, 2004: 290).

Sağlık Sistemine İlişkin Göstergeler: Bir ülkedeki sağlık hizmetlerinin miktarına ait doktor sayısı, kişi başına düşen doktor miktarı, hastanelerdeki yatak sayısının nüfusa oranı, diğer hastane çalışanlarının miktarı ve sağlık sistemine ayrılan kaynak miktarı ve bütçedeki payı vb. veriler ilgili ülkenin sağlık durumunu yansıtan diğer faktörlerdir. Bu rakamlar sağlık hizmetleri sisteminin etkinliği ve verimliliği hakkında bilgi vermeseler de ülkelerin sağlık durumlarını büyük ölçüde yansıtır (Karagül, 2002: 69-70).

Ölüm Sebepleri ve Hastalık Türleri: Toplumlarda sıkça görülen hastalıkların türü ve miktarı da ilgili toplumların sağlık düzeyini belirleyen diğer bir faktördür. Özellikle kızamık, kortla, verem ve difteri gibi salgın hastalıkların yaygınlığı ve ölümlerdeki sebebiyet oranının yüksekliği sağlık düzeyinin yetersizliğini ifade etmektedir (Karagül, 2002: 70).

Çizelge 3.3.' de gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelere ait sağlıkla ilgili önemli göstergelere yer verilmiştir. Çizelgeden görüldüğü gibi, ülkelerin gelişmişlik düzeyi ile sağlık göstergeleri arasında doğrusal bir ilişkinin olduğu görülmektedir, özellikle gelişmiş ülkelerin hem bebek ve çocuk ölümleri açısından hem de ortalama ömür ve sağlık harcamaları açısından diğer ülkelere göre oldukça iyi durumda olmaları, bu ülkelerin beşeri sermaye kalitesini artıran önemli bir faktör olmaktadır. Dolayısıyla hem gelişmekte olan ve hem de az gelişmiş ülkelerin sosyal yönden daha fazla gelişmeleri iktisadi kalkınmalarına önemli katkılar sağlayabilecektir. Tüm bunlarla birlikte, dünyadaki sağlık hizmetlerinde görülen iyileşmeye paralel olarak, tüm ülkelerde hem bebek hem de çocuk ölüm oranlarında giderek bir azalma gözlemlenirken, ortalama ömür süresinde de giderek bir artışın olduğu görülmektedir. Ancak, sağlık düzeyinde görülen bu iyileşmelere rağmen, gelişmiş ve az gelişmiş ülkeler arasındaki gelişmişlik farklılıklarının giderek arttığı, dolayısıyla bu konuda ümit verici bir gelişmenin olmadığı gözlenmektedir (Taban ve Kar, 2004: 290).

Çizelge 3.3. Gelişmiş ve Gelişmekte Olan Ülkelerde Sağlık Düzeyi ile İlişkili Önemli Göstergeler

Ülkeler	Bebek ölüm Oranları (0-1 yaş) (1000)		Çocuk Ölüm Oranları (0-5 yaş) (1000)		Ortalama Yaşam Süresi (yıl)		Sağlık Harcamalarının GSMH İçerisindeki Payı (%)	
	1970	2001	1970	2001	1970-75	2001	1990	2000
Norveç	13	4	15	4	74.4	78.7	6.4	6.6
Amerika	20	7	26	8	71.5	76.9	4.7	5.8
İngiltere	18	6	23	7	72.0	77.9	5.1	5.9
Almanya	22	4	26	5	71.0	78.0	5.9	8.0
İtalya	30	4	33	6	72.1	78.6	6.3	6.0
Arjantin	59	16	71	19	67.1	73.9	4.2	4.7
Brezilya	95	31	135	36	59.5	67.8	3.0	3.4
Tunus	135	21	201	27	55.6	72.5	3.0	-
Türkiye	150	36	201	43	57.9	70.1	2.2	3.6
Çin	85	31	120	39	63.2	70.6	2.2	1.9
Mısır	157	35	235	41	52.1	68.3	1.8	1.8
Hindistan	127	67	202	93	50.3	63.3	0.9	0.9
Pakistan	117	84	181	109	49.0	60.4	1.1	0.9
Haiti	148	79	221	123	48.5	49.1	1.2	2.4
Yüksek Gelirli Ülkeler	22	5	28	7	71.5	78.1	-	-
Orta Gelirli Ülkeler	86	31	122	38	62.3	69.8	-	-
Düşük Gelirli Ülkeler	127	80	203	119	48.7	59.1	-	-

Kaynak: Taban ve Kar, 2004

3.3.2.2. Sağlık Yatırımları

İnsan hakları evrensel bildirisinde ve Dünya sağlık örgütü tarafından yapılmış tanıma göre sağlık, "yalnızca hastalık veya sakatlığın olmayışı değil, beden, ruhen ve sosyal yönden tam bir iyilik halidir." İnsan sağlığına zarar veren çeşitli faktörlerin yok edilmesi ve toplumun bu faktörlerin tesirinden korunması, hastaların tedavi edilmesi, bedeni ve ruhi kabiliyetleri azalmış olanların işe alıştırması için yapılan tıbbi faaliyetler sağlık hizmetleridir (Can, 24.01.2006, www.un.org.tr).

Sağlık alanına yapılan yatırımlar, toplumun ruh ve beden sağlığının korunup, sosyal gelişmenin yüksek bir düzeye ulaşmasına doğrudan doğruya neden olmaktadır. Halkın sağlık hizmetlerinden gittikçe artan ölçüde yararlanması, geniş halk kitlelerine yöneltilmesi ancak bu alanda yapılan yatırımlarla gerçekleşmektedir. Halkın sağlık koşullarının iyileştirilmesi: insan gücünün ekonomik kalkınma çabasında daha verimli olmasını sağlamaktadır. Sosyal alanda ise, onların sağlık konusunda eğitilmesi, bulaşıcı hastalıkların yok edilmesi, beslenme koşullarının geliştirilmesi, ana ve çocuk sağlığının korunması gibi hizmetlerin yerine getirilmesini gerçekleştirmektedir (Yıldırım, 1994: 18).

Sağlık yatırımları, bireysel sağlık sermayesinin oluşturulması yoluyla sadece işgüçlerinin kalitesini etkilemekle kalmayıp aynı zamanda hem geçici hem de nihai olarak ekonomideki insan gücü potansiyelinin hacmini belirlemektedir.

Toplumun sağlık düzeyi ile ekonomik gelişmişlik arasında yakın ve karşılıklı bir nedensellik ilişkisi söz konusudur. Ekonomik gelişme açısından ele alındığında sağlık hizmetlerinin daha çok toplumsal boyutu öne çıkmaktadır. Toplumun sağlık statüsünün yükseltilmesi sağlanabildiğinde ortaya parasal yararlar da çıkacaktır. Söz konusu faydalar ürün miktarının artışı ve/veya kalitesinin iyileşmesi şeklinde sonuçlar sağlamaktadır. Bu nedenle sağlık hizmetlerinin amaçlara uygun bir şekilde sunulması durumunda doğrudan ekonomik katkılar gerçekleşmektedir (Mazgit, 16.01.2006, www.bilgiyonetimi.org).

Eğitim alanında olduğu gibi, halk sağlığının korunması için yapılan yatırım harcamaları da, insanların verimliliğini yükselten, çalışma isteğini arttıran dolayısıyla ekonomik gelişmeye geniş ölçüde katkıda bulunmasını sağlayan bir etkiye sahiptir. Gelişmenin sürekliliği isteniyorsa, insan gücü unsurunun verimli ve nitelikli bir duruma getirilmesi gereklidir. Bu ise, insanın eğitilmesi ve sağlığının korunması ile mümkündür (Han, 1975: 35–36.).

Sağlığın bir yatırım boyutuyla ele alınması durumunda, dikkatlerin ekonomik gelişme ile sağlık arasındaki ilişkilere yönelmesi gerekmektedir. Daha önce değinildiği gibi, "insan sermayesi yaklaşımı" kapsamında sağlık hizmetleri bir insan sermayesi yatırımı olarak ele alınmaktadır. Nitekim, bu yaklaşımın öncüllerinden olan T.W. Schultz da, sağlık hizmet ve tesislerini, beşeri sermaye yatırımlarının başında saymaktadır. İnsan sermayesi yaklaşımına katkıda bulunan diğer yazarlar da, sağlık hizmetlerini, insanın çalışma yeteneğini koruyup geliştirerek, çalışmanın verimini artırmasından dolayı, insana yatırım olarak değerlendirmişlerdir.

S. J. Mushkin'e göre, sağlık hizmetlerinde kullanılan kaynaklar (emek ve mallar), sağlık yatırımlarının bir kısmıdır. Bu amaçla yapılan harcamalar, çalışma gücünü korur ve yıllar boyunca geri dönmeye devam eder. Sağlık yatırımları, çalışma gücünü koruyarak ve ileri yıllarda ortaya çıkacak hastalıkları azaltarak gelecekteki sağlık harcamalarından tasarruf edilmesini sağlar. Bu şekilde gelişen insanın sağlık sermayesi stoku, insan sermayesinin önemli bir bölümünü oluşturur. Dolayısıyla, sağlık sermayesi stokunu artıracak sağlık hizmetleri ve yatırımları, insan sermayesinin artmasını sağlayarak, ülke gelişiminde çok önemli bir fonksiyon üstlenmektedir. (Mazgit, 16.01.2006, www.bilgiyonetimi.org).

İnsan sağlığının korunup geliştirilmesi ve hastalıkların tedavi edilmesi için, kalkınmış ülkeler gayri safi milli hasıladan daha fazla pay ayırabilmektedir. Belirli bir fiziki ve insan gücü altyapısı kapasitesine ulaşmış olan bu ülkeler, sağlık sektörüne daha fazla kaynak ayırma imkanı bulmaktadır. Sağlıklı ve eğitilmiş insanların oluşturduğu toplumlarda, her alandaki üretimde yüksek verimlilik sağlanabilmektedir. Başka bir deyişle kalkınma sonucunda eğitim ve sağlığa daha fazla kaynak ayrılabilirken, eğitim ve sağlık düzeyi yükselmiş insanlar da kalkınma için önemli bir girdiyi oluşturmaktadır (Hesapçıoğlu, 1994: 49).

Tüm ülkelerin nihai amacı ekonomik gelişmeyi sağlamak ve bu yolla toplum refahını artırmaktır. Sağlıklı uzun ömür ise, refah içinde yaşayabilmenin ön koşulu olduğu gibi aynı zamanda bireysel düzeydeki en önemli amacdır. (Mazgit, 16.01.2006, www.bilgiyonetimi.org).

3.3.2.3. Beslenme Yatırımları

Dünyanın bir bölümünde açlık ve yetersiz beslenme sorunları yaşanırken, doymuş pazarlarda gıda kaynaklı zehirlenmeler, gıda alerjileri, beslenmeye bağlı sağlık sorunları baş göstermeye başlamıştır. Gen bilimi insan hayatını uzatmaya yönelik çalışmalar sürdürürken, gelişen teknoloji sayesinde, bugün toplumun başına dert olan birçok hastalığın beslenme ile direk ilgisi saptanmıştır. Beslenme ile ilgili konulardaki bilinç düzeyindeki artış giderek tüm gelişmiş ülkeleri kaplamaktadır (Altınalev, 28.03.2005, www.igeme.org.tr).

İnsanların temel ve zorunlu gereksinimlerinden olan beslenmeye yapılan harcamalar ile ekonomik gelişme arasında doğru yönde bir ilişki bulunmaktadır. Beslenme harcamaları, sağlık alanına yapılan harcamalarda olduğu gibi insanın üretim sürecindeki verimliliğini dolayısıyla üretime katkısını doğrudan etkilemesi nedeniyle beşeri sermaye unsuru olarak kabul edilmektedir.

Dünya Bankası tarafından yıllık olarak yayınlanan Dünya Kalkınma Raporu,1990 yılında yoksulluğun kaldırılması konusuna ayrılmıştır. Rapor iki hususu vurgulamaktadır. Birincisi, işgücünün yoğun olduğu kalkınma modellerinin desteklenmesi, ikincisi ise eğitim, aile planlaması, sağlık ve beslenme yatırımlarının artırılması gerekliliğidir (Şahin, 2005: 24)

Eskiden olduğu kadar günümüzde de beslenme yetersizliği az gelişmiş ülkelerin en önemli sorunlarından biri olma durumundadır. Bir toplumun beslenme düzeyi, genellikle kişi başına düşen kalori miktarıyla ölçülmektedir. Kişi başına düşen kalori miktarı 2500'ün altına düşen ülkelerde beslenme yetersizliği olduğu söylenir. Beslenme yetersizliğinin tek nedeni ya da göstergesi günlük kalori tüketiminin düşük olması değildir. 2500'ün üstünde de olsa, bu kalorinin tek bir besinden (tahıl ya da pirinç) sağlanması da, önemli bir beslenme bozukluğudur. Öte yandan çoğu az gelişmiş ülkede, besin değeri oranının yanlış olması, daha büyük önem taşımaktadır. Bu ülkelerin, beslenme alışkanlıklarında, karbonhidratlı besinlerin payının çok yüksek olmasına karşın, özellikle proteinli besinlerin payı oldukça düşüktür.

Dengeli beslenme için bir kişinin normal olarak günde 70 gr protein tüketmesi, bunun da yarısının hayvansal kökenli olması gerekmektedir. Sağlıklı ve dengeli bir beslenmenin, belirli bir miktar proteinle sağlanacağı düşünülürse, az gelişmiş ülkelerin beslenme düzeyinin ölçülmesinde, günlük hayvansal protein miktarının kullanılması daha doğrudur. Nitekim ülkelerin kişi başına düşen gelirleri ile kişi başına günlük hayvansal protein miktarı arasında doğru yönlü bir ilişki vardır (Han ve Kaya, 1997: 28).

Az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerin kalkınma sürecinde karşılaştığı en önemli sorunlarından birisi, hızlı nüfus artışı ile birlikte besin talebinin artması ve besin arzının daralmasıyla beslenme düzeyi yetersizliğinin ortaya çıkmasıdır. Gelişmekte olan ülkelerde, kişi başına protein miktarının düşüklüğü, hızlı nüfus artışı nedeniyle gıda maddeleri üretiminin yetersizliği karşılaşılan başlıca beslenme sorunlarıdır (Kazgan, 1988: 74).

Gelişmekte olan ülkelerdeki beslenme dengesizliği, besin talebinin besin arzından daha fazla artması, artan talep ve ekolojik bozulmalar nedeniyle besin arzının giderek daralma göstermesi yönünde gerçekleşmektedir. Birincil faktör olarak, nüfus artış hızının yüksekliği, besin talebini arttırmakta ve besin arzının azalmasına yol açmaktadır. İkincil olarak, gelişmekte olan ülkelerde besin maddelerine olan talebin gelir esnekliğinin oldukça yüksek olması da besin talebini arttırmaktadır. Beslenme düzeyindeki bu dengesizlikler, kalkınma sürecinde fiziksel ve düşünsel açıdan üretime katkıda bulunan insanın üretimsel yeteneğinin (verimlilik) düşüklüğüne neden olmaktadır.

Beslenme durumunun düzeltilmesinin ulusal ekonomiye yararlarını aşağıdaki şekilde sıralamak mümkündür (Baysal, 1999: 18-19).

Yeterli ve dengeli beslenme, kötü beslenme sonucu oluşan hastalıklar için sağlık harcamalarını azaltmaktadır. Yetersiz ve dengesiz beslenmenin çocukta yapacağı kalıcı etkiler ve etkilerden dolayı öğrenme zorluğuna bağlı sınıf tekrarlamalarıyla oluşan eğitim israfı da düşünülürse, koruyucu önlemlerin ekonomik değerinin daha da büyük olduğu anlaşılır.

Yeterli ve dengeli beslenme, işçinin devamsızlığını, iş kazalarını azaltarak ve fiziksel gücünü artırarak, verimlilikteki kayıplarını önlemektedir. Böylece üretimin maliyeti düşmekte, elde edilen gelir miktarı artmaktadır.

Yeterli ve dengeli beslenme, erken yaşlardaki ölümleri azaltarak çalışılan yıl sayısını arttırmaktadır. Bu durumda üretime katkısı olmayanların oranı azalmakta ve böylece birey başına düşen ulusal gelir miktarı artmaktadır.

Yeterli ve dengeli beslenme, enfeksiyon hastalıklarına direnci arttırarak işgücü kaybını ve hastalıklar için harcamaları azaltmaktadır.

Yeterli ve dengeli beslenenlerin eğitimleri daha kolay olmakta ve okulda geçirilen yıl sayısı azalmaktadır.

Özetleyecek olursak, beslenme düzeyindeki yetersizliğin, sağlıklı ve dengeli bir beslenmeye doğru yönlendirilmesi, produktivite politikası açısından önemlidir. Bu anlamda, gerek bireysel gerekse ulusal açıdan beslenme olanaklarının arttırılması gereksinimi doğmaktadır. Bu gereksinimin karşılanması amacıyla yapılacak yatırım harcamalarındaki artış, giderek ekonominin yapısal değişimini sağlayacaktır.

3.3.3. Beşeri Sermayenin Diğer Unsurları

3.3.3.1. Mesleki Amaçla Yapılan Göçler ve Beşeri Sermaye

Ülkeler eğitim-öğretim ve sağlık hizmetleri ile beşeri sermaye stoğunu arttırabilmekteler. Ancak beşeri sermaye stoğunu yükseltmenin yöntemi bunlardan ibaret değildir. Özellikle gelişmiş ülkelerin sıkça başvurdukları önemli bir kaynak ise beyin göçü (brain drain) ve işgücü transferi (transfer of labor) olarak adlandırılan mevcut beşeri sermayenin nispeten getirisinin az olduğu ülkeden daha yüksek olan ülkelere çekilmesi olayıdır. Özellikle II. Dünya Savaşı'ndan sonraki dönemde gelişmiş ülkelerin hızlı kalkınma politikaları kapsamında beşeri sermaye aleyhine ortaya çıkan beşeri/fiziki sermaye dengesizliği, ilgili ülkeleri acilen beşeri sermaye yoğunluğu fazla

olmayan işgücü teminine zorlamıştır. Bu amaç doğrultusunda özellikle az gelişmiş ülkelerdeki kullanım dışı olan beşeri sermaye, kolaylıkla Almanya başta olmak üzere birçok gelişmiş ülkelere çekilmiştir (Karagül, 2002: 76).

Gelişmiş ülkelerin dış kaynaklardan edindikleri bir başka beşerî sermaye ise, beyin göçü olarak adlandırılan yüksek eğitilmiş seçkin kişilerin cazip çalışma imkanlarıyla transfer edilmesidir. Bu kişiler bazen gelişmiş ülkelerdeki eğitimlerini tamamladıktan sonra bu ülkelerde kalırlarken, bazan da doğdukları ülkede eğitimlerini tamamlayıp yurt dışına daha cazip şartlarda çalışma amacıyla çıkmaktadırlar (Karagül, 2002: 76-77).

İnsan sermayesi teorisine göre iş fırsatı ve gelir beyin göçüne neden olan iki temel değişkendir. İnsan sermayesi teorisi ferdin ülkesine geri dönüşünde etkili olan sosyal ve politik faktörleri yok farz ederek yalnız ekonomik boyutu ele almıştır. Halbuki Glasser bu konuda insan sermayesi teorisini eleştirerek bir çok profesyonelin tatmin edici maaş veren ülkelere daha düşük ödeme oranları olan ülkelere geri döndüklerini belirtmiştir. İnsan sermayesi teorisine göre yüksek eğitim görmüş göçmenlerde özel eğitim sermayesinden aldıkları parasal ödüllerin gizli geri dönüş oranında bir artış gözlenecektir. İnsan sermayesi teorisine göre üstün eğitim ve öğretim imkanları, daha yüksek mesleki prestij, daha cazip çalışma şartları ve gelişmiş ülkeler tarafından verilen mevkiler için fırsatlar profesyonellerin göç etme kararlarını etkilemektedir (Berber, 1999: 364-365).

İnsan sermayesinin yurtdışına göçünün önemi değerlendirilirken iki kaynağa karşı uyarılmalıdır. Her iki durumda da istatistik kullanılmaması tehlikeyi artırmaktadır. Birincisi modern dönemde profesyonel bir kişinin eğitimidir. Profesyonel bir kişi çoğu kez yurtdışında eğitim-öğretimi sürdürmek ister. İkincisi günümüzde profesyonel olarak yetişmiş insanlar seyahat ederler ve mesleği gereği büyük oranda seyahat etmeye hazırlanırlar. Örneğin iktisatçılar kısa dönemli olarak öğretim, araştırma veya hükümetlere danışmanlık yapmak için anlaşma yaparlar ve büyük bir uluslararası şirkette iş bulan mühendis veya yönetici işletmeciler farklı ülkelerde başarı için zamanla çalışırlar. Bütün ülkelerin yüz yüze geldiği beyin göçünün tabiatında ister piyasa ekonomisi isterse planlı ekonomi olsun işçi ve sermaye verimliliğinin belirlenmesinde vasıflı insan gücünün rolü ortaya çıkmaktadır. Bu durum sosyal sermayenin ya insan yada maddi sermaye arasında dağıtılmış olabileceğini göstermektedir (Berber, 1999: 370-371).

3.3.3.2. Nüfus Yapısı

Nüfus bütün ülkeler için hem en büyük kaynak hem de bütün taleplerin tek aktörü olduğu için ekonomik ve sosyal sorunların nedenidir. Bu nedenle nüfus üretime katıldığı takdirde önemli bir üretim faktörü, diğer yandan ekonomik ve sosyal taleplerde bulunduğu vakit ise iktisadi sorunların ortaya çıkmasına neden olan ciddi bir maliyet unsurudur

Genç, sağlıklı, fiziken ve ruhen çalışabilir durumdaki kişiler beşeri sermayenin en temel kaynağını oluşturmaktadır. Çünkü, eğitimin, sağlığın, işgücü transferinin ve sonuç olarak her tür emeğin tek aktörü insandır. Dolayısıyla beşeri sermaye oluşumunda nüfusun önemini gözden uzak tutmak imkansızdır (Karagül, 2002: 84-85).

Nüfusun niteliğinin artırılmasına yönelik harcamaları içeren eğitim ve sağlık gibi demografik yatırımların fiziki yatırımlara göre daha az verimli olduğu düşüncesi artık terk edilmektedir. Beşeri sermaye yatırımları olarak tanımlanan ve bireylerin bilgi ve becerilerini geliştirme aynı zamanda da sağlık açısından iyi olma haline yönelik olarak yapılan harcamaların büyük bir bölümü yatırım harcaması olarak kabul edilmektedir.

Çünkü bu harcamaların çoğu kişisel olarak gelir akımını olumlu yönde etkilediği gibi özellikle eğitim harcamaları makro ekonomik büyüklükleri olumlu yönde etkilemektedir. Nitekim eğitim yatırımları gelir dağılımındaki adaletsizliği düzeltmekte, işsizliği azaltmakta, verimliliği artırmakta, tarım ve sanayi sektörlerinin yeni teknolojilere adaptasyonunu hızlandırmakta ve bölgesel kalkınma projelerine önemli destekler sağlamaktadır (Yumuşak ve Kar, 03.02.2006, www.bilgiyonetimi.org)

Beşeri sermaye açısından zengin ülkelerde insana yapılan yatırımın getirisi, çok sayıda çocuk sahibi olmanın getirisinden fazla olurken, beşeri sermaye açısından görece olarak fakir durumdaki ülkelerde bunun tersi bir durum gözlenecektir. Böylece beşeri sermayenin görece kıt olduğu ülkelerde çok çocuklu, geniş aileler ve aile bireylerine daha az yatırım yapılması gibi bir sonuç doğarken, diğer durumda çocukların daha nitelikli yetiştirilmesine imkan veren az sayıda çocuklu, küçük aile yapısı Beşeri sermaye açısından zengin artmaya devam edecektir (Ercan, 2002: 131).

Bir ekonomideki işgücü “stoku”, nüfus artışı ve artan bu nüfustan hep belirli bir kısmının (gelecekte) işgücü arzına katılımı ile genişler. İşgücünün vasfı veya niteliği özellikle okullardaki ve işyerlerindeki eğitimler sayesinde geliştirildikçe, ülkenin beşeri sermayesi (human capital) de “artmış” olur. Beşeri sermaye, işgücü tarafından içerilen (embodied) bilgi ve beceriler toplamı olarak tanımlanabilir (Kibritçioğlu, 1998: 1).

Az gelişmiş ülkelerin öncelikli amaçlarından olan kalkınma programları, yoğun olarak fiziki sermaye kapsamında şekillenmektedir. Bu bağlamda nüfus, ikinci planla daha çok sosyal boyutu ile yer almaktadır. Dolayısıyla ilgili programlar beşeri sermaye boyutu itibarıyla eksik kalmaktadır. Bu nedenle ülkenin iktisadi kalkınması planlanırken mevcut ve ileriye dönük üretim yapısı dikkate alınmalı ve bu kapsamda fiziki ve beşeri sermaye ihtiyacı eş güdümlü olarak değerlendirilmelidir. Bu bağlamda beşeri sermaye ihtiyacı belirlenirken, bunun en temel kaynağı olan nüfus gözden uzak tutulmamalıdır.

Az gelişmiş ülkelerde beşeri sermaye yetersizliği, fiziki sermayenin marjinal verimliliğini azaltmakta bu da ilgili ülkelerdeki fiziki sermayenin yeterince yoğunlaşmamasına neden olmaktadır. Çünkü fiziki sermaye doğal olarak daha verimli olduğu ülkelere yönelmektedir. Sonuç olarak bütün ülkeler, nüfus konusundaki planlarını yaparken, sadece nüfusun olumsuzluklarını dikkate alarak kontrolsüz bir şekilde azaltılması üzerinde yoğunlaşmamalıdır. Aksine nüfusun beşeri sermaye vasıtasıyla üretime ve iç taleple de yeni sanayilerin oluşumuna yönelik pozitif etkileri dikkate alınarak, kontrollü ve dengeli bir nüfus artış oranı belirlenmelidir. Böylelikle ekonominin iki temel ayağı olan arz ve talep karşılıklı olarak dengelenmiş olacaktır. Aksi takdirde, nüfus artış oranındaki dengesizlikler aşamalı olarak hem üretime hem de piyasalara yansıtacaktır (Karagül, 2002: 85-86).

Nüfus bütün ülkeler için hem en büyük kaynak hem de bütün taleplerin tek aktörü olduğu için ekonomik ve sosyal sorunların nedenidir. Bu nedenle nüfus üretime katıldığı takdirde önemli bir üretim faktörü, diğer yandan ekonomik ve sosyal taleplerde bulunduğu vakit ise iktisadi sorunların ortaya çıkmasına neden olan ciddi bir maliyet unsurudur

Genç, sağlıklı, fiziken ve ruhen çalışabilir durumdaki kişiler beşeri sermayenin en temel kaynağını oluşturmaktadır. Çünkü eğitimin, sağlığın, işgücü transferinin ve sonuç olarak her tür emeğin tek aktörü insandır. Dolayısıyla beşeri sermaye oluşumunda nüfusun önemini gözden uzak tutmak imkansızdır (Karagül, 2002: 84-85).

3.3.3.3. Sosyal Sermaye

Beşeri sermayenin verimliliğini etkileyen en önemli faktörlerden birisi sosyal sermayedir. Bir toplumun sosyal sermaye yönünden gelişmesine katkı sağlayan kaynakları: aile, sosyal gruplar, firmalar, sivil toplum örgütleri, kamu kurumları ve etnik yapılar vb. olarak sıralamak mümkündür. Sözü edilen sosyal gruplar ya da kurumlar esaslı iletişimin yeterli ve güvenli olması, bu anlamda ilgili toplumun topyekun olarak sağlıklı olduğunun ispatıdır. Bu da ilgili toplumda yeterli derecede sosyal sermaye olduğunun bir ifadesidir (Taban ve Kar, 2004:)

Son zamanlarda sosyal sermaye konusu sosyal bilimlerde oldukça popüler olmaya başlamıştır. Sosyologlar, siyaset bilimcileri ve ekonomistler araştırmalarında alanlarıyla ilgili sorulara ışık tutması açısından sosyal sermaye kavramına başvurmaktadır. Aile araştırmaları, gençlerde davranış problemleri, okul ve eğitim, topluluk/cemiyet yaşamı, demokrasi ve yönetim, ekonomik kalkınma ve toplu hareketlerdeki problemlerin çözümlenmesinde başvurulan kaynak sosyal sermayedir (KOSGEB, 2005: 1).

Coleman (1988) sosyal sermayeyi: iki veya daha çok birey arasında güvene dayalı ilişki ve kuralların paylaşımı olarak tanımlamıştır (Arslan, 2003: 27)

Sosyal sermayeyi kısaca şöylece tanımlamamak mümkündür: fertler arasındaki güvene dayalı, sosyal ilişkilerin miktarını, niteliğini ve şeklini belirleyen kurumlar, iletişim ağı ve kurallar bütünü. Bu itibarla Sosyal Sermaye toplumu bir arada tutan, sağlıklı bir şekilde gelişmesine imkan tanıyan, kendi içinde ve dışındaki her türlü ilişkilerde rasyonel davranabilmesine fırsat tanıyan son derece önemli bir sermayedir (Karagül, 2002: 87).

Bir toplumda veya onun bazı bölümlerinde güven duygusunun hakim olmasından dolayı ileri gelen yeti, sosyal sermaye olarak tanımlanır. Bu, ulus gibi geniş grupların yanı sıra, aile gibi en küçük ve temel sosyal gruplar n ve bu iki uç arasındaki tüm di er gruplar n içerisine gömülmüştür. Sosyal sermaye, tarihsel alışkanlıklar, gelenek veya din gibi kültürel mekanizmalar aracılığıyla yaratıldığı ve iletiildiği için, insan sermayesinin diğer türlerinden farklıdır. Güven olmaksızın gerçekleştirilemeyecek olan sosyal sermaye, Portes ve Landolt a göre, gönüllü birlikleri oluşturmak ve desteklemek anlamına gelmekte ve refah için sağlıklı bir toplumun gerekli olduğu fikrini ifade etmektedir. Sosyal sermaye ortak eylemde bulunma çıkmazlarını çözerek insanlar n birlikte çalışmalarını sağladığı için önemlidir (Gökalp, 2003: 163–164).

3.3.3.3.(1). Sosyal Sermayenin Özellikleri

Sosyal sermayenin özelliklerini aşağıdaki şekillerde sıralayabiliriz (KOSGEB, 2005: 10-11).

Diğer sermaye türlerinde olduğu gibi sosyal sermaye de gelecek beklentileri doğrultusunda yatırım yapılan diğer sermayeler gibi bir kaynaktır. Dış kaynaklı ilişki bağları kurma çabasında olan bireyler ve toplu aktörler sosyal sermayelerini bu yolla artırabilir, bilgi, güç ve kimlik kazanma hakkını elde edebilirler ve kendi içsel ilişkilerini geliştirme yolunda yatırım yaparken, kolektif aktörler kendi kolektif kimliklerini güçlendirebilir ve kolektif hareket için kapasitelerini arttırabilirler.

Farklı amaçlar için kullanılan fiziksel sermayeye benzer olarak sosyal sermaye de farklı amaçlar için kullanılabilir, örneğin bilgi ve tavsiye olarak. Ayrıca, sosyal sermaye diğer sermaye çeşitlerine dönüştürülebilir: Sosyal ağlar içindeki bir bireyin pozisyonundan kaynaklanan avantajlar, ekonomik veya diğer konulardaki avantajlara

dönüştürülebilir. Bourdieu tarafından tanımlanan diğer sermaye türleri arasında ekonomik sermaye en akışkan olandır: kolayca beşeri, kültürel ve sosyal sermaye ye dönüştürülebilir. Sosyal sermayenin ekonomik sermayeye dönüştürülebilme oranı daha az likit ve zor olmasından dolayı oldukça düşüktür.

Diğer sermaye türleri gibi, sosyal sermaye diğer kaynakların yerine geçebilir ya da kaynakları tamamlayabilir. Çoğunlukla sosyal sermaye diğer sermayeler için tamamlayıcıdır. Örneğin, sosyal sermaye, işlem maliyetlerini azaltma yoluyla ekonomik sermayenin verimliliğini geliştirebilir.

Fiziksel ve beşeri sermayeye benzer fakat finansal sermayeden farklı olarak sosyal sermayenin korunma ihtiyacı vardır. Sosyal bağlar periyodik olarak yenilenmeli ve yeniden teyit edilmelidir, aksi takdirde etkinliğini kaybeder. Ayrıca, beşeri sermaye ye benzer fakat fiziksel sermayeden farklı olarak sosyal sermayenin değer kaybetme oranı tahmin edilemez. Bunun iki nedeni vardır: ilki kullanıldıkça değer kaybetmezken, kullanılmadıkça değer kaybına uğramasıdır. Beşeri sermayede ve diğer kamusal mallarda: örneğin bilgi, olduğu gibi kullanıldıkça normal olarak büyür ve gelişir. ikincisi: bazen sosyal sermaye, içerikte yapılan değişikliklerle eskiye çevrilebilir. Ancak bunun gerçekleşme oranı tahmin edilemez.

Diğer sermaye türlerinden farklı olarak sosyal sermaye toplumun ortak malıdır, özel mülkiyet değildir. Sosyal sermaye kullanımı rekabet içermez, kullanımla azalmaz fakat onun kullanımı dışlayıcıdır yani bazı bireyler ya da kurumlar belirlenen ilişkiler ağından dışlanabilir.

Bazı yazarlara göre sosyal sermaye diğer sermaye formlarından farklı olarak aktörlerde değil, aktörlerin birbirleriyle olan ilişkilerinde odaklanmıştır. Kimsenin sosyal sermaye üzerinde kişisel mülkiyet hakkı yoktur.

3.3.3.3.(2). Sosyal Sermayenin Ekonomik Etkileri

Sosyolojik anlamda sosyal sermaye: ekonomik kalkınmayı etkileyen toplumun sahip olduğu normlar, kurallar, ağlar, iletişim ve karşılıklı güven olarak tanımlanmaktadır. Sosyal sermaye kavramı ekonomide ise yeni bir yaklaşıma temel oluşturmaktadır. Sosyal sermaye, etkin bilgi ekonomisi ve öğrenen toplum inşa edilmesinde katılımcı yurttaşlığın önemine ve karşılıklı saygıya vurgu yapmaktadır. Bu genel kavram içinde iki yön önemli gözükmektedir. Birincisi, normlar yani insanların davranışlarını yönlendiren formal (yasal) veya informal (yazılı olmayan davranış kuralları) davranışlardır. Ayrıca insanlar farklı oranlarda birbirlerine ve normlara güvenmektedirler. Eğer normlara güven yüksekse normların ihlal edilmesi, bozulması olasılığı azdır. Bu da işlem maliyetlerinin düşük olmasına ve ekonomik verimliliğe yol açar. Öte yandan normlara olan güven düşük ise ekonomik ve sosyal anlamda uzlaşmaya varmak zor olabilir ve bu da verimsizliğe ve yüksek işlem maliyetlerine neden olur. ikinci yön, insanların gönüllü organizasyonlara ve kulüplere katılım oranının sosyal sermayeyi artırmasıdır. Bireyler ve çıkar grupları arasındaki bağlılık ve güven bağları ikisi birlikte sosyal sermaye kavramının tanımlandığı birçok açıklamada önemli elementlerdir (KOSGEB, 2005: 3).

Çevresiyle yeterli ölçüde iletişim kurabildiği için kendisine güvenen ve içinde bulunduğu toplumla barışık olan bir kişinin kendisine olan güvenin artması, doğal olarak verimliliğine yansımaktadır. Öte yandan, beşeri sermayenin nasıl ve ne ölçüde kullanılacağı tamamen onun sahibi olan kişinin iradesine bağlı olduğundan, ilgili kişinin içinde bulunduğu toplumla barışık olması çok daha özverili çalışmasına neden olmaktadır. Bu bağlamda fertler de olduğu gibi toplumlarda da üretkenliğin temel şartı,

sağlıklı bir yapıya sahip olmaktır. Sağlıklı toplumlardaki başarı sadece ekonomik alanda değil, bütün diğer bilimsel ve sosyal faaliyetlerde de görülmektedir (Karagül, 2003: 85).

3.3.3.4. Beşeri Sermaye ve Fiziki Sermayenin Tamamlayıcılığı

Beşeri sermayenin daha etkin çalışarak üretime daha fazla katkı sağlayabilmesinde önemli rol alan faktörlerden biriside fiziki sermaye ile beşeri sermaye arasındaki dengedir. Beşeri sermaye ile fiziki sermaye arasındaki tamamlayıcılık ilişkisinde hem nicelik hem de nitelik bakımından uyuşmanın sağlanması gerekmektedir. Aynı miktar para ile temin edilen fiziki ve beşeri sermayelerden aynı miktarda ürün elde edilebiliyorsa nicelik bakımından denge sağlanmış demektir. Aynı zamanda sahip olunan beşeri sermaye, fiziki sermaye ile aynı türden ise nitelik bakımından tamamlayıcılığın gerçekleştiği de söylenebilir (Taban ve Kar, 2004: 295-296)

Örneğin milli gelirinin önemli bir bölümü tarım gelirlerinden oluşan bir ülkede ziraat mühendisi ve veteriner hekim yetiştirilmesi gerekli bir faaliyet iken, ilgili ülkede eğitim programlarının ülke ihtiyacıyla uyuşmayan alanlara yönelmesi, oldukça önemli bir sorun teşkil edecektir. Böyle bir ülkede eğitim faaliyetlerinin tarım yerine madencilik gibi ülke ekonomisinde önemi olmayan bir alana kayması, fiziki ve beşeri sermaye arasında nitelik farklılığına dayalı dengesizliğe yol açacaktır. Bunun için ülkenin üretim imkanları hangi alanda yoğunlaşıyor ise beşeri sermaye yatırımların da aynı doğrultuda gerçekleştirilmesi zorunludur (Karagül, 2003: 86).

Fiziki ve beşeri sermayenin dengesi konusunda, uygulamada görülen bir başka denge unsuru ise, ülkelerin sosyal ve siyasal politikalarındaki önceliklerdir. Bu doğrultuda, her iki sermayenin verimliliği kadar bu sermayeler için uygulanan ücret politikalarının esnekliği büyük önem arz etmektedir. Teoride her ne kadar denge için söz konusu iki sermayenin marjinal maliyeti ile marjinal verimliliğinin eşitlenmesi gerektiği üzerinde durulsa da birçok ülke, sosyal ve siyasal politikalarındaki önceliklere göre bu dengeyi daha farklı oluşturabilmektedirler. Örneğin Almanya fiziki sermaye birikiminde daha fazla yoğunlaştığı için beşeri sermayesi kıt olan az eğitimli işçileri düşük ücretle çalıştırabilmektedir. Hatta bu emeği de Türkiye gibi az gelişmiş ülkelerden temin etmektedir. ABD ise Almanya'ya kıyasla fiziki sermayede nispeten daha fakir olduğu için beşeri sermayesi yoğun olan çalışanlara çok daha yüksek ücret ödemek suretiyle ekonomisini etkinliğini sürdürmektedir (Karagül, 2002: 92-93)

3.3.3.5. Ücret Düzeyi

Beşeri sermayenin verimli bir şekilde çalışmasına ücret oldukça önemli bir paya sahiptir. Çünkü beşeri sermayeye sahip olan kişinin çalıştığı işyerinde hak ettiği ücreti aldığına inanması zorunludur. Aksi takdirde sahibi olduğu beşeri sermayeci gizleyerek işletmeyi önemli ölçüde verim kaybına uğratabilir. Ülkede üretimin artırılması ve kaynakların optimal bit şekilde kullanılabilmesi için rasyonel bir ücret politikasının uygulanması zorunluluktur (Taban ve Kar, 2004: 296)

Beşeri sermayenin hak ettiği ücreti alamaması, sadece çalışan fertlerin verimsizliğine değil, aynı zamanda, ilgili ülkeden beşeri sermaye kaçışına da neden olmaktadır. Özellikle az gelişmiş ülkelerde uygulanan yanlış ücret politikaları sebebiyle zor şartlarda oluşturdukları kıt beşeri sermayelerinin önemli bir kısmı daha yüksek ücret nedeniyle gelişmiş ülkelere kaçmaktadır (Karagül, 2003: 87).

Hükümetler açısından ücret politikasının, ekonomik ve sosyal boyutlu iki amacı bulunmaktadır. Bunlardan ekonomik olanlar: verimlilik, ekonomik istikrar ve üretim iken, sosyal kapsamlı olanlar: sosyal adalet, istihdam düzeyi gelir dağılımı ve asgari hayat standardının korunmasıdır. Bu amaçlara ulaşabilmek için değişik ücret politikaları uygulamaya konmuştur. Bunlar: hala birçok ülkede eş zamanlı olarak uygulanmakta olan: düşük, yüksek, satın alma gücü ve verimliliğe dayalı ücret politikalarıdır (Karagül, 2002: 94).

3.3.3.5.(1). Düşük Ücret Politikası

Özellikle Keynes'ten önceki dönemde popüler olan bu görüşe göre: işsizlikle mücadelede ve enflasyonu önlemede vazgeçilmez bir politika olarak değerlendirilmiştir. Çünkü düşük ücretle daha fazla işçi çalıştırmak mümkün olabilmektedir. Ayrıca parasal ücretlerdeki artışlar arkasından fiyat artışlarını getireceği fikri bu politikanın geçerliliği için ileri sürülmektedir. Ancak bu türden politikalara getirilen en önemli eleştiriler ise talep yetersizliği ve emeğin kendisini yenilememesi konularında yoğunlaşmaktadır (Karagül, 2002: 94).

Düşük ücretle çalışan personel daha fazla ücret almak isteyecektir. Bu durum personelin veriminin düşmesine sebep olur, şikayet ve sızlanmalar artar ve ücret düzeyi yüksek iş aramaya başlar. Personelin düşük ücret nedeniyle, yaptığı işten soğuması iş tatminsizliğine, sık sık izinsiz işe gelmemeye veya işe geç gelmeye veya diğer istenmeyen davranışlara yol açmaktadır (Geylan, 1992: 232).

3.3.3.5.(2). Yüksek Ücret Politikası

İşletmelerin üretimini ve verimliliğini arttırmak amacıyla yüksek ücret politikası uygulanmasını savunanlar: yüksek ücretle işçilerin daha iyi beslenip sağlıklı olabileceklerini, işletmeye daha bağımlı olacaklarını, yine emeğin daha iyi ekonomik imkanlarla kendisini daha iyi geliştirebileceği, hatta sömürüldüğü şeklindeki argümanları da ciddiye almayarak işletmesi için daha verimli olma gayreti içinde olacağını ileri sürmektedirler. Yüksek ücretlerin ayrıca, talebi canlandırarak, işletme sahiplerine ayrı bir katkı sağlayacağını da iddia edilmektedir (Karagül, 2002: 95).

Aşırı ücretin ortaya koyacağı olumsuzlukları da göz önünde bulundurmakta fayda vardır. Çünkü aşırı ücret işletmenin personel giderlerini artırır ve gelecekteki genel ücret düzeyini olumsuz yönde etkiler. Aşırı ücret alan personel kendisini diğer arkadaşları içinde suçlu ve huzursuz hisseder ve çevresine uyumu zorlaştır (Geylan, 1992: 232).

3.3.3.5.(3). Satın Alma Gücü

Çalışanların satın alma güçlerini arttırmayı ve böylece onların hayat standartlarını yükseltmeyi amaçlayan, ücret politikasını daha çok sosyal boyutuyla ele alan bir görüştür. Ücret politikalarında satın alma gücünü dikkate alan iktisatçılar, hem şirketlerin hem de insanların sıkıntılarını giderebilmek için talebin artırılmasından başka çarenin olmadığını ileri sürmektedirler. Bu nedenle, insanların satın alma güçlerini arttırmak amacıyla ücret politikalarının oluşturulmasının zorunlu olduğunu savunmaktadır. Öte yandan üretimden bağımsız bir şekilde yapılan ücret artışlarının ekonomiyi zora sokacağı yönündeki eleştirilere ise söz konusu ücret artışlarının bir sonraki

aşamada verimliliğe ve üretime dönüşeceği tezini ileri sürerek cevap vermektedirler (Karagül, 2002: 95).

3.3.3.5.(4). Verimliliğe Dayalı Ücret Politikası

Personeli etkin ve verimli çalıştırmanın temel şartlarından biri ona emeğinin karşılığını tam olarak vermektir. Yetersiz ve aşırı ücretin yol aldığı olumsuzluklar düşünüldüğünde çağdaş bir ücret yönetiminin gereği ortaya çıkar. İşletmelerde etkin bir ücret yönetimi başlıca şu yararları sağlar: nitelikli personeli işletmeye çekme, mevcut personeli muhafaza etme, ödemede eşitlik sağlama, beklenen davranışı ödüllendirme, maliyetleri kontrol altında tutma ve yasal yükümlülüklere uyma. Bu amaçlardan bazılarında çelişkiler görülebilir. Örneğin ödemede eşitlik sağlama amacı ile nitelikli personeli işletmeye çekme amacı uygulamada çelişki yaratabilir. Bu durumda yönetici birini tercih etmelidir (Geylan, 1992: 232).

Son yıllarda ücret politikalarının oluşturulmasında büyük ölçüde üzerinde mutabık kalınan kriterlerden biri verimliliğe dayalı ücretlerin belirlenmesidir. Verimliliğe göre ücretlerin belirlendiği bir sistemde, daha fazla ücret talep eden işgücü, söz konusu talebi için hem kendisinin yeteneklerini geliştirmek, hem de daha öz verili çalışmak suretiyle işletmeye olan katkısını arttırmaya mecbur olduğunu bilecek ve bu doğrultuda verimliliğini arttırmaya çalışacaktır. Çünkü işgücünün üretkenliğini arttıran en önemli husus onun sahip olduğu beşeri sermayenin miktarıdır. Dolayısıyla çalışanlar daha fazla ücret alabilmek sahip oldukları beşeri sermaye miktarını geliştirmek zorundadırlar. Oluşturulacak ücret politikalarının mahiyeti ve amacı ne olursa olsun, mutlak surette verimliliğe ve üretime dayanmayan ücret politikalarının uzun vadede sürdürülebilmesi mümkün değildir (Karagül, 2002: 95).

3.3.3.6. Motivasyon

Motivasyon işgöreni, beklenen nitelikte ve nicelikte görevini yapması için etkilemek anlamındadır. Genel bir ifade ile bir veya birden çok insanı, belirli bir yöne (gaye ve amaca) doğru devamlı şekilde harekete geçirmek için yapılan çabaların toplamıdır (Ergül, 2005: 69).

Beşeri sermayeden daha verimli bir şekilde faydalanabilmek için onun sahibi olan kişinin işi konusunda motive edilmesi beşeri sermayenin verimliliğini arttıran bir başka önemli faktördür. İnsanlar uğraştıkları işleri sadece hayatlarını sürdürebilmek için yapmazlar. İnsanlara maddi menfaat sağlamanın ötesinde, çevresine ve ülkesine vb. önemli ölçüde faydalı olduğu düşüncesi kabul ettirilebilirse, söz konusu kişilerin işlerine ve hayatlarına bakış açılarında önemli ölçüde değişiklikler olacaktır. (Taban ve Kar, 2004: 296)

İnsanlar, arzu ve yarar sağlayan varlıklar dışındaki değerler için de çalışırlar. Bu anlamda insanların “bir rozet, bir bayrak, bir namus, bir fikir, bir efsane ve benzeri şeyler uğrunda ölmeyi göze almaları tamamen anlamsız bir davranış değildir. Aksine, asıl anlamsız olan şey, bir kişinin maddi bir kazanç uğruna canını vermesidir. Çünkü hiç şüphe yok ki, bir insanın kendi hayatı, maddi şeyler arasında en maddi olanıdır ve bu yüzden hayat maddi şeylerin en değerlisidir. Nefsini feda etmek, maddi bir kazancın göstergesi olamaz. Nefsimizi savunmak için ölümü göze aldığımız zaman bile çarpışma gücümüz, maddi menfaatten daha çok namus, gelenek, onur ve hepsinin üstünde umut gibi manevi şeylerden doğar.

Eğer insanlar kendileri için kutsal olan şeylerin geri kalmışlık nedeniyle yok olduğunu hissederseniz çalışma duygusu gelişebilir. Fakat bu duygunun kaynağı ekonomik kazanç elde etmek değildir. Ekonomik gelişme bu davranışın sonucudur. Gelişmenin sürekliliği ise bu duyguların canlı kalmasına bağlıdır (Yavilioğlu, 2001: 119-120).

Dolayısıyla kalkınmanın gerçekleştirilebilmesi için gereken unsurlar göz önüne alındığında, sermaye ve teknolojinin kalkınma için büyük oranda zorunlu fakat yeterli olmayan faktörler olduğu görülür. Sermaye ve teknoloji gibi ekonomik faktörlerin yanında: toplum üyelerinin ellerinde bulundurdukları kaynakları yatırıma dönüştürecek sosyal ve zihinsel bir alt yapı, bilimsel ve aklın yol göstericiliğinde geleceğe ve yeniliğe açık olma, güçlü bir gelişme ve ilerleme bilinci, önemli derecede bağımsız olma, kendine güven duyma, ulaşılması zor bir hedefi gerçekleştirme duygusuna sahip olma, bir işi yapmanın daha iyi bir yolunu bulma, dayanışma ve işbirliğini esas alan beraberlikler oluşturma motivlerinin de devreye girmesi gerekmektedir (Yavilioğlu, 2001: 116).

3.3.3.6.(1). Motivasyon Teknikleri

Yöneticinin, astlarını güdüleme işi, bu kimselere tam tatmin sağlayan davranışları gerçekleştirmekle sağlanır. Bu davranışlar hem kişisel tatminler sağlarken hem de işletme amaçlarının gerçekleşmesine katkıda bulunacaktır. İnsan davranışları çok karışık ve anlaşılması güç olduğundan, güdüleme konusunda genel ilkeler geliştirmek kolay değildir. Bu yüzden, bir örgütte ihtiyaçlar dizisi ve motivasyon amaçlarının tatmin sağlama dereceleri diğer bir örgütün aynısı olamaz. Çünkü insanlar arasındaki kişisel farklar bu farklılığa sebep olmaktadır. Ancak insanların nasıl ve hangi şartlarda güdülendiğinin bilinmesi çok önemlidir (Ergül, 2005, 71). Aşağıda bu teknikler sıralanmaktadır.

Gelir (Ücret): İnsanların çoğu için daha yüksek gelir elde etme olanağı, çalışmak ve işbirliği elde etmek için önemli bir motivasyon tekniğidir. Daha az gelir sağlama tehdidi de, eski gelir düzeyine alışmış olanları daha fazla çalıştırma hususunda özendirme aracı olarak kullanılır.

Ekonomik Güvenlik: Ekonomik güvenlik kişisel çabalar yönünden oldukça önemlidir. Emeklilik, kaza, hastalık ve işsizlik sigortaları gibi ekonomik korunma biçimleri günümüzde çok gelişmiştir. sağlanabilecek güvenlik önlemleriyle personelin işinden memnun olmasına ve tatmin hissi duymasına yardımcı olunur

Eğitim ve Yükselme Olanakları: Eğitimin yöneticinin elinde olumluluğu yüksek bir motivasyonel araç olduğu kesindir. Dinamik bir yapıya sahip olan organizasyonun sürekli olarak yeni bilgi ve ilkeler edinmesi olağandır. Çünkü değişen şartlara uyması gerekir. Organizasyonun bunu sağlaması ise, organizasyon üyelerinin bu yeni bilgi ve ilkelerle donatılması ile imkan bulacaktır. Yani organizasyonların yeni bilgi ve ilkelere gereksinme duyması, verimliliğini artırma amacında olması nedeniyledir. Ayrıca işgörenler, çalıştıkları işlerinde yükselme olanakları isterler. İlerleme ya da yükselme yolları tıkanan yöneticilerin çalışma gayret ve şevkleri azalacaktır. Bu nedenle yükselme iş yerinde bir teşvik yani güdüleme aracıdır.

Çekici İş ve Rekabet: İnsanlara istediği iş verildiğinde veya insanlar ile işler titizlikle eşleştirildiğinde güdüleyici faydaların artacaktır. Bazı kimseler içinse rekabetçi ve maceralı bir iş görmek tatmin kaynağı olabilir.

Yapılmaya Değer Bir İş Vermek Veya İşe Sarma: Bir işgörenin işi ile özdeşleşmesine ortam hazırlayarak kendini işe vermesini sağlamak gerekmektedir.

İşgören böylesine kendini işe sardığında, işin tüm gereklerini, gösterebildiği en yüksek çabayla yapmaya çalışmakta, verimini artırmaktadır.

Statü ve Değer: Statü, bir kimseye toplumda başkalarının attettikleri değerlerden oluşan bir kavramdır. Kişi böyle bir öneme sahip olabilmek için her türlü çabayı göstermekten çekinmeyecektir. Statü, daha çok saygıyla beraber bulunur. Çalışılan mevki ne olursa olsun, yapılan işin takdir edildiğini görme, kalifiye bir işçi olarak kabul edilme hemen her kişi için derin bir tatmin duygusu yaratır.

Özel Yaşama Saygılı Olma: İşgörenlerin işyeri dışındaki aile ilişkilerini, sosyal faaliyetlerini, özel tutkular ve zevk için yapılan çabalarını yöneticilerin özel olarak ilgilenmesi, İşgörenin işyerine bağlanmasının önemi tartışılmaz. İşgörenlerin sorunlarını hoşgörü ile karşılamak, çözüme kavuşturmaya çalışmak, onların her türlü problemleriyle ilgilenmek, onların işbirliği ve çalışma arzusunu güçlendirecektir.

Karara Katılma: Karara katılma, işgörenin üretim potansiyelini uyaracak ve işte tahmini sağlayacak en önemli etkidir. Belirli amaçlara ulaşmak için kulan bir işletmede yönetime katılmayı motivasyon için kullanmak mümkündür.

Adaletli ve Sürekli Bir Disiplin Sistemi: İhtiyaçlara cevap verilmesi kadar şikayetlerin değerlendirilmesi de güdülemede belli başlı bir tatmin kaynağı ve aracıdır. Yerinde cezalandırma ve ödüllendirmelere gitmek adil bir disiplin sistemini gerektirir. Bu durum eşit muamele ilkelerine sadık kalmayı doğurduğu için, astların görevlerine karşı şevk ve ilgisini önemli ölçüde artıran bir özendirme aracı olacaktır.

İşlerin Yeniden Tasarımı: İşlerin yeniden tasarımı değişimle ilgilidir. Genellikle işin yeniden tasarımına yönelik programlar işleri daha ilgi çekici, farklı ve güdüleyici hale getirmeye çalışır.

4. BEŞERİ SERMAYEYE YATIRIM YAPILMASININ AMAÇLARI

4.1. Ekonomik Kalkınmayı Sağlamak

İnsan gücü kaynağının geliştirilmesi için yapılan yatırımlar kalkınmış ülkelerde, gelişmenin temel kaynağıdır. Bu nedenle kalkınma açısından sağlıklı ve bilgili insan gücünün sistemli bir biçimde, yeterince yetiştirilmesi özel bir önem taşır. Gerek diğer yatırımların en verimli bir biçimde uygulanması, gerekse mevcut kapasite ve olanaklardan fazlaca yararlanabilmesi için sağlık, eğitim ve bilimsel-teknik araştırma ilanlarına yapılacak yatırımlara önem verilmelidir (Han, 1975: 58-59).

Ekonomik kalkınma modellerinde, beşeri sermaye özel bir rol oynamaktadır. Yeni ürünlerin üretimini sağlayan ve teknolojik gelişmenin temelini oluşturan araştırma ve geliştirme (AR-GE) sektörünün anahtar girdisi "beşeri sermaye"dir. Bu durumda, beşeri sermaye birikimi daha fazla olan ülkeler, yeni ürünleri daha büyük bir hızla piyasaya ererler ve dolayısıyla daha hızlı bir büyüme gerçekleştirmektedirler (DPT, 1993: 113).

Gelecek yüzyılda ekonomik büyüme sürecinin temel unsurlarının rekabet gücü, verimlilik, toplam kalite yönetimi, eğitilmiş işgücü, enformasyona yönelik üretim ve istihdam stratejileri ve yönetim kapasitesi gibi bilgi ve teknolojik ağırlıklı faktörlerden oluşacağını öngörmek güç değildir. Dolayısıyla eğitimin beceri sahibi ve enformasyon odaklı işgücünün oluşturulmasında birincil araç olarak taşıdığı önem kendiliğinden ortaya çıkmaktadır (Güvenen, 1999: 71)

Unutulmamalıdır ki, bir ulus, İnsan potansiyelini ve insanının sosyal değerlerini geliştirmedikçe diğer alanlarda yeterince ilerleyemez. Az gelişmiş ülkelerin çoğunda esas sorun, doğal kaynaklar yönünden bir yoksulluk değil, insan unsurunun gelişmemiş olmasıdır. Bu nedenle, bu ulusların en önemli sorunu insan kaynaklarının geliştirilmesidir. Dolayısıyla, her ülke eğitimini ve insan kaynağının niceliğini yükseltmek için, bir strateji yaratarak, bunu kendi özelliklerine göre uygulamalıdır (Han, 1975: 58).

Bir ekonomide beşeri sermaye yatırımlarının yetersizliği, iktisadi kalkınmayı yavaşlatan ve engelleyen başlıca faktörlerdendir. Az gelişmiş ülkelerin önemli sorunlarından biri vasıflı işgücünün yeterli düzeyde olmamasıdır. Bunun temelinde üretime dönük, günün değişen iş istihdam şartlarına uygun bir eğitim politikasının bulunmaması yatmaktadır. Bu durum orta vasıflı ve teknik eleman açığı ile karşı karşıya bulunmalarına neden olmaktadır. Günümüzde eğitimin işgücü arz ve talebi açısından taşıdığı önem gün geçtikçe artmaktadır. Özellikle kalkınma sürecinde üretim faktörü olarak aktif bir rol oynaması sonucunda ekonomi ve eğitim birbirinden gitgide artan talepte bulunmaktadır. Eğitimin toplumsal ve kültürel, tüketim ve üretim konusu olması ekonomiler büyüdükçe eğitimin artmasına neden olmaktadır (İlkin, 1988: 25-27).

4.2. Emek Verimliliğini Artırmak

Beşeri sermayenin geliştirilmesindeki temel hedeflerden biri de emek verimliliğini artırmaktır. Emek verimliliğinde sağlanacak bir artış ise, kuşkusuz üretim faaliyetlerinden elde edilecek hasılanın daha fazla olmasına ve böylece kalkınmanın daha çabuklaşmasına yol açar. Çünkü sağlıklı, güçlü, kendini sürekli geliştiren ve yeni üretim tekniklerinden sürekli haberdar olan " bilgili emek gücünden" daha fazla üretim sağlanmaktadır (Han ve Kaya,1997: 133).

Gerek ekonomik ve gerekse sosyal altyapı yatırımlarının (eğitim, sağlık, konut vs.) amacı, toplumu oluşturan bireylerin daha sağlıklı ve mutlu bir şekilde yaşamalarının

sağlanmasıdır. Gerçekte tüm ekonomik faaliyetlerin temelinde de bu refah olgusu bulunmaktadır (Akgönül,1989: 245-260).

Ekonomik ve sosyal altyapı yatırımlarının bireylerin davranışlarına, çalışma tarzlarına yapacağı olumlu etkiler, onların üretime katılma istek ve arzularının (üretkenliklerinin) artmasına neden olacaktır. Örneğin bireylerin beslenme ve barınma gereksinimlerinin giderilmesinin bireylerin davranış ve çalışmalarında olumlu etki yapması bilinen bir gerçektir. İnsanların kullanışlı ve rahat konutlara kavuşturulması da onların çalışma istek ve güçlerini etkileyerek verimliliklerinin artmasını sağlayacaktır. Ayrıca diğer insan sermayesi yatırımları ile birlikte insanın niteliğini arttırmaya ve üretici gücünü korumaya yönelik sağlık hizmetleri, kişinin verimliliğini doğrudan etkilemektedir (Yıldırım,1994: 8).

4.3. Bilgi Toplumunu Oluşturmak

1980'li yıllardaki, bilim ve teknolojideki hızlı gelişmeler bilgi toplumunun oluşmasının başlangıç yılları olmuştur. Bilgi toplumu; cemiyette her türlü bilgiyi üreten, bilgi ağlarına bağlanan, hazır bilgilere erişen, erişilmiş bilgileri kolaylıkla yayabilen ve bilgileri her sektörde kullanan toplum olarak tanımlanmaktadır. Tüm gelişmiş ülkeler ekonomik kalkınma ve sosyal gelişmeleri için teknolojik bilgiden etkilenir hale gelmişlerdir. Teknolojik gelişmenin etkileri ülkeden ülkeye değişmekle birlikte, bunun etkinliği artarak devam etmektedir. Bu sebeple toplumlar, bilgi birikimlerini artırarak gelişmelerini tamamlamak, bilgiye erişmek, erişilmiş bilgileri kullanmak, yaymak ve bunlardan teknoloji üretmek amacıyla yoğun bir rekabete girmişlerdir. Çağımızda gelişmiş ülkeleri, sanayi toplumu olmaktan çıkarak bilgi toplumu olma aşamasına ulaşımlardır. İletişim teknolojisinde meydana gelen gelişmeler, bilgi toplumunun oluşturulmasında en önemli etken olmuştur (Yücel, 04.08.2005, www.dpt.gov.tr).

Gelişmiş ülkeler, ürettikleri yeni bilgilerle insanların görüş, düşünce ve davranışlarını etkilemektedirler. Bunun gereği olarak bilgi, bilgi üretimi ve eğitim, toplumlarda hayati önem kazanmaktadır. İnsana yatırımın en önemli ögesi olan eğitim, bilgi üretimini sağlaması, bilgi üretecek insanları yetiştirmesi ve bilgiyi yayarak, kullanma olanaklarını toplumlara kazandırması açılarından bilgi ve bilgi üretimi kavramları ile doğrudan ilişki içerisinde bulunmaktadır (Dura, 1990: 128).

Günümüzde sanayi devriminin yerini alan elektronik devrimi ve sermaye-yoğun, emek-yoğun sanayilerin yerini alan bilgi-yoğun endüstriler, bizi yeni bir toplum yapısına götürüyor. İşte bu yeni yapı, bilgi toplumunun yapısıdır. Gelişmiş ülkeler, bu yeni toplum yapısına, eğitim sistemlerinin özellikleri sayesinde, yaratıcı beyinlerini değerlendirerek ve teknoloji üretimine önem vererek ulaşımlardır Bilgi toplumları, insan aklının tüm potansiyelinin, bilimsel metod yoluyla kullanarak, ilmi ve teknik bilgi sermayesini devamlı arttırarak, bu birikimi de refah düzeylerini sürekli yükseltme amacıyla kullanan toplumlardır. İnsanın aklından başlayıp refahıyla sonuçlanan bu süreç durmak bilmeyen bir araştırmadır (Akgün ve Yıldız, 1998:157).

Çağımızda "bilgi" ekonomik alanda da emek ve sermayenin önüne geçerek üretimin artmasını ve ekonominin gelişmesini sağlayan en önemli etken sayılmaktadır. Bu anlamda bilgi teknolojisi bilginin kullanımını çok daha kolaylaştırmakta, üretim, pazarlama, eğitim, bankacılık gibi alanlarda büyük değişiklikler yaratmaktadır (Alakuş, 1991: 19).

Ülkelerin ekonomik gelişmesi bir bakıma yeni teknolojileri bulma, geliştirme, üretme, uygulama ve sosyo-kültürel boyutları ile bunlara uyum gösterme süreçleri anlamına gelmektedir (Erkan, 1997: 92).

Firmalar, bilgi çağına geçiş sürecinde, varlığını sürdürebilmenin yegane koşulunun, bilgiye, yüksek teknolojiye ve yetişmiş işgücüne dayandığını giderek daha çok fark etmeye başlamıştır. " Geleceğin toplumu olan bilgi toplumları, uygulayıcı eleman hedefini geride bırakış, yetişmiş herkesin kendisinin ve kendi alanının yöneticisi, denetleyicisi ve uygulayıcısı olmasına yönelik yeni hedefler saptamıştır. Bu yeni hedefler, yeni bir insan tipinin yetiştirilmesi demektir. Bu yeni hedeflerin başında, yetkin kişilikte insan yetiştirmek gelmektedir. Böylece eğitimin bilgi aktarıcı özelliği geri planlara itilmiş, eğitimde hedef önceliğini insan kişiliğinin yetkinleştirilmesi almıştır (Kutlu, 2000: 67).

5. BEŞERİ SERMAYENİN EKONOMİK ETKİLERİ

5.1. Beşeri Sermayenin Verimlilik Üzerindeki Etkileri

Beşeri sermaye yatırımlarının ekonomik faaliyetler üzerindeki bir etkisi, verimlilik yönündedir. Eğitim, araştırma ve sağlık gibi insan sermayesi yatırımlarının, mevcut üretimi olumlu yönde etkilediği kabul edilmektedir. Verimlilik (Üretimi) deyiminden, ya miktarı belli olan üretim faktörü ile eskiye oranla daha fazla mal ve hizmet üretilmesini ya da belli bir mal ve hizmet üretiminin eskiye oranla daha az üretim faktörü kullanarak elde edildiğini anlamaktayız (Han, 1975: 102-103).

Bir ekonomide üretim ve üretimi düzeyindeki değişimler, büyük ölçüde eğitim sürecinde kullanılan girdilere bağımlıdır. Mevcut girdilerin üretim sürecinde etkin kullanımı ise bu unsurların üretimi etkileyen nicel ve nitel faktörlere dayanmaktadır. Verimlilik (üretimi) değişimleri, ekonomideki birçok dinamik faktörün, teknolojik gelişme, fiziksel ve insan sermayesi birikimi, girişimcilik v.b. hem sonucu, hem de nedeni olmaktadır.

Verimlilik; eldeki kaynaklarla en çok üretimi gerçekleştirme çabasıdır. Verimlilik var olan kaynaklarla üretimi, niteliksel ve niceliksel olarak en çoğa çıkarma olarak da tanımlanmaktadır. Verimlilik, en genel anlatımıyla, üretim sürecine sokulan çeşitli faktörlere (girdiler) bu sürecin sonunda elde edilen ürünler arasındaki ilişkiyi ifade etmekte ve savurganlıktan uzak, kaynakları en iyi bir biçimde değerlendirerek üretmek anlamına gelmektedir. Verimliliğe etki eden faktörler, genelde altı ana grupta toplanmaktadır. Bunlar; ekonomik, sosyal, teknolojik, kültürel, psikolojik ve yönetim faktörleridir. Ayrıca, verimliliği etkileyen en önemli faktörlerden biri, insan gücünün yasama ve çalışma koşulları, yetenek ve becerileri ile bunların geliştirilmesine yönelik düzenlemelerdir (Güzel vd., 14.01.2006, www.geocities.com).

İşletmelerde verimliliğin artırılabilmesi işgücü yönünden, yönetim ve organizasyon yönünden ve teknoloji yönünden olmak üzere üç yönlü düzenleme ve iyileştirmelerin sonucunda gerçekleşebilmektedir. Bunlar içinde işgücünün verimliliğinin artırılması diğerlerine oranla daha etkili sonuçlar vermektedir.

Bu nedenle işgücü verimliliğini etkileyen faktörler üzerinde önemle durulmalıdır. İşgücü verimliliğini etkileyen bu faktörler fiziki, ruhi ve kültürel faktörler olarak sıralanabilir.

Fiziki faktörler olarak, beslenme yeterli ücret, sosyal hakların durumu, çalışma saatleri ve çalışma şartları gibi unsurlar sayılabilir.

Ruhi faktörler olarak, yönetimin işgücüne yaklaşım tarzı, sorunlarına ilgi gösterilmesi, ücret ve görev dağılımında adaletli davranılması vb. sayılabilir.

Kültürel faktörler ise, eğitim kültür ve bilgi seviyesini ifade eder. Eğitim ve kültür seviyesi yüksek işgücü, düşük olanlara göre emir ve direktifleri daha doğru anlayacağı için daha verimli olabileceklerdir (Uğur, 1994: 542-543).

Emek faktörü, üretim sürecine gerek fiziksel açıdan gerekse düşünsel açıdan katılmaktadır. Emekğin fiziksel gücü beslenme sistemine, ücret gelirin, konut olanaklarına, sağlık durumuna göre değişebilmektedir. Düşünsel işgücü olarak "İnsan faktörünün üretimde verimlilik artışı üzerine etkisi ise, insana yatırım unsurlarından örgün eğitimin yanı sıra mesleki ve teknik eğitim, yaygın eğitim şeklinde eğitime verilecek öneme bağlı bulunmaktadır. İşgücünün niteliğinin geliştirilmesi, işletmelerin eğitim politikaları ile yakından ilgilidir. Dolayısıyla işgücünün niteliğinin geliştirilmesi

için, işletme içi ve dışı seminerler, kurslar, konferanslar ile birlikte özellikle işbaşında eğitime önem verilmesi gerekmektedir (Duyar, 1989: 469-470).

Beşeri sermayenin geliştirilmesinde temel amaç, “emek verimliliğini” artırmaktır. Emek verimliliğinde sağlanacak bir artış ise, kuşkusuz üretim faaliyetlerinden elde edilecek hasılanın daha fazla olmasına ve böylece kalkınmanın daha çabuklaşmasına yol açar. Sağlıklı, güçlü, kendisini sürekli geliştiren ve yeni üretim tekniklerinden sürekli haberdar olan “bilgili emek gücünden” daha fazla üretim sağlanmaktadır (Han ve Kaya, 1997: 133).

5.1.1. Eğitim-Verimlilik İlişkisi

Genel eğitim ve teknik eğitimin düzeyi ile eğitim yıl sayısı arttıkça verimliliğin de olumlu etkilendiğini görürüz. Bunun nedeni daha iyi düzeyde eğitim almış kişilerin yeni şeyleri öğrenmeye, yeni üretim koşullarına uyum sağlamaya dolayısıyla da verimliliklerini arttırmaya daha yatkın olmalarıdır. Eğitim ile öğrenme kapasitesi dolayısıyla verimlilik artışı arasındaki ilişki iyi bilindiğinden gelişmiş ülkelerde eğitime büyük önem verilmektedir. Dokuz yıldan az eğitim gören insan hemen hemen hiç yokken gelişmekte olan ülkelerde hala nüfusun önemli bir kısmının doğru dürüst okuma yazma bilmediklerini görüyoruz. Gelişmiş ülkeler her zaman insan gücü eğitimi için şu veya bu şekilde kaynak bulmakta ve yeni beceriler–bilgiler kazandırmaya çalışılmaktadır. Genel ve beceri kazandırmaya yönelik eğitim ve öğretimin yeterli düzeyde olmaması verimlilik artışının gerçekleşmesinin önündeki en büyük engeldir (Gürak, 25.12.2005).

İktisadi anlamda eğitimin verimlilik üzerinde iki tür etkisi bulunmaktadır. Bu bağlamda bir taraftan teknolojik gelişmeye ve verimli kazançlara dönüşen bilimsel bilginin gelişimine imkan sağlayan eğitim, diğer taraftan da çalışanların nitelik ve yeteneklerinin artmasına yardımcı olarak, onların yeni iş süreçlerine uyumunu kolaylaştırmaktadır. Eğitimin ekonomik performansa katkısı ise, toplumun önem verdiği amaçlara daha kolay ulaşılması ve buna bağlı olarak bireylerin tüketici piyasasında, müteşebbislerin ise faktör piyasasında mal ve hizmetler için ödemek istedikleri fiyattan ihtiyaçlarını karşılamaları şeklinde ortaya çıkmaktadır (Çinko, 24.11.2005, www.leventcinko.com).

Bilgi, üretimin verimliliğini, üretim ve dağıtım sürecinin etkinliğini ve ürünlerin kalite ve miktarını ve üretici ve tüketiciler açısından mal ve hizmetler arasında tercihte bulunma olanağını arttırmada en temel araçtır. Firma ve endüstrilerin başarılı olabilmesi yenilik ve icatta bulunmalarına, yeni ürünler geliştirmelerine, yeni hizmetler sunmalarına ve ürün ve mallarında bilgi yoğunluğunu arttırmalarına bağlıdır (Aktan ve Vural, 28.11.2005, www.canaktan.org).

Eğitim ile ekonomik kalkınma ilişkilerini aydınlatan Fredeerick Harbison ve Charles A. Mayers, bir ülkenin sahip olduğu yönetici bilim adamı, mühendis, doktor öğretmen ve bunların kalifiye yardımcıları gibi yüksek vasıflı insan gücü sayısının o ülkenin kalkınma seviyesini gösteren en önemli kriterlerden biri olduğunu belirtmişlerdir (Berber, 1999: 362).

Özyakışır’a göre, bilgi toplumunda kalkınma göstergesi olarak ön plana çıkan eğitim ve sağlık gibi kavramlar beşeri sermaye açısından ele alınarak derlendirmelere tabi tutulmuştur. Eğitim ve sağlık alanlarında iyileştirmeye yönelik yatırımların artması ülke kalkınması açısından olumlu etki yaratmaktadır. Burada önemli olan bir nokta ise eğitim ve sağlığın eş zamanlı olarak yatırıma dahil edilmesi ve böylelikle iki sektör arasında sinerjik bir etki yaratılarak kalkınmanın hızlandırılmasıdır. Eğitim ve sağlığa

aynı anda yatırım yapılmasındaki amaç sağlıklı bireylerin daha iyi eğitilebilir olmasındandır (Özyakışır, 23.01.2006, www.bilgiyonetimi.org).

Eğitim üretim ilişkisi ele alındığında fakülte mezunu veya doktora yapmış bir çalışan kişi ile liseden atılmış bir çalışanın çok farklı olduğu görülmektedir (Yıldırım ve Karaman, 2003:442). Okuma yazma ve matematiksel işlemleri bilen işçiler, talimatları okuyabilmeleri, not alabilmeleri ve küçük hesaplan yapabilmeleri nedeniyle, bunları yapamayan işçilere kıyasla çok daha verimli olabilmektedirler. Basit gibi görülen bu yetenekler birçok ülkede ilköğretim düzeyinde verilmekte ve çalışanların üretkenliğinde tahmin edilenin üstünde fayda sağlamaktadır. Çünkü bu yetenekler bir anlamda kişilerin çevreyle olan iletişimine imkan vermektedir (Karagül, 2002: 35)

Eğitim fırsatlarının genişletilmesi ve işgücünün artan bilgi ve yeteneklerle donatılması, üretkenliği artıran ve ekonomik büyümeyi sağlayan unsurlardandır. Eğitim imkanlarının genişletilmesi işgücünün yalnızca kendi verimliliğini artırmakla kalmaz, ayrıca birlikte çalıştığı kişilerin verimliliklerine de olumlu yansıtılarak toplam verimliliği artırır. Diğer yandan, işgücü niteliğini geliştirmek için bilimsel araştırma tekniklerinin geliştirilmesi ve öğretilmesi işletmelerde verimlilik artışlarına yol açmaktadır (Taban ve Kar, 2004: 285)

Bir ülkenin refah ve mutluluğu; o ülke insanların iyi ve sürekli bir eğitim almaları ve bununla kazandıkları bilgi, beceriyle ekonomik büyümeye yapabilecekleri katma değere bağlıdır. Bunun için, sosyo-ekonomik gelişmenin en önemli itici gücü ve verimlilik artışının en önemli unsuru, toplumun ve işgücünün eğitim düzeyidir (Ereş, 30.12.2005, <http://yayim.meb.gov.tr>).

Bilgi sadece girdi olarak kullanıldığı alanı değil, başka alanları da etkilemekte verimliliği artırmada sınırsız bir süreç sağlayabilmektedir. Ancak bu sürecin devamı, bilginin ve bilgili insanın yani beşeri sermayenin mobilitesine bağlıdır.

Gelişmiş ülkelerin son yıllardaki ekonomik ve sosyal göstergeleri, bilginin ve bilgi teknolojilerinin ekonomik ve sosyal yaşamı derinden etkilediğini ve stratejik bir üretim faktörü haline geldiğini açıkça göstermektedir. Özellikle ABD'nin son on yılda sergilediği ekonomik büyümenin, önemli ölçüde yüksek ve orta düzey teknoloji, iletişim hizmetleri, finans -sigorta hizmetleri ve kamusal sosyal ve bireysel hizmetlerden oluşan bilgi yoğun sektörlerden kaynaklandığı tespit edilmiştir. Nitekim, 1990'ların sonu itibarıyla ABD'de üretilen toplam katma değer yaklaşık yarısı bilgi yoğun sektörlerden sağlanmıştır. Bu oran, Japonya ve AB'de ise % 30'lar civarındadır. Buna paralel olarak ABD'nin ileri teknoloji sanayilerinin toplam imalat içerisindeki payı 1970'de % 18.2 iken 1994'de % 24.2'ye, OECD ülkelerinin toplam ihracatlarında ileri teknoloji ürünlerinin payı 1970'lerde % 15-18 arasında iken 1990'lı yılların başlarında % 25 düzeyine çıkmıştır. Bu göstergeler, bilgi yoğun sektörlerin ekonomik gelişme üzerindeki olumlu etkilerinin artma trendinde olduğunu göstermektedir (Yumuşak, 09.10.2005, www.bilgiyonetimi.org).

5.2. Beşeri Sermayenin Teknolojik İlerleme Üzerine Etkileri

18. yüzyılın ortasından beri, dünyamızı etkisi altında bulunduran sanayi devriminin oluşturduğu sanayi toplumunun, Özellikle II. Dünya Savaşı'ndan sonra, hızlı bir dönüşüm içine girerek, nitelik değişikliğine uğradığını görmekteyiz. Bu dönüşümün lokomotifini, yaşadığımız ve her gün biraz daha hız kazanan teknolojiye bağlı gelişmelerdir (Kutlu, 1995: 193).

Teknolojik gelişme, azgelişmiş ülkelerin kalkınma süreçlerinde önemli bir yer tutmaktadır. Çünkü teknolojik ilerleme, sadece üretim tekniğinde meydana gelen bir

değişme olmayıp: bunun da üstünde toplumun sosyal ve kültürel değer yargılarını değiştiren ve böylece kalkınmanın sosyo-kültürel engellerini ortadan kaldıran bir gelişmedir.

Teknoloji, ihtiyaç duyulan mal ve hizmetlerin üretimi için gerekli, üretim faktörlerinin organizasyonu olarak tanımlanır Başka bir İfadeyle teknoloji, "sistematik - üretim bilgisini, üretim için kullanan tüm araç ve gereçler ile O üretimi gerçekleştiren insan gücünü kapsayan dinamik bir olgu" dur. İktisadi gelişme ise teknolojik ilerlemenin bağdaştırılmasında temel iki amaç göz önünde tutulur. Bu amaçlar:

- Üretimin maksimizasyonu ve
- İstihdam olanaklarının artırılmasıdır.

Basit bir yaklaşımla, özellikle azgelişmiş ülkeler için bu iki amacı gerçekleştirebilen teknolojik ilerlemenin optimal olduğunu söyleyebiliriz (Han ve Kaya, 1997: 74).

İleri sanayi ülkelerinden ithal edilen ve modern teknolojiyi temsil eden yatırım mallarının etkin kullanımı için eğitilmiş işgücüne ihtiyaç duyulmaktadır. Modern teknoloji karşısında az gelişmiş ülkeler kendilerinin yaratamadığı ve kontrol edemediği bir dünyada olmanın yabancılığını çekmektedir. Bu yabancılık, ancak eğitim seferberliği ile giderilebilecektir. Eğitim yatırımlarının verimli şekilde yapılması, ihtiyaç duyulan seviyede eğitime imkan vermesi ile mümkündür (Arısoy, ve Demir, 24.07.2005, www.dtm.gov.tr).

Teknolojik gelişmenin kaynağı, fiziki sermaye oluşumuyla birlikte daha da önemlisi beşeri sermayenin varlığına dayanmaktadır. Beşeri sermayeye yapılan yatırımlardan eğitim, sağlık, beslenme gibi harcamalar, işgücünün üretim sürecindeki niteliğini ve verimliliğini arttırarak teknolojik gelişmeye de yol açmaktadır. Özellikle eğitime yatırım ve araştırma-geliştirme harcamaları teknolojik ilerleme açısından önemlidir. Diğer bir deyişle, gelişmiş ekonomilerin teknolojik ilerleme performansları, sahip oldukları fiziki sermaye ile birlikte "insan kaynaklarının teknoloji üretebilir şekilde değerlendirilmesine, insana yatırıma verdikleri önem ile açıklanmaktadır (Kaya, 1993: 40-4).

Teknoloji, kol gücünü bütünüyle, beyin gücünü de kısmen ikame eden, üretim araçları, hammadde, enerji gibi diğer üretim faktörlerini de değişime uğratan bir itici güç olmakta ve bu niteliğiyle üretim faktörleri arasında önemi giderek artmaktadır

Çağımızdaki teknoloji, rekabet gücünü belirleyen en önemli etmen olarak öne çıkmaktadır. Hızlı teknolojik yenilikler yoğun üretime, kitle iletişimine ve kitle taşımacılığına olanak sağlamakta: ülkeler arasındaki fiziksel uzaklıklar, kültür ve bilgiye erişim olanaklarındaki farklılıklar giderek ortadan kalkmaktadır (Kutlu, 1995: 193).

Gelişmiş ekonomilerde artık, istihdamın ve GSMH'nin %60-70'i hizmetler kesiminde yaratılmaktadır. Hizmetlerin giderek azalan bir oranını ise bilinen geleneksel hizmetler (otel, lokanta, ticaret, ev hizmetleri gibi) oluşturmaktadır. Artan oranı ise "yeni hizmetlerden oluşuyor. Bunlar, araştırma-geliştirmeden bilgisayar yazılımına, yönetim etkinliğini arttıran hizmetlerden iletişime (telekomünikasyon) uzanmaktadır.

Yeni hizmetlerin bir özelliği, teknolojik ilerlemenin vasıfsız İşgücünün üretimdeki payını azaltırken, "iyi eğitilmiş yüksek vasıflı insan gücünün" talebini arttırmasıdır. Değişimin baş döndürücü sürati, sadece işgücünün geçmişte iyi eğitilmiş almasını değil, aynı zamanda sürekli olmasını: öğrenme ile eğitmenin iç içe geçmesini gerektirmektedir (Kutlu, 1995: 168).

Ekonomik kalkınmada belirleyici olan en önemli iki faktörün genel eğitim ve teknolojik yenilikler olduğunu belirten DENISON'a göre; ABD'de 1900'lerin başında

eğitimin büyümedeki payı %11 iken, 1929-1957'de bu oran %23 olmuş ve söz konusu dönemin ardından artmıştır. Bununla birlikte, ABD'de 1930-1960 döneminde ulusal gelirin %3 arttığını ve bu artışın %67'sinin eğitim düzeyindeki artıştan dolayı olduğu sonucuna ulaşan DENISON'un bulguları, işgücünün niteliğindeki yükselmenin (0,73) makine ve teçhizatın kalitesindeki artıştan (0,27) daha etkili olduğu ve büyüme hızı ile teknolojik yeniliğin büyük ölçüde eğitime bağlı olduğu yönünde olmuştur (Doğan ve Bozkurt, 23.12.2005, www.bilgiyonetimi.org)

Gelişmekte olan ülkelerin iktisadi gelişme sürecine girebilmeleri, ulusal alanda sağlayacakları teknolojik ilerlemelere bağlıdır. Ulusal teknolojik kapasitenin artırılması ise eğitim, temel araştırma-geliştirme çalışmaları ve teknoloji transferi etkinliklerinden yararlanmayı gerektirmektedir. Bu ülkelerde insana yatırımın yetersiz düzeyde bulunması, bilimsel altyapı yetersizlikleri, araştırma ve geliştirmeye gereken önemin verilmemesi ve maddi sermayedeki kısıtlılık gibi nedenlerden dolayı teknolojik yönden dışa bağımlı, teknoloji transferine dayalı bir yapı vardır (Tübitak, 25.11.2005, www.tubitak.gov.tr).

Az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerin, teknoloji aktarmada kullandıkları araçların başlıcaları şunlardır:

- Yatırım Malı İthalatı ile Aktarılan Teknoloji: Az gelişmiş ülkelerin kalkınma ve sanayileşmelerinde en önemli ithalatı oluşturan yatırım malları ithali, aynı zamanda belli bir teknolojinin de ithal edilmesi demektir. Bilindiği gibi, üretme bilgisi diyebileceğimiz teknoloji, en somut ve yoğun biçimiyle kendini yatırım malları olarak gösterir.
- Yabancı Özel Sermaye Girişi ile Aktarılan Teknoloji: Teknoloji aktarmanın ikinci yolu, ülkeye giren yabancı özel sermayedir. Az gelişmiş ülkelerin temel sorunlarından birisi bilindiği gibi yerli sermaye birikiminin yetersiz olmasıdır. Bu yetersizliği gidermek amacıyla, ülkeye yabancı özel sermaye girişi sağlandığında, bu sermayeyle birlikte teknoloji de ithal edilmiş olur (Han ve Kaya 1997: 82-83).

Teknoloji aktarımında, bireylerin ülkeye getirilen teknoloji konusunda aydınlatılmaları ve eğitilmelerinin önemi büyüktür. Ne var ki, gelişme sürecinin başarıyla tamamlanması, nitelikli işgücünün yetiştirilmesine ve sağlık, beslenme gibi diğer gereksinimlerin en iyi şekilde karşılanmasına bağlı bulunmaktadır (Boltz, 1970: 24).

Az gelişmiş ülkeler uygun teknoloji ithalatı yaparak hem ülkenin teknoloji açığını kapamış olacaklar hem de gelecekte de teknoloji düzeyinin sürekli olarak yükselmesine katkıda bulunacaklardır. Bu da ancak, uzun dönemli sanayileşme politikası çerçevesinde uygun ve gerekli bir teknolojik araştırma ve uygulama ile mümkündür. Teknolojik araştırma ve uygulama yapılmadığı takdirde, sürekli olarak dışa bağımlı kalma tehlikesi olacağından, uzun dönemli sanayileşme politikası çerçevesinde gerekli teknolojik araştırma ve uygulama yapmak zorundadırlar.

5.3. Beşeri Sermayenin Gelir Dağılımı Üzerine Etkileri

Gelir dağılımı denilince, bir ülkede belirlenmiş bir dönemde yaratılan milli gelirin bireyler veya üretim faktörleri sahipleri arasında dağılım biçimleri anlaşılır. Gelir dağılımının kökeninde ekonomik, siyasal ve toplumsal etkenler vardır. Gelir dağılımını biçimlendiren etkenlerin başında üretim araçları mülkiyeti gelir. Mülkiyetin eşitsiz dağılımı gelir dağılımını da eşitlikten uzaklaştıracaktır. Gelir dağılımının tasarruf, yatırım ve büyümeye etkisi vardır. Bunun dışında gelir dağılımının sosyal yönleri de vardır. Gelir

dağılımının eşitlikten uzak olduğu toplumlarda kötü beslenme, düşük eğitim ve kültür seviyesi ve bozuk sağlık şartları ile karşılaşılır (Şahin, 2002: 529).

Gelir dağılımını belirleyen faktörlerin sayısı az değildir ve ekonomik yapının özelliklerine göre bu faktörlerin etkinliği değişiklikler göstermektedir. Bu sebeple beşeri sermaye yatırımlarının gelir dağılımı üzerindeki etkisini tespit etmek oldukça zordur. Bir ülkenin gelir dağılımı şu faktörlere bağlıdır:

- Kazanç ve gelir getiren değerlerin dağılımına (meslekler, toprak, sermaye gibi):
- Eğitim, sağlık hizmetleri ve barınma imkanları gibi kamu mal ve hizmetlerinin sağlanması ve bunların dağılımına:
- Hem kamu hem de özel transfer ödemelerinin miktarına ve yönetimine:
- Vergi sistemine.

Gelir dağılımını belirleyen dört faktörden ilk ikisi beşeri sermaye yatırımlarından doğrudan etkilenmektedir. Bu açıdan beşeri sermaye yatırımlarıyla gelir dağılımını etkilemek mümkün gözükmemektedir (Yumuşak ve Bilen, 2000: 82).

Gelişmiş ülkelerde gelir dağılımı, olması gerekene kısmen yakın iken, az gelişmiş ülkelerde, kesimler arasında çok daha büyük farklar vardır. Az gelişmiş ülkelerde, ülke içinde bireyler ve hane halkları arasında gelir dağılımı, ne olması gerekene yakın, ne de adildir. Bu ülkelerde kişiler, hane halkları ve üretim faktörleri arasında " gelir dağılımı" açısından büyük farklar bulunmaktadır (Sevindirici, 1996: 85).

Az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde gelir dağılımı eşitsizlikleri ekonomik, sosyal, siyasal ve kültürel nedenlere bağlı olarak oluşmaktadır. Pazar ekonomisinin temel olduğu her ekonomik düzende, mekanizmanın işleyişi gereği, esasen bir gelir dengesizliği vardır. Bununla birlikte dengesizlik, az gelişmiş birçok ülkede, özellikle büyüktür. Ülkedeki sosyal içerikli yasa ve düzenlemelerin yeterince işlevsel olmaması bunun en önemli nedenidir. Bir ülkenin yoksulluğu yada az gelişmişliği oranında, gelir dağılımındaki adaletsizliği de artmaktadır. Günümüz gelişmiş ülkelerinde gelir dağılımındaki dengesizlik ise, giderek azalma eğilimi göstermektedir (Han ve Kaya 1997: 16).

Az gelişmiş ülkelerde gelir dağılımındaki dengesizlik: toprak mülkiyetinin dağılımındaki farklar, fiziki sermaye ve diğer servet unsurları dağılımındaki farklar, eğitim, yetiştirme ve fırsat farkları, yetenek ve beceri farkları, yaş ve sağlık durumundaki farklılıklardan kaynaklanmaktadır (Üstünel, 1983: 259).

Gelir dağılımı veya bir ekonomide yaratılan gelirin bölüşümü, belirli bir dönemdeki toplam gelirin elde edilmesine katkıda bulunanların, bu gelirden almış oldukları paylara denir. Gelir dağılımını "kişisel" veya "fonksiyonel" açılardan incelemek mümkündür. Fonksiyonel gelir dağılımı, gelirin yaratılmasına katkısı olan üretim faktörlerinden özellikle emek ve sermayenin, gelirden aldıkları paylan analiz etmektedir. Bu anlamda, gelirin üretim faktörleri arasındaki bölüşümü söz konusu olur. Kişisel gelir dağılımında ise, yaratılan gelirin ekonomik faaliyetler gözönünde bulundurulmaksızın kişi veya aile gruplarına göre dağılımı önem taşımaktadır (Karlık, 1995: 37).

Bir toplumda gelir dağılımını doğrudan belirleyen önemli faktörlerden biri, kamu hizmetlerinin dağılımıdır. Eğitim, sağlık, sosyal güvenlik, ulaştırma gibi kamu hizmetlerinin yaygınlığı ve bundan yararlanma oranı gelir dağılımını etkilemektedir. Gelir dağılımını etkileyen önemli bir faktör de işgücünün hareketliliğidir. İşgücü, yatay olarak kırsal kesimlerden şehirlere ve yurt dışına "göç" ederek dağılımı etkilemektedir. Şehirlerde kamu hizmetlerinden daha fazla yararlanma, iş bulma ve yüksek gelir elde etme imkânları bulunur. Benzer durum yurt dışı için de geçerlidir (Tokcan, 1993: 72).

Gelir dağılımı eşitsizliğini doğuran nedenlerin başında, yoğun nüfusun pek az eğitilmiş yada hiç eğitilmemiş olması ile nitelikli işçi sayısının son derece az oluşu gelmektedir. Gerek kişisel gerekse bölgesel gelir dağılımı bakımından uzun süreli bir eğitim, gelir dağılımı eşitsizliklerini ortadan kaldırmak için etkin bir yoldur (Kazgan, 1992: 5-8).

Eğitimin gelir farklılıklarını belirlemedeki rolü ekonomik yapıda ücretli ve maaşlı çalışanların sayısına ve işsizlik oranlarına bağlı olarak da değişiklik göstermektedir. Eğitim alanlarının sayısının göreceli olarak düşük ve aynı zamanda ücretli olarak tanımlanan grubun genel nüfusa oranı az olduğu bir ortamda eğitimin, gelir farklılıklarını açıklamadaki rolü düşük olur. Başka bir ifadeyle beşeri sermayenin kişiler arası dağılımı çok eşitsiz ise eğitimin gelir dağılımını olumlu yönde etkileme gücü azalır, hatta gelir dağılımını bozabilir.

Gelir dağılımında eşitliğin sağlanmasında emek gücünün mobilitesi de etkili olmaktadır. Alternatif çalışma imkanlarından faydalanma sonucunda beşeri sermaye düzeyi yüksek bireylerin gelir akımlarında bir artış olması muhtemeldir. Bu ise gelir eşitliğinin sağlanmasına katkıda bulunmaktadır (Yumuşak ve Bilen, 2000: 84).

Gelişmekte olan ülkelerde, gelir bölüşümünü iyileştirme politikalarına ilişkin 1970'li ve 1980'li yıllarda yapılan araştırmalar: insan kaynaklarına yatırım, düşük gelirli gruplara yönelik kamu harcamalarını arttırma, kırsal kesimi kalkındırma projeleri, "gelir dağılımındaki düzensizliği iyileştirmek" amaç edinilip hazırlanmıştır. Bu unsurların başında yer alan "insan kaynaklarına yatırım" gelirin daha dengeli dağılımını İçeren uzun dönemli bir etkiyi kapsamaktadır. Buna göre eğitimsel faaliyetlerin, kişiye beceri ve nitelik kazandırmaya yönelik olması (örneğin yükseköğretimin ve mesleki eğitimin yaygınlaşması) gelir bölüşümünü iyileştirici başlıca araç olarak görülmektedir. Ayrıca bu beceriler, üretim sürecinde değerlendirmeyi sağlayacak mal ve hizmetlerin üretimi ve ihracatı, gelir bölüşümünü iyileştirici strateji olarak kabul edilmektedir (Tokcan,1993: 75).

Bilindiği üzere, hemen hemen bütün ülkelerde bir sosyal sınıftan diğerine geçişi sağlayan en önemli faktör eğitimidir, çünkü eğitim, yoksul kesimlerin vasıf ve becerilerini arttırarak onların hem moral yönünden tatmin olmalarını hem de rekabetçi bir ortamda nitelikli iş bulabilme imkanını sağlar. Gelişmiş ülkelerde eğitim hizmetlerinin bütün öğrencilere aynı kalitede verilmesine özen gösterilmekte ve bu suretle fırsat eşitliği sağlanarak gelir dağılımı önemli ölçüde iyileştirilmektedir. Böylece, çalışkan ve yetenekli vatandaşların içinde buldukları bir sosyal sınıftan daha üst bir sınıfa atlamaları kendiliğinden sağlanmaktadır (Türkmen, 2002: 50).

Türkiye’de gelir dağılımının düzgün olmamasının ve bu eşitsizliğin zamanla ortadan kalkmamasının nedenleri arasında; genel bütçeden eğitim, kültür ve sağlık hizmetleri için ayrılan ödeneklerin reel olarak azalması yer almaktadır (Şahin, 2002: 532-533).

6. TÜRKİYE’İN BEŞERİ SERMAYE PROFİLİ

Beşeri sermaye denildiğinde akla gelen en önemli unsurlar eğitim, sağlık, nüfus ve nüfus hareketliliği olan beşeri sermaye transferidir. Bu unsurların Türkiye’deki profili sırasıyla incelenecektir.

6.1. Türkiye’de Eğitim

Beşeri sermayenin en önemli unsurlarından olan eğitimin Türkiye profiline geçmeden önce Türkiye’deki eğitim sisteminin tarihi süreci ve yapısı hakkında bilgi sahibi olmak gerekmektedir. Bu amaçla aşağıda Türk Millî Eğitim Sisteminin tarihi süreci ve yapısı hakkında bilgi verilmektedir.

6.1.1. Türk Millî Eğitim Sisteminin Tarihi Süreci

Cumhuriyetin ilk yıllarındaki eğitim hizmetlerinin içeriğini “Öğretimi Birleştirme”, “Eğitimi Örgütleme”, “Eğitimin Niteliğinde Değişme” ve “Eğitimi Yaygınlaştırma” olarak dört başlık altında toplamak mümkündür (MEB, 13.12.2005, www.meb.gov.tr).

1. Öğretimi Birleştirme: Cumhuriyetten önce eğitim kurumları, üç ayrı kanalda yapılanmıştır. Bu yapılanma içinde, ilk ve en yaygını, Kur’an öğretimine, Arapça’ya, ezberciliğe dayalı mahalle mektepleri ve medreseler, ikinci olarak yenilikçi Tanzimat okulları, idadîler ve sultanîler, üçüncü olarak da yabancı dilde öğretim yapan kolejler ve azınlık okulları yer almaktaydı. birbirine zincirlemesine bağlı millet egemenliğini yaşam biçimi haline getirmiş kuşaklar yetiştirmek, ulusal kültürü güçlendirmek ve ulusal birliği sağlamak maksadıyla, 3 Mart 1924’te 430 sayılı Tevhid-i Tedrisat Yasası çıkarılmıştır. Bu Yasa ile üç ayrı kanal birleştirilmiş; birinci kanaldakiler kapatılmış, ikinciler geliştirilmiş, üçüncüler ise Eğitim Bakanlığının denetim ve gözetimine alınmıştır.

2. Eğitimi Örgütleme: 2 Mayıs 1920 tarihinde 3 nolu Yasayla kurulan Millî Eğitim Bakanlığınca yürütülecek eğitim hizmetleri millî esaslara, toplumsal hayatın ihtiyaçlarına göre ve çağın gereklerini karşılayacak şekilde düzenlenmiştir. 22 Mart 1926 yılında çıkarılan 789 sayılı Maarif Teşkilatına Dair Yasa ile MEB dışında bir başka bakanlık tarafından gereksinime göre açılmış ya da açılacak olan okullarla özel okulların derece ve denkliklerinin belirlenmesi MEB’e verilmiştir. Daha önce yerel yönetimlerce yürütülen meslekî-technik öğretim kurumları MEB bünyesine alınmıştır. Artan hizmetler nedeniyle müsteşarlığın yanı sıra Meslekî ve Teknik Öğretim Müsteşarlığı kurulmuştur. Bu Yasa ile ilköğretim okulları; şehir ve kasaba (gündüzlü), şehir ve kasaba (yatılı), köy (gündüzlü) ve köy (yatılı) olarak düzenlenmiştir. Ortaöğretim okulları ise; ortaokullar, liseler, ilk öğretmen okulları ve köy ilk öğretmen okullarından oluşmaktadır. Bu okullardan başka yüksek ve orta öğretmen okulları da yasa içinde yer almıştır.

3. Eğitimin Niteliğinde Değişme: Temmuz 1921’deki Maarif Kongresi dışında, benzer bir toplantı ilk kez “Heyet-i İlmîye” adıyla, Temmuz 1923’te; ikincisi Nisan 1924’te; üçüncüsü Aralık 1925-Ocak 1926’da yapılmıştır. 1926 yılında Tâlim ve Terbiye Dairesinin kurulması üzerine bu tür çalışmaları yapma görevi bu daireye verilmiştir. Bundan sonra “Millî Eğitim Şûraları” adı altında ilki 1939 yılında sonuncusu ise 1999 yılında olmak üzere on altı şûra düzenlenmiştir. Millî Eğitim Şûraları, eğitim sistemini geliştirmek ve eğitimin niteliğini yükseltmek amacıyla öğretmenlerin,

eğitimcilerin, bilim insanlarının, çeşitli alan uzmanlarının, eğitim yöneticilerinin kamu ve özel kurum, kuruluş, sivil toplum örgütleri ve gönüllü kuruluşların temsilcilerinin katılımıyla gerçekleştirilmektedir. Şûralarda, eğitim sorunlarına ilişkin önemli kararlar alınmakta ve eğitim hizmetleri, toplumun bütün kesimleriyle, geniş çerçevede tartışılmakta ve değerlendirilmektedir.

4. Eğitimi Yaygınlaştırma: Okur-yazar oranını yükseltmek, öğretimi kolaylaştırmak ve Türkçeyi ortak bir dil yapmak amacıyla 1 Kasım 1928’de 1353 sayılı Yasayla, Lâtin temelli yeni bir alfabe kabul edilmiştir. Türkçeyi yabancı dillerin etkisinden kurtarmak, bilimin gereğine göre geliştirmek ve Türkçenin yanlış kullanımını önlemek amacıyla 1931 yılında Türk Tarih Kurumu, 1932 yılında Türk Dil Kurumu kurulmuştur.

6.1.2. Türk Millî Eğitim Sistemi

Türk Millî Eğitim Sisteminin genel çerçevesi, 1739 sayılı Millî Eğitim Temel Kanunu ile belirlenmiştir. Milli Eğitimin amaçları, temel ilkeleri ve yapısı da bu kanunla düzenlenmiştir. Eğitimin önemi açısından bu konulara değinmekte fayda vardır (MEB, 2005: 5).

6.1.3. Türk Millî Eğitiminin Genel Amaçları

Millî Eğitimin genel amacı bütün bireyleri;

- Atatürk İnkılâp ve İlkelerine ve Anayasada ifadesini bulan Atatürk Milliyetçiliğine bağlı; Türk Milletinin millî, ahlâkî, insanî, manevî ve kültürel değerlerini benimseyen, koruyan ve geliştiren; ailesini, vatanını, milletini seven ve daima yüceltmeye çalışan; insan haklarına ve Anayasa’nın başlangıcındaki temel ilkelere dayanan demokratik, lâik ve sosyal bir hukuk devleti olan Türkiye Cumhuriyetine karşı görev ve sorumluluklarını bilen ve bunları davranış hâline getirmiş vatandaşlar olarak yetiştirmek;
- Beden, zihin, ahlâk, ruh ve duygu bakımlarından dengeli ve sağlıklı şekilde gelişmiş bir kişiliğe ve karaktere, hür ve bilimsel düşünme gücüne, geniş bir dünya görüşüne sahip, insan haklarına saygılı, kişilik ve teşebbüse değer veren, topluma karşı sorumluluk duyan; yapıcı, yaratıcı ve verimli kişiler olarak yetiştirmek;
- İlgî, istidat ve kabiliyetlerini geliştirerek gerekli bilgi, beceri, davranışlar ve birlikte iş görme alışkanlığı kazandırmak suretiyle hayata hazırlamak ve onların, kendilerini mutlu kılacak ve toplumun mutluluğuna katkıda bulunacak bir meslek sahibi olmalarını sağlamak;
- Böylece, bir yandan Türk vatandaşlarının ve Türk toplumunun refah ve mutluluğunu arttırmak; öte yandan millî birlik ve bütünlük içinde iktisadî, sosyal ve kültürel kalkınmayı desteklemek ve hızlandırmak ve nihayet Türk Milletini çağdaş uygarlığın yapıcı, yaratıcı, seçkin bir ortağı yapmaktır (MEB, 2005: 5).

6.1.4. Türk Millî Eğitiminin Temel İlkeleri

Türk Milli Eğitiminin temel ilkeleri 14 madde halinde belirtilmiştir (MEB, 21.11.2005, www.meb.gov.tr).

- Genellik ve Eşitlik: Eğitim kurumları dil, ırk, cinsiyet ve din ayrımı gözetilmeksizin herkese açıktır. Eğitimde hiçbir kişiye, aileye, zümreye veya sınıfa imtiyaz tanınamaz.
- Ferdin ve Toplumun İhtiyaçları: Millî eğitim hizmeti, Türk vatandaşlarının istek ve kabiliyetleri ile Türk toplumunun ihtiyaçlarına göre düzenlenir.
- Yönelme: Fertler, eğitimleri süresince, ilgi, istidat ve kabiliyetleri ölçüsünde ve doğrultusunda çeşitli programlara veya okullara yöneltilerek yetiştirilirler.
- Eğitim Hakkı: Temel eğitim görmek her Türk vatandaşının hakkıdır. Temel eğitim kurumlarından sonraki eğitim kurumlarından vatandaşlar ilgi, istidat ve kabiliyetleri ölçüsünde yararlanırlar.
- Fırsat ve İmkân Eşitliği: Eğitimde kadın, erkek herkese fırsat ve imkân eşitliği sağlanır. Maddî imkânlardan yoksun başarılı öğrencilerin en yüksek eğitim kademelerine kadar öğrenim görmelerini sağlamak amacıyla parasız yatılılık, burs, kredi ve başka yollarla gerekli yardımlar yapılır.
- Süreklilik: Fertlerin genel ve meslekî eğitimlerinin hayat boyunca devam etmesi esastır. Gençlerin eğitimi yanında, hayata ve iş alanlarına olumlu bir şekilde uymalarına yardımcı olmak üzere, yetişkinlerin sürekli eğitimini sağlamak için gerekli tedbirleri almak da bir eğitim görevidir.
- Atatürk İnkılâp ve İlkeleri ve Atatürk Milliyetçiliği: Eğitim sistemimizin her derece ve türü ile ilgili ders programlarının hazırlanıp uygulanmasında ve her türlü eğitim faaliyetlerinde Atatürk İnkılâp ve İlkeleri ve Anayasada ifadesini bulmuş olan Atatürk milliyetçiliği temel olarak alınır. Millî ahlâk ve millî kültürün bozulup yozlaşmadan kendimize has şekli ile evrensel kültür içinde korunup geliştirilmesine ve öğretilmesine önem verilir.
- Demokrasi Eğitimi: Güçlü ve istikrarlı, hür ve demokratik bir toplum düzeninin gerçekleşmesi ve devamı için vatandaşların sahip olmaları gereken demokrasi bilincinin, yurt yönetimine ait bilgi, anlayış ve davranışlarla sorumluluk duygusunun ve manevî değerlere saygının, her türlü eğitim çalışmalarında öğrencilere kazandırılıp geliştirilmesine çalışılır; ancak, eğitim kurumlarında Anayasa’da ifadesini bulan Atatürk milliyetçiliğine aykırı siyasî ve ideolojik telkinler yapılmasına ve bu nitelikteki günlük siyasî olay ve tartışmalara karışılmasına hiçbir şekilde meydan verilmez.
- Lâiklik: Türk millî eğitiminde lâiklik esastır. Din kültürü ve ahlâk bilgisi öğretimi ilköğretim okulları ile lise ve dengi okullarda okutulan zorunlu dersler arasında yer alır.
- Bilimsellik: Her derece ve türdeki ders programları ve eğitim metotlarıyla ders araç ve gereçleri, bilimsel ve teknolojik esaslara ve yeniliklere, çevre ve ülke ihtiyaçlarına göre sürekli olarak geliştirilir. Bilgi ve teknoloji üretmek ve kültürümüzü geliştirmekle görevli eğitim kurumları gereğince donatılıp güçlendirilir; bu yöndeki çalışmalar maddî ve manevî bakımdan teşvik edilir ve desteklenir.
- Plânlılık: Millî eğitimin gelişmesi iktisadî, sosyal ve kültürel kalkınma hedeflerine uygun olarak eğitim-insan gücü-istihdam ilişkileri dikkate alınmak suretiyle, sanayileşme ve tarımda modernleşmede gerekli teknolojik gelişmeyi sağlayacak meslekî ve teknik eğitime ağırlık verecek biçimde plânlanır ve gerçekleştirilir.

- Karma Eğitim: Okullarda kız ve erkek karma eğitim yapılması esastır. Ancak eğitimin türüne, imkân ve zorunluluklara göre bazı okullar yalnızca kız veya yalnızca erkek öğrencilere ayrılabilir.
- Okul İle Ailenin İş birliği: Eğitim kurumlarının amaçlarının gerçekleştirilmesinde katkıda bulunmak için okul ile aile arasında iş birliği sağlanır. Bu maksatla okullarda okul-aile birlikleri kurulur.
- Her Yerde Eğitim: Millî eğitimin amaçları yalnız resmî ve özel eğitim kurumlarında değil, aynı zamanda evde, çevrede, iş yerlerinde, her yerde ve her fırsatta gerçekleştirilmeye çalışılır.

6.1.5. Türk Millî Eğitim Sisteminin Yapısı

Türk Millî Eğitim Sistemi, bireylerin eğitim ihtiyaçlarını karşılayacak şekilde ve bir bütünlük içinde “örgün eğitim” ve “yaygın eğitim” olmak üzere, iki ana bölümden oluşmaktadır.

6.1.5.1. Örgün Eğitim

Örgün eğitim, belirli yaş grubundaki ve aynı seviyedeki bireylere, amaca göre hazırlanmış programlarla okul çatısı altında yapılan düzenli eğitimidir. Örgün eğitim, okul öncesi, ilköğretim, orta öğretim ve yüksek öğretim kurumlarını kapsar (MEB, 2005: 7).

6.1.5.2. Okul Öncesi Eğitim

Okul öncesi eğitim; isteğe bağlı olarak zorunlu ilköğretim çağına gelmemiş 3-5 yaş grubundaki çocukların eğitimini kapsar. Okul öncesi eğitim kurumları, bağımsız ana okulları olarak kurulabildikleri gibi, kız meslek liselerine bağlı uygulama sınıfları ile diğer öğretim kurumlarına bağlı anasınıfları olarak da açılabilirlerdir.

Okul öncesi eğitimin amacı; çocukların beden, zihin, duygu gelişimini ve iyi alışkanlıklar kazanmasını, onların ilköğretime hazırlanmasını, şartları elverişsiz çevrelerden gelen çocuklar için ortak bir yetişme zemini temin edilmesini, Türkçenin doğru ve güzel konuşulmasını sağlamaktır. 2003–2004 eğitim-öğretim yılında 13.692 okul öncesi eğitim sınıfı/kurumunda, 358.499 çocuk eğitim görmekte olup, bu kurumlarda 19.122 öğretmen görev yapmaktadır (MEB, 2005: 8-72).

6.1.5.3. İlköğretim

İlköğretim, 6–14 yaş grubundaki çocukların eğitim-öğretimini kapsar. İlköğretimin amacı; her Türk çocuğunun iyi birer vatandaş olabilmesi için, gerekli temel bilgi, beceri, davranış ve alışkanlık kazanmasını, millî ahlâk anlayışına uygun olarak yetişmesini, ilgi, istidat ve kabiliyetleri doğrultusunda hayata ve bir üst öğrenime hazırlanmasını sağlamaktır.

İlköğretim, kız ve erkek bütün vatandaşlar için zorunludur ve Devlet okullarında parasızdır. İlköğretim kurumları sekiz yıllık okullardan oluşur. Bu okullarda kesintisiz eğitim yapılır ve bitirenlere ilköğretim diploması verilir. 2003–2004 eğitim-öğretim yılında 36.117 okulda, 10.479.538 öğrenci öğrenim görmekte olup, 384.029 öğretmen görev yapmaktadır.

Kırsal kesimde yaşayan ilk ve orta öğretim çağındaki çocukları nitelikli bir eğitime kavuşturmak için sunulan bir diğer hizmet de yatılılık ve taşınmalı eğitimidir.

Nüfusun az ve dağınık olduğu yerlerde, köyler gruplaştırılarak, merkezi durumda olan köylerde ilköğretim bölge okulları ve bunlara bağlı pansiyonlar, gruplaştırmanın mümkün olmadığı yerlerde yatılı ilköğretim bölge okullarının kurulması öngörülmüş olup bu kademedeki eğitim yatırımlarında bu hususlar gözetilmektedir.

Nüfusu az veya dağınık yerleşim birimlerinde bulunan öğrenim çağındaki öğrenciler ile birleştirilmiş sınıf uygulaması yapan okullarda bulunan öğrencilere daha nitelikli eğitim-öğretim imkânı sağlamak amacıyla başlatılan taşınmalı ilköğretim uygulaması devam etmektedir.

Yatılı İlköğretim Bölge Okulu (YİBO) ve pansiyonlu ilköğretim okullarında (PİO) öğrenim gören öğrencilerin her türlü giderleri devlet tarafından karşılanmaktadır.

Sekiz yıllık ilköğretimin başlangıç yılında (1997-1998 öğretim yılı) YİBO ve PİO sayısı 153 iken % 272’lik artışla 2003-2004 eğitim-öğretim yılında 561’e, bu okulların yatılılık kapasiteleri de 198.181’e ulaştırılmıştır.

2003-2004 eğitim-öğretim yılında 79 ilde 646.457 ilköğretim öğrencisi merkezi yerlerdeki ilköğretim okullarına günü birlik taşınmakta olup, öğrencilerin giderleri (taşıma ve öğle yemeği) Devlet tarafından karşılanmaktadır (MEB, 2005: 8-141).

6.1.5.4. Orta Öğretim

Orta öğretim; ilköğretime dayalı, en az üç yıllık genel, meslekî ve teknik öğretim kurumlarının tümünü kapsar. Orta öğretimin amacı; öğrencilere asgari ortak bir genel kültür vermek, birey ve toplum sorunlarını tanıtmak ve çözüm yolları aramak, ülkenin sosyo-ekonomik ve kültürel kalkınmasına katkıda bulunacak bilinci kazandırarak öğrencileri ilgi, istidat ve kabiliyetleri doğrultusunda hem yüksek öğretime hem de mesleğe veya hayata ve iş alanlarına hazırlamaktır.

Orta öğretim; Genel orta öğretim ve Mesleki ve teknik orta öğretim olmak üzere iki bölümden oluşmaktadır.

Genel Orta Öğretim: Genel Orta Öğretim, ilköğretim üzerine en az üç yıl öğrenim veren, 14–16 yaş grubu çocukların eğitimini kapsamaktadır.

Genel orta öğretimin amacı; öğrencileri orta öğretim seviyesinde asgari genel kültüre sahip, toplumun sorunlarını tanıyan, ülkenin ekonomik, sosyal ve kültürel kalkınmasına katkıda bulunan insanlar olarak yetiştirmek ve yüksek öğretime hazırlamaktır.

Genel orta öğretim kurumları; genel liseler, Anadolu liseleri, fen liseleri, sosyal bilimler lisesi Anadolu öğretmen liseleri, Anadolu güzel sanatlar liseleri ve yabancı dil ağırlıklı liselerden oluşmaktadır.

Meslekî ve Teknik Orta Öğretim: Meslekî ve Teknik Orta Öğretim, öğrencileri genel orta öğretimin amaçlarıyla birlikte onları iş ve meslek alanlarına insan gücü olarak yetiştiren ve yüksek öğretime hazırlayan öğretim türüdür.

Meslekî ve teknik orta öğretim kurumları; meslek liseleri, çok programlı liseler, teknik liseler ve meslekî ve teknik öğretim programlarının da uygulandığı meslekî ve teknik eğitim merkezlerinden oluşmaktadır.

2003–2004 eğitim-öğretim yılında 3.681’i meslekî ve teknik eğitim okulu olmak üzere 6.512 okulda, 3.593.404 öğrenci (2.463.923’ü genel, 1.129.481’ü meslekî ve teknik orta öğretimde) öğrenim görmekte olup, 160.049 öğretmen (86.051’i genel, 73.998’i meslekî ve teknik orta öğretimde) görev yapmaktadır (MEB, 2005: 8-205).

6.1.6. Türkiye’nin Eğitim Göstergeleri

Türkiye’nin eğitim alanındaki gelişim sürecini Çizelge 6.1. ve 6.2.’den izlemek mümkündür. Çizelge 6.1’ de okul, öğrenci ve öğretmen sayılarındaki artış miktarı ve katları 1923–24 ile 2004–2005 yılları itibariyle görülmektedir.

Çizelge 6.1: 1923–24’ den 2004–05’ ye Eğitimdeki Değişmeler

EĞİTİM KADEMELERİNE GÖRE OKUL, ÖĞRENCİ ve ÖĞRETMEN SAYILARINDA ARTIŞ (1923 - 1924 / 2004 - 2005)									
EĞİTİM KADEMESİ	OKUL/SINIF/KURUM			ÖĞRENCİ SAYISI			ÖĞRETMEN SAYISI		
	1923 1924	2004 2005	ARTIŞ (Kat)	1923 1924	2004 2005	ARTIŞ (Kat)	1923 1924	2004 2005	ARTIŞ (Kat)
OKULÖNCESİ EĞİTİMİ	80	16.016	199	5.880	434.771	73	136	22.030	161
İLKÖĞRETİM	5.010	35.581	6	351.835	10.565.389	29	11.292	399.025	34
İLKOKUL	4.894			341.941			10.238		
ORTAOKUL	116			9.894			1.054		
ORTAÖĞRETİM	43	6.861	159	3.799	3.039.449	799	838	167.949	199
GENEL ORTAÖĞRETİM	23	2.991	129	1.241	1.937.055	1.560	513	93.209	181
MESLEKÎ ve TEKNİK ORTAÖĞRETİM	20	3.870	193	2.558	1.102.394	430	325	74.740	229
YAYGIN EĞİTİM		8.644			3.451.515			57.750	
YÜKSEKÖĞRETİM	1	79	78	2.914	2.073.428	711	307	79.555	258

Kaynak: MEB, 2005

NOT : Yaygın Eğitim Kurumlarına ait öğrenci sayısı bilgileri 2003-2004 öğretim yılı sonu itibariyle verilmiştir.

(*) Taşınmalı ilköğretim uygulaması yapılan okullar sayıya dahil değildir.

Çizelge 6.1.’göre 1923-24’den 2004–05 yıllarına gelinceye kadar Türkiye’deki, ilköğretim okulu sayısı 6, öğrenci sayısı 29 ve öğretmen sayısı ise 34 kat artmıştır. Buradan anlaşılıyor ki, öğrenci ve öğretmen sayılarında ki artışlar dikkate alındığında öğretmen sayısının daha fazla arttığı görülmektedir. Bu durum eğitim açısından olumlu bir gelişme olarak görülmektedir. Ancak okul sayısındaki artış öğrenci sayısında ki artışın çok gerisinde kalmıştır. Bu da eğitim sınıflarının kalabalıklaştığı anlamına gelmektedir ve eğitimin kalitesini düşürücü bir etkisi olacağı düşünülebilir. Lise seviyesindeki okullarda 159 kat, öğrencilerde 799 ve öğretmenlerde ise, 199 kat bir artış görülmektedir. Bu rakamlarla da okul ve öğretmen sayısının nispeten orantılı arttığını ancak öğrenci sayısının okul ve öğretmene kıyasla 3 kattan fazla arttığını görmek mümkündür. Bu rakamlar, okul ve öğretmen başına düşen öğrenci sayısının hızla arttığını ve diğer bir ifade ile ilgili okullarda eğitimin nitelik olarak zayıfladığına işaret etmektedir.

Çizelge 6.2’de ise 1991’den 2004’e gelinceye kadar Türkiye’deki okullaşma oranlarını eğitim dönemleri itibariyle izlemek mümkündür. 1991-92 döneminde ilkokullarda brüt okullaşma oranı 102.16 iken bu oranın yıllar itibariyle azalma eğilimine girmiş ve 1996-97 döneminde bu oran 96.68’e kadar düşmüştür. Yine aynı dönemde net okullaşma oranında da bu azalmayı görmek mümkündür. Zira 1991-92 döneminde %92.63 olan net okullaşma oranı 1996-97 dönemine gelindiğinde %89.40’a gerilemiştir. Bu dönemlerde ilkokullardaki okullaşma oranlarındaki düşmeye karşılık ortaokullarda ki gerek brüt gerekse net okullaşma oranında bir artış olduğu görülmektedir. Brüt okullaşma oranı %59.84’ten %64.73’e, net okullaşma oranı ise %46.53 den %52.82’ye yükselmiştir. 18.08.1997 tarihli çıkan 4308 sayılı yasa ile 1997-1998 yılından itibaren 8 yıllık kesintisiz eğitime geçilmesiyle ilkokul ve ortaokul birleştirilerek ilköğretime geçilmiştir. İlköğretime geçildiği 1997-98 döneminden itibaren ilkokula göre bir düşüş olduğu görülse de ilkokul ve ortaokullara ait okullaşma oranları birlikte hesaplandığında brüt okullaşma oranı 1996-97 döneminde %80.71 iken hızlı bir artış trendine girmiş 1997-98 de %78.93’e, 2003-2004 döneminde de %98.17 seviyesine çıkmıştır. Net okullaşma oranı ise 1996-97 döneminde %71.11 iken ilköğretime geçişle birlikte önce 1997-98 döneminde %81.08’e ve 2003-2004 döneminde %91.95’e yükselmiştir.

Çizelge 6.2’den cinsiyete göre eğitim durumuna bakıldığında ilkokullarda kadın ve erkek okullaşma oranının birbirine yakın olduğu (erkek okullaşma oranı % 105.54, kadın okullaşma oranı %98.58) görülmektedir. Ancak ortaokullarda erkek ve kadın okullaşma oranı arasında fark, ilkokula göre oldukça fazladır (erkek okullaşma oranı %73.01, kadın okullaşma oranı %46.06). 1996-1997 döneminde ilkokul ve ortaokul birlikte ele alındığında erkek okullaşma oranının %87.91, kadın okullaşma oranının ise %73.17 olarak erkek lehine fazlalık olduğu görülmektedir. İlköğretime geçişle birlikte her iki cinsiyetin okullaşma oranında artış olmakla birlikte kadın okullaşma oranında daha hızlı bir artış olduğu dikkat çekmektedir. 1996-97 döneminden 2003-04 dönemine kadar erkek okullaşma oranı %87.91’den %100.49’a, kadın okullaşma oranı ise %73.17’den %95.67’ye yükselmiştir. Bu dönemde erkek okullaşma oranında 12.58 puanlık artışa karşılık kadın okullaşma oranındaki artış erkeklerin iki katına yakın olarak 22.50 puanlık bir artış şeklinde gerçekleşmiştir.

Çizelge 6.2. Türkiye’de Yıllar İtibariyle Eğitim Kademelerine Göre Okullaşma Oranları

Öğretim Yılı	Okullaşma Oranı	İlkokul			Ortaokul			Lise ve dengi			Yükseköğretim		
		T	E	K	T	E	K	T	E	K	T	E	K
1991–92	Brüt	102.16	105.54	98.58	59.84	73.01	46.06	41.21	49.44	32.58	13.25	16.95	09.17
	Net	92.63	95.69	89.41	46.53	56.76	35.82	28.21	33.85	22.31	07.26	08.64	05.77
1992–93	Brüt	100.07	103.20	96.78	63.33	76.19	49.68	44.45	53.41	35.06	14.48	18.53	10.22
	Net	90.82	93.66	87.83	49.60	59.76	38.96	31.13	37.41	24.56	07.62	08.93	06.24
1993–94	Brüt	97.64	100.23	94.88	65.01	77.70	51.72	47.34	56.69	37.54	17.76	21.72	13.62
	Net	90.09	92.13	87.92	52.33	61.00	43.24	34.57	40.00	28.86	09.61	10.48	07.58
1994–95	Brüt	97.02	99.50	94.38	65.85	78.14	52.98	50.90	61.20	40.15	17.76	21.40	13.95
	Net	88.34	91.29	87.28	53.43	61.89	44.57	36.74	42.35	30.89	08.61	09.82	07.35
1995–96	Brüt	96.47	99.01	93.78	65.14	77.26	52.47	53.40	63.47	42.90	18.46	21.96	14.80
	Net	88.93	90.94	86.79	53.09	61.51	44.30	38.74	44.05	33.21	09.35	10.57	08.07
1996–97	Brüt	96.68	99.69	93.55	64.73	76.12	52.78	52.62	61.64	43.19	19.25	23.65	15.83
	Net	89.40	91.80	86.92	52.82	60.63	44.62	38.54	43.10	33.78	09.21	10.58	08.35
		İlköğretim			Lise ve dengi			Yükseköğretim					
		T	E	K	T	E	K	T	E	K			
1997–98	Brüt	85.63	92.03	78.93	52.36	59.91	44.47	21.29	25.22	17.19	-	-	-
	Net	81.08	86.28	75.61	37.56	41.19	33.78	10.61	11.73	09.45	-	-	-
1998–99	Brüt	88.49	97.05	79.49	56.61	64.21	48.67	21.39	25.23	17.40	-	-	-
	Net	83.59	91.00	75.78	38.16	41.69	34.47	10.98	12.10	09.82	-	-	-
1999–00	Brüt	94.30	99.89	88.45	57.00	65.21	48.42	21.05	24.55	17.42	-	-	-
	Net	90.45	95.15	85.53	39.12	42.81	35.27	11.62	12.68	10.52	-	-	-
2000–01	Brüt	90.18	99.95	92.15	55.96	63.44	47.97	20.77	23.87	17.53	-	-	-
	Net	90.0	93.62	87.78	40.09	43.87	36.06	11.49	12.26	10.61	-	-	-
2001–02	Brüt	96.63	100.04	93.00	60.90	68.64	52.67	21.32	24.13	18.17	-	-	-
	Net	89.79	92.37	87.04	43.16	47.29	38.77	11.49	12.58	11.07	-	-	-
2002–03	Brüt	96.40	99.48	93.11	76.70	89.02	63.49	24.04	27.55	20.37	-	-	-
	Net	90.91	93.20	88.47	43.70	48.07	39.01	12.99	13.98	11.95	-	-	-
2003–04	Brüt	98.17	100.49	95.67	84.04	95.98	71.19	24.08	27.49	20.48	-	-	-
	Net	91.95	93.57	90.21	46.47	50.24	42.41	13.09	14.18	11.95	-	-	-

Kaynak: DİE, Türkiye İstatistik Yıllığı, 2003–2005

Lise ve dengi okulların okullaşma oranlarında da 1991-92 döneminden 2003-04 dönemine kadar gelişmeler incelendiğinde sürekli bir artış gözlemlenmesine rağmen 2002-03 ve 2003-04 dönemlerindeki sıçrayış dikkati çekmektedir. 1991-92’de brüt okullaşma oranı %41.21’den %84.04’e, net okullaşma oranı %28.21’den %46.47’ye yükselmiştir. 2000-01’de %55.96 olan okullaşma oranı 2001-02’de 5 puanlık artışla 60.90’a, 2002-03’de yaklaşık 16 puanlık bir artış gerçekleşerek %76.70’e ve 2003-04 döneminde 7 puanlık bir artışla %84.04’de yükselmiştir. Çizelge 6.2’de dikkat çeken bir şeyde lise ve dengi okullarda brüt okullaşma hızı net okullaşma oranına göre daha hızlı artış göstermiştir. Özellikle 2000–01 döneminden sonraki artışlar dikkati çekmektedir. 2000-01’de net okullaşma oranı %40.09’dan sırayla %43.16’ya daha sonra, %43.70’e ve son olarak ta %46.47’ye yükselmiştir. İnceleme döneminde brüt okullaşma oranı %41.21’den 2.04 kat artarak %84.04’e net okullaşma oranı da %26.21’den 1.78 kat artarak %46.47’ye yükselmiştir. Özellikle 2000–01 döneminden sonraki brüt okullaşma oranının net okullaşma oranına göre daha hızlı artmasının sebebinin gerek genel orta öğretimde gerekse mesleki orta öğretimdeki açık öğretimden kaynaklandığını söyleyebiliriz. 2000–01 döneminde açık öğretim liselerindeki toplam öğrenci sayısı 430.481 den, 2001-02’de 495.814’e, 2002-03’de 562.056’ya ve 2003-04’te ise 894.544’e çıkmıştır.

1991-92’den 2003-04’e gelinceye kadar yüksek öğretim okullaşma oranında yaklaşık iki kat artış gerçekleşmiş; brüt okullaşma oranı %13.25’den %24.08’e, net okullaşma oranı ise %07.26’dan %13.09’a yükselmiştir. Yüksek öğretimde de kadın okullaşma oranı erkeklere oranla biraz daha hızlı bir artış göstermiştir (MEB, 2005: 8-256).

Kadın eğitimin verimlilik artışına bağlı olarak kişisel ücret getirilerini artırdığı, çocuk ölümlerini ve doğurganlığı azaltarak sosyal dışsallıklar yarattığı, çocukların daha iyi sağlık ve eğitim imkânlarına erişmesiyle kuşaklar arası farklılıkları giderdiği ve gelir düzeyi yüksek olanlarla düşük olanlar arasında fırsat eşitliği sağladığı bilinmektedir. Kadın eğitimiyle ilgili birçok çalışmada, bir kadını eğitmenin, bir aileyi ve bir ulusu eğitmekle eşdeğer olduğu ve bir erkeği eğitmeye göre daha önemli olduğu vurgulanmaktadır. Kadının eğitim düzeyinin yükseltilmesi, sosyo-ekonomik sistemin bütün kurumlarıyla etkin bir şekilde işleyişinde ailenin rolünü artırmaktadır (Yumuşak, 21.10.2005, <http://econwpa.wustl.edu>).

Çizelge 6.3’deki bilgiler ışığında Avrupa Birliğine üye ülkelerin eğitim göstergeleri ile Türkiye karşılaştırıldığında; Türkiye’nin AB ortalamasının altında kaldığı görülmektedir. Türkiye nüfusunun ortalama eğitim süresi, AB ortalaması olan 11,7 yıl bile değildir. Bununla birlikte eğitime ayrılan bütçe ve öğrenci başına düşen harcamalar da AB ortalamasına ulaşamamıştır. Çünkü eğitim harcamalarının GSYİH içindeki oranı AB ortalaması %5.2 iken Türkiye’de bu oran %3.7’dir. Türkiye, nüfusun eğitim düzeyi ve eğitim bütçesi ile en düşük ülke durumundadır. AB ülkelerinde nüfus artış hızının Türkiye’ye oranla düşük olması, kişi başına harcanan miktarı artırmaktadır.

Çizelge 6.3. AB Ülkeleri ve Türkiye’de Eğitim Harcamaları ve Öğrenci Başına Harcamalar (GSYİH İçinde)

Ülke	Nüfusun Ortalama Eğitim Süresi	Eğitim Harcamaları (GSYİH) İçinde (%)	Öğrenci Başına Harcamalar (%)			
			Okul Öncesi	İlk-öğretim	Orta-öğretim	Yüksek öğretim
Almanya	13.4	4.6	4.96	4.24	6.62	6.37
Avusturya	11.3	5.8	5.71	6.57	8.56	7.36
Belçika	11.2	6.1	4.06	5.32	7.91	5.08
Çek Cum.	12.4	4.4	2.45	1.87	3.45	-
Danimarka	13.3	8.5	4.54	7.57	8.11	10.77
Finlandiya	12.4	6.2	3.64	4.70	6.54	6.75
Fransa	10.9	5.7	4.32	4.77	8.10	6.96
Hollanda	13.5	5.0	4.23	4.86	6.40	6.73
İngiltere	12.7	4.7	7.59	4.42	5.93	8.92
İrlanda	12.7	4.3	4.03	3.74	5.25	5.29
İspanya	10.3	4.4	3.61	4.17	5.44	5.39
İsveç	12.4	7.3	3.50	6.29	6.45	7.61
İtalya	9.4	5.0	5.97	6.78	8.25	5.06
Lüksemburg	12.9	3.8	-	7.87	11.09	-
Macaristan	11.5	5.1	2.88	2.59	2.63	3.25
Polonya	11.9	5.6	2.22	2.32	-	2.57
Portekiz	8	8.9	-	4.18	5.98	5.08
Slovakya	12.5	4.0	1.74	1.25	1.87	2.01
Yunanistan	10.5	3.9	-	3.30	3.77	3.68
AB Ortalaması	11.7	5.2	4.09	4.57	6.24	5.42
Türkiye	9.6	3.7	1.71	0.49	0.96	2.25

Kaynak: Ereş, 2005

Türkiye’ de eğitime ne derece önem verildiğini anlayabilmek için bütçeden eğitime ayrılan paylara göz atmak yeterli olacaktır. Çizelge 6.4.’da yer alan verilere göre, GSMH’ dan eğitime ayrılan pay ortalama %2’lerden son yıllarda %3’lere çıkmıştır. Ancak eğitim camiasının genişliği öğrenci, öğretmen ve okul itibarıyla ele alındığında söz konusu rakamın ne ölçüde yetersiz olduğu açıkça görülmektedir. Çünkü MEB, kamunun personel ve hizmet verdiği fert itibarıyla en geniş ve bir o kadar da hayati önemi olan ülkenin geleceği için yatırım yapılan bir hizmet alanıdır. Dolayısıyla eğitim harcamalarının bu denli göz ardı edilmesi, bir anlamda ülke geleceğinin yok sayılmasıyla es anlamlıdır. Çünkü özellikle içinde bulunduğumuz zamanda ve gelecek dönemde eğitime yatırım yapmayan toplumların ayakta kalması mümkün olmayacaktır (Karagül, 2002: 129).

Çizelge 6.4. Gayri Safi Millî Hasıla, Konsolide Bütçe, Genel Bütçe ve Millî Eğitim Bakanlığı Bütçesi (Milyon TL)

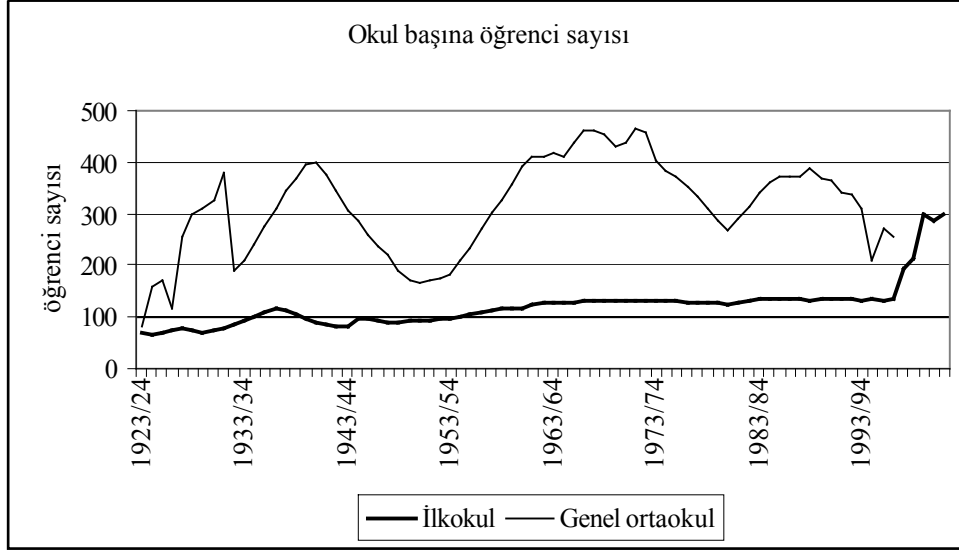
Yıllar	GSMH	Konsolide Bütçe	MEB Bütçesi (*)	MİLLÎ EĞİTİM BAKANLIĞI BÜTÇESİNİN	
				GSMH'ya Oran %	Konsolide Bütçe Oran %
1990	397 177 500	64 400 354	8 506 541	2,14	13,21
1991	634 392 800	105 987 150	14 943 536	2,36	14,10
1992	1 103 604 900	208 545 328	30 357 203	2,75	14,56
1993	1 997 322 600	400 710 000	57 506 445	2,88	14,35
1994	3 887 902 900	826 396 307	93 911 410	2,41	11,36
1995	7.854.887.200	1.341.978.053	136.506.629	1,74	10,17
1996	14.978.067.300	3.568.506.822	257.603.140	1,72	7,22
1997	29.393.262.100	6.361.685.500	512.234.445	1,74	8,05
1998	53.012.780.600	14.789.475.000	1.243.108.000	2,34	8,41
1999	78.282.967.000	27.143.467.196	2.131.808.500	2,72	7,85
2000	125.970.544.000	46.713.341.000	3.350.330.000	2,66	7,17
2001	184.766.666.000	48.359.962.500	4.046.305.625	2,19	8,37
2002	280.550.667.000	98.071.000.000	7.460.991.000	2,66	7,61
2003	357.045.000.000	147.230.170.000	10.179.997.000	2,85	6,91
2004	419.692.000.000	150.508.000.000	12.854.642.000	3,06	8,54

Kaynak: MEB, 2001–2004

6.1.7. Eğitimdeki Gelişmeler

Türkiye’de eğitimdeki gelişmeleri Şekil 6.1, Şekil 6.2, Şekil 6.3, Şekil 6.4 Şekil 6.5 ve Şekil 6.6.’dan faydalanarak inceleyebiliriz. Gerek öğretmen başına öğrenci sayısı gerekse sınıf başına öğrenci sayısı eğitimin kalitesi açısından önemli göstergelerdir. Şekil 6.1.’de ilköğretim ve Genel ortaokullarda okul başına öğrenci sayısı ve Şekil 6.2.’de öğretmen başına öğrenci sayısındaki gelişmeler görülmektedir. 1923-24 döneminde okul başına 70 öğrenci düşmekteydi. Bu dönemde 4.894 adet okul sayısına karşılık 62.954’ü kadın olmak üzere toplam 341.941 adet öğrenci bulunmaktaydı. 1936-37 döneminde 115 kişiye çıkan öğrenci sayısında azalma olmuş 1954-55 dönemine kadar 100 kişinin altında gerçekleşmiştir. Bu yıllardan sonra okul başına öğrenci sayısındaki artışlar devam etmiştir. Okul başına öğrenci sayısı 1959-60’da 117, 1969-70’de 132, 1979-80’de 127, 1989-90’da 134 olarak gerçekleşmiştir. 1996-97’de 8 yıllık kesintisiz eğitime geçilmiş bu yıllara kadar öğrenci sayısında 135 civarında gerçekleşirken bu dönemde 192’ye çıkmıştır. 2001-02’de bu sayı 299’a yükselmiştir. Okul sayısındaki bu hızlı artışın nedeni 8 yıllık kesintisiz eğitimle birlikte hem öğrenci sayısında artış hem de ortaokulların ilköğretime katılması sayılabilir.

İlkokullarda 1923-24 döneminde öğretmen başına 33 öğrenci düşerken 1932-33 dönemine kadar aynı seviyede devam etmiş bu dönemde 38 olmuş ve yükselmeye devam ederek 1945-46 döneminde cumhuriyet tarihinin en yüksek seviyesi olan 50 rakamına ulaşmıştır. Bundan sonra 50 ye yakın bir şekilde devam etmiş 1969-70’de 40 kişiye, 1979-80’de 28 kişiye düşmüş bu dönemden sonra 28-30 civarında bir gelişme göstermiştir. Ancak bu rakamlar eğitim kalitesi için yeterli değildir.

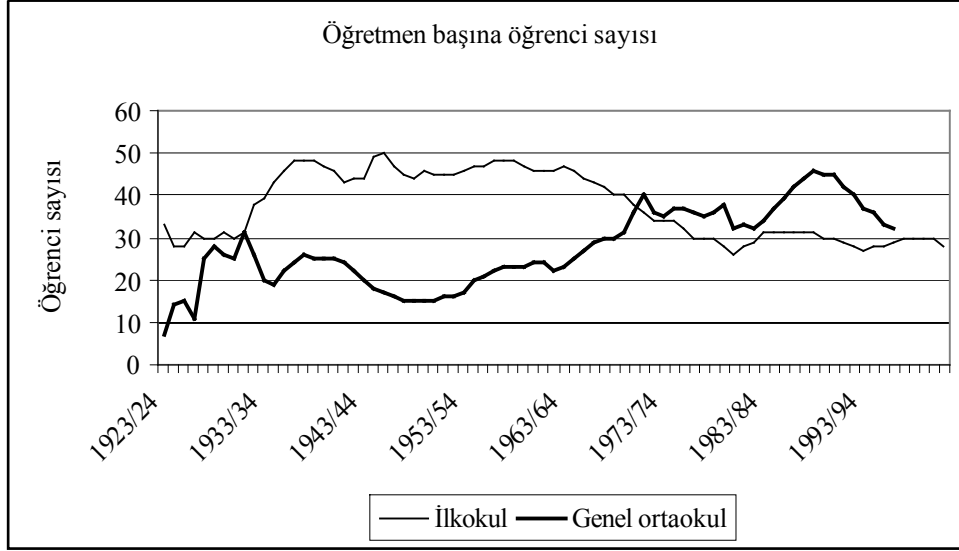

Şekil 6.1. İlkokul ve Genel Ortaokullarda Okul Başına Öğrenci Sayısı

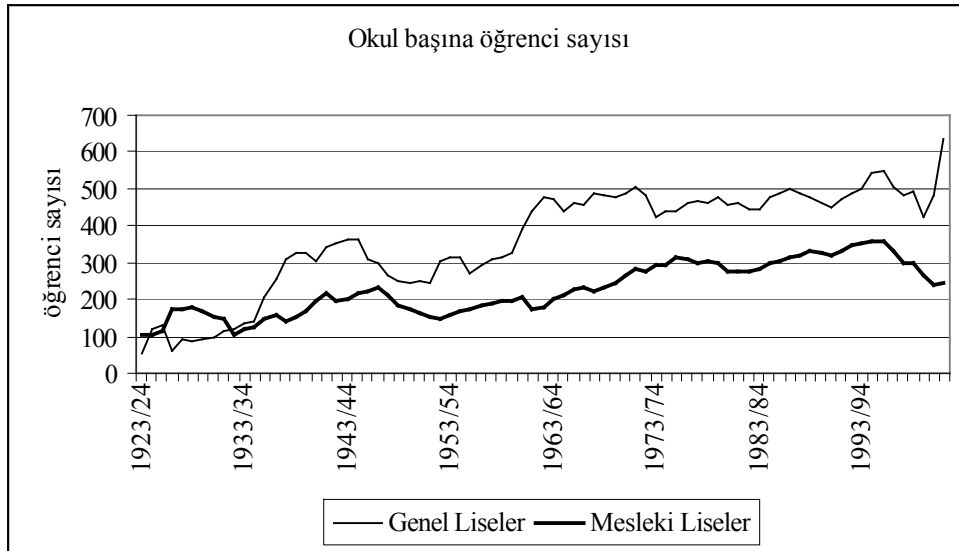
Genel ortaokullarda okul başına öğrenci sayısı ilkokula göre daha fazladır. Bunun nedeni ilkokulların küçük yerleşim yerlerine kadar dağılmasıdır. Çünkü küçük yerleşim yerlerinde öğrenci sayısı daha azdır. Ortaokullarda okul başına öğrenci sayısında aşırı dalgalanmalar meydana gelmiştir. 1923-24 döneminde 82 olan öğrenci sayısı 1931-32 dönemine kadar sürekli yükselmiş ve 379 kişiye ulaşmıştır. Ancak 1932-33 döneminde okul başına öğrenci sayısı yarı yarıya azalmış ve 190 kişiye düşmüştür. Okul başına öğrenci sayısındaki bu düşüşün nedeninin bir önceki dönem 80 olan okul sayısının bu dönemde %137 oranında artarak 190'a yükselmesi söylenebilir. Çünkü bu yıllarda öğrenci sayısı 30.316 iken ancak %19 oranında artarak 36.068'e çıkmıştır. Bu dönemden sonra okul başına öğrenci sayıları sürekli artmaya devam etmiş 1940-41 döneminde 401 olmuş sonra düşmeye başlamıştır. 1951-52 döneminde 168'e düşmüş bu dönemden sonra tekrar yükselmeye başlamıştır. II. Dünya savaşına denk gelen bu dönemde hem okul sayısında hem de öğrenci sayısında azalma olmasına rağmen öğrenci sayısındaki düşüş daha fazladır. 1940-41 döneminde öğrenci sayısı 95.332 ye kadar çıkmış bu sayı 1950-51'e kadar %29 oranında azalarak 68.187'ye kadar düşmüştür. Bu dönemde okul sayısı 238'den %17 oranında bir artışla 406'ya yükselmiştir. Öğrenci sayısı düşerken okul sayısının artması okul başına öğrenci sayısının azalmasına sebep olmuştur. Bu dönemden sonra hem öğrenci sayısında hem de okul sayısında artış devam etmiş ancak öğrenci sayısındaki artış daha hızlı olduğu için okul başına öğrenci sayısı da artmıştır. 1950-51'den 1971-72 dönemine kadar yaklaşık olarak 13 kat artan öğrenci sayısı 895.107'ye çıkmıştır. 1950-51 döneminden 1971-1972 dönemine kadar okul sayısında ise yaklaşık 5 katlık bir artış olmuş ve 1.923'e yükselmiştir.

Genel ortaokullarda öğretmen başına öğrenci sayısını Şekil 6.2.'den takip etmek mümkündür. 1923-24 yıllarında öğretmen başına öğrenci sayısı 7 iken bir dönem sonra

2 katına çıkmış daha sonrada artmaya devam etmiş ancak 1967-68’e kadar 30 kişinin altında kalmış, 1971-72’de 40 kişiye ulaşmış daha sonra düşse de 1986-87’den sonra 40’lı rakamlara tekrar yükselmiştir. Öğretmen başına öğrenci sayısı 1993-94 dönemine kadar 40 ve üzerinde gerçekleşmiş bu yıllarda 38 kişiye ve 1996-1997 döneminde 32 kişiye düşmüştür. Bu tarihte 8 yıllık kesintisiz eğitime geçişle ortaokullar sona ermiştir.

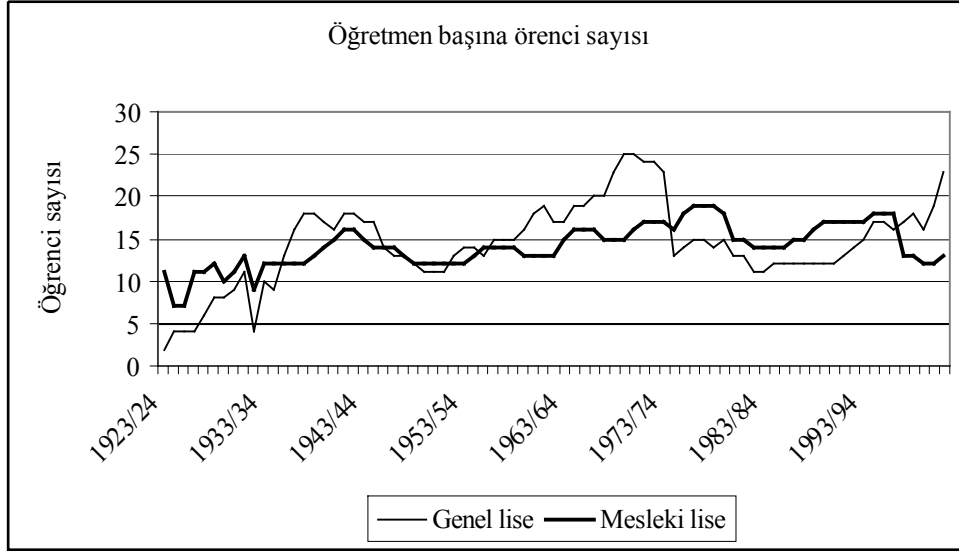
Şekil 6.2. İlkokul ve Genel Ortaokullarda Öğretmen Başına Öğrenci Sayısı

Şekil 6.3. Genel lise ve Mesleki liselerde okul başına öğrenci sayısı

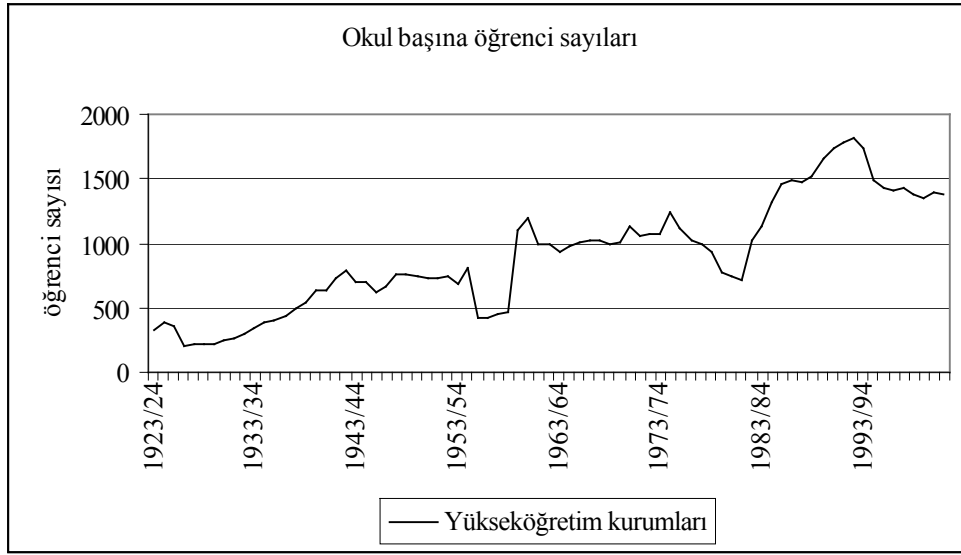
Genel liselerde gerek okul başına öğrenci sayısı gerekse öğretmen başına öğrenci sayısı ilköğretim ve ortaokula göre daha iyi bir durumdadır. Şekil 6.3. ve Şekil 6.4. genel liselerle ilgili göstergelere yer vermiştir. İlk yıllarda 2 olan öğretmen başına öğrenci sayısı 1931-32 döneminde 10 kişinin üzerine çıkmış bazen 20’ye bazen 10’a yaklaşmış ve 1966-67’de 20 kişiye ulaşmıştır. En yüksek rakam olan 25 kişilik öğretmen başına öğrenci sayısına 1969-70 ile 1970-71 döneminde ulaşılmış ancak

1974-75 yıllarında 13 kişiye düşmüş 1993-94 yıllarına kadar yaklaşık 12 kişi olarak devam etmiştir. Bu yıllardan sonra kişi sayısı sürekli artmış 2001-2002’de 23 kişiye çıkmıştır. Okul başına öğrenci sayısı da Cumhuriyetin ilk dönemlerinde 54 ile başlamış sonraki iki dönemde önce 118 sonra 131 e ulaşmasına rağmen 1926-27 döneminde 61 kişiye düşmüştür. Bu rakamlar eğitim kalitesi açısından olumlu görülse de okullaşma oranı dikkate alındığında nicelik açısından olumsuz bir durum olduğu anlaşılmaktadır.

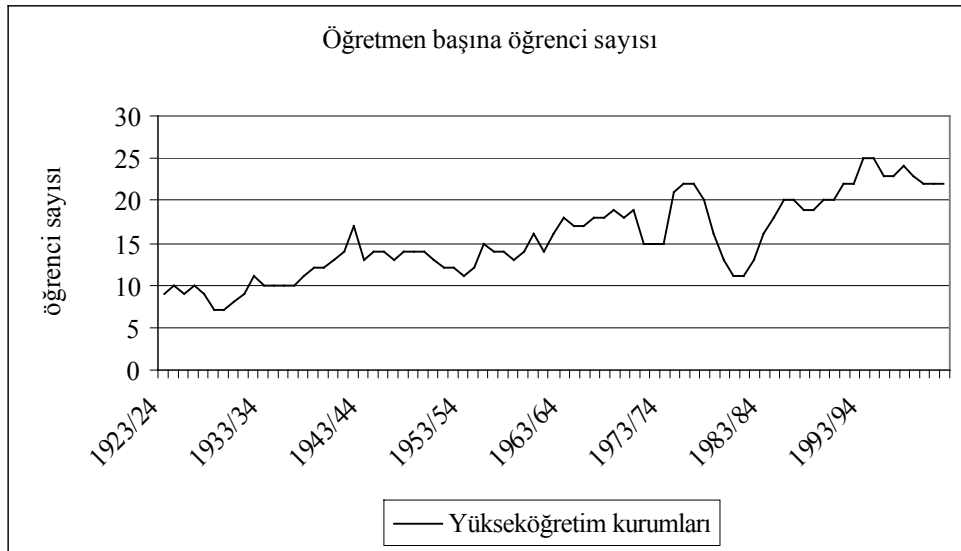

Şekil 6.4. Genel lise ve Mesleki liselerde öğretmen başına öğrenci sayısı

Mesleki liselerdeki durum genel liselere göre daha istikrarlı bir gelişme göstermektedir. Okul başına öğrenci sayısına bakıldığında genel liseler lehine bir durum olduğu görülmektedir. Ancak öğrenci sayıları dikkate alındığında mesleki liselere rağbet olduğu anlaşılmaktadır. Okul başına öğrenci sayısı 1923-24 döneminde genel liselerde 54 iken mesleki ve teknik liselerde 102’dir. Ancak aynı dönemde genel liselerin toplam öğrenci sayısı 1.241 iken mesleki ve teknik liselerde 6.547’dir. Okul başına öğrenci sayısı mesleki okullarda da sürekli bir artış olmuştur. Gerek öğrenci sayısındaki artış gerekse okul sayısındaki azalmadan dolayı (öğrenci sayısındaki %30’luk artışa karşılık okul sayısı 64’den 47’ye düşmüş) 1928-29 döneminde 181’e yükselen okul başına öğrenci sayısı 1932-33 döneminde 7.013’e düşen öğrenci sayısı ve 66’ya yükselen okul sayısındaki artış nedeniyle 103’e düşmüş ve tekrar yükselmeye başlamıştır. 1945-46 döneminde 235’e kadar yükselen okul başına öğrenci sayısındaki bu gelişmenin nedeni öğrenci sayısının daha hızlı artmasıdır. 1923-24 dönemine göre yaklaşık 3 katlık bir artışla 64’den 244’e yükselen okul sayısına karşılık öğrenci sayısında ki artış 7 kattan daha fazla artarak ve 6.547’den 54.248’e yükselmiştir.

Şekil 6.5. Yükseköğretim Kurumlarında Okul Başına Öğrenci Sayısı

Şekil 6.6. Yükseköğretim Kurumlarında Öğretmen Başına Öğrenci Sayısı

6.2. Türkiye’de Sağlık

6.2.1. Türkiye’de Sağlık Yapısı

Toplumların sağlık düzeyi beşeri sermayenin kullanılabilirliğini yakından etkileyen önemli bir faktördür. Çünkü bilgili, tecrübeli ve yetenekli fertler ancak sağlıklı oldukları müddetçe bu hedeflerini kullanarak üretime katkı sağlayabilirler. Öte yandan aşırı doğurganlık, bebek ölüm oranlarının yüksek olması ve sayıca fazla çocuk, toplum açısından birçok olumsuzluğu beraberinde getirmektedir. Araştırmalar, ailede çocuk sayısı arttıkça ve doğum aralığı azaldıkça çocuk ölümlerinin arttığını, çocukların sağlıklı ve yeterli beslenme imkânlarının azaldığını, ayrıca zekaca gelişimlerinin yeterli olmadığını ortaya koymaktadır (Karagül, 2002;

129). Türkiye’de halk sağlığı hizmetleri hizmetlerin niteliğine göre ikiye ayrılır (DİE, 2005, 82):

Koruyucu Sağlık Hizmetleri: Bu hizmetler çevre sağlık koşullarının düzeltilmesi, halkın sağlık konusunda eğitilmesi, bulaşıcı hastalıkların yok edilmesi, beslenme koşullarının geliştirilmesi, ana-çocuk sağlığı ve aile planlaması gibi konuları kapsar.

Tedavi Edici Sağlık Hizmetleri: Muayene teşhis tedavi ve rehabilitasyon çalışmaları bu tür hizmetler kapsamındadır. Sağlıkla ilgili bu bilgileri verdikten sonra sağlıkla ilgili göstergelere incelemekte fayda vardır.

6.2.2. Türkiye’de Sağlık Göstergeleri

Çizelge 6.5’den Türkiye’ye ait sağlık göstergeleri beklentileri karşılamaktan uzak olsa da ilerleyen yıllarda ümit verici bir gelişme yaşanmaktadır. Örneğin ölüm hızı 1965-70 yıllarında binde 13,5 iken 2004 yılında bu oran binde 7,1 olarak gerçekleşmiştir. Bebek ölüm oranlarında da bu iyileşmeyi görmek mümkündür. 1965-70 yıllarında binde 158,0 olan bebek ölüm oranının 2000 yılında binde 41,9’a, 2004 yılında binde 37,4’e gerilediği görülmektedir. Doğuşta hayatta kalma ümidi yada ortalama yaşam süresi 1965’den 2004’e kadar yaklaşık 55 yıldan 69 yıla çıkmıştır. Bu durumda toplum sağlığı açısından önemli bir gelişmedir.

Çizelge 6.5. Yıllar İtibariyle Kaba Doğum Hızı, Kaba Ölüm Hızı, Bebek Ölüm Hızı, Toplam Doğurganlık Hızı ve Doğuşta Hayatta Kalma Ümidi

	Yıllık Nüfus Artış Hızı (%)	Kaba Doğum Hızı (Binde)	Kaba Ölüm Hızı (Binde)	Bebek Ölüm Hızı (Binde)	Toplam Doğurganlık Hızı (Çocuk)	Doğuşta Hayatta Kalma Ümidi (Yıl)
1965–1970	2,52	30,0	13,5	158,0	5,31	54,9
1970–1975	2,50	34,5	11,6	140,4	4,46	57,9
1975–1980	2,06	32,2	10,0	110,8	4,33	61,2
1980–1985	2,49	30,8	9,0	83,0	4,05	63,0
1985–1990	2,17	29,9	7,8	65,2	3,76	65,6
2000	1,66	22,2	7,1	41,9	2,57	68,0
2001	1,61	21,7	7,1	40,6	2,52	68,3
2002	1,57	21,3	7,0	39,4	2,46	68,5
2003	1,53	20,9	7,0	38,3	2,43	68,7
2004	1,49	20,6	7,1	37,4	2,41	68,8

Kaynak: DPT, 1950–2005- DİE, 2005

6.3. Türkiye’nin Nüfus Yapısı

Cumhuriyetin kurulduğu yıllarda Türkiye'nin 12 milyon civarında nüfusu vardı. Yüzde sekseni kırsal kesimde yaşayan ve tarımla uğrasan bu nüfusun bir yılda ürettiği GSMH bir milyon TL (veya bir milyon ABD doları) idi. Kişi başına düşen gelir 70 TL civarında idi.

1927 yılında Türkiye'nin nüfusu 13 648 270 olarak tespit edilmiştir. 1927 yılında Türkiye’de 63 il bulunmakta iken, özellikle 1985 yılından sonra idari bölünüş yapısında gerçekleştirilen değişikliklerin sonucu olarak 2000 yılında bu sayı 81’e yükselmiştir. 1927 yılında en fazla nüfusa sahip üç il sırasıyla İstanbul, İzmir ve Konya iken, 2000

yılında İstanbul’dan sonra Ankara ve İzmir en fazla nüfusa sahip ikinci ve üçüncü illerdir.

1927-2000 döneminde Türkiye’nin nüfusu sürekli olarak artış göstermiştir. En düşük yıllık nüfus artış hızı %0,6 ile 1940-1945 döneminde, en yüksek yıllık nüfus artış hızı ise %28,5 ile 1955-1960 döneminde gerçekleşmiştir. 1990-2000 döneminde Türkiye’nin yıllık nüfus artış hızı %18,3’tür.

Türkiye’nin nüfus artış hızı yıllara göre incelendiğinde, 1945 yılından sonra %20’nin üzerinde olan nüfus artış hızının 1980 yılından sonra önemli bir azalma gösterdiği görülmektedir. 1980-1985 döneminde yıllık nüfus artış hızı %24,9 iken, 1990-2000 döneminde %18,3’e düşmüş ve son yirmi yılda nüfus artış hızı yaklaşık %27 azalış göstermiştir.

Fakat, Türkiye, Avrupa ülkeleri ile karşılaştırıldığında hala hızlı çoğalan ve nüfusu genç bir ülkedir. 65 milyon nüfusun yaklaşık 20 milyonu 15 yaşın altında, yani yasal çalışma yası sınırı dışında kalıyor ve nüfusun %60’i kentlerde yaşıyor. Ortalama hane halkı büyüklüğü Türkiye ortalaması 4,3, kentlerde 4 ve kırsal kesimde 4,9.

Çizelge 6.6. Nüfus Sayım Yıllarına Göre Kent ve Kırsal Nüfus Oranları

Yıllar	Genel Nüfus	Kentsel Nüfusu	Oran	Kırsal Nüfus	Oran
1927	13.648.270	3.305.879	24,2	10.342.391	75,8
1935	16.158.018	3.802.642	23,5	12.355.376	76,5
1940	17.820.950	4.346.249	24,4	13.474.701	75,6
1945	18.790.174	4.687.102	24,9	14.103.072	75,1
1950	20.947.188	5.244.337	25,0	15.702.851	75,0
1955	24.064.763	6.927.343	28,8	17.137.420	71,2
1960	27.754.820	8.859.731	31,9	18.895.089	68,1
1965	31.391.421	10.805.817	34,4	20.585.604	65,6
1970	35.605.176	13.691.101	38,5	21.914.075	61,5
1975	40.347.719	16.869.068	41,8	23.478.651	58,2
1980	44.736.957	19.645.007	43,9	25.091.950	56,1
1985	50.664.458	26.865.757	53,0	23.798.701	47,0
1990	56.473.035	33.326.351	59,0	23.146.684	41,0
1997	62.865.574	40.882.357	65,03	21.983.217	34,9
2000	67.803.927	44.006.274	65,0	23.797.653	35,0

Kaynak: DİE, 2004

Çizelgede de görüleceği üzere, köy nüfusu 1927 ile 1985 yılları arasında, kent nüfusuna oranla daha fazladır; ancak, 1927’de %75,8 olan kırsal nüfus oranı 1955 sayımına kadar yaklaşık aynı oranda kalmıştır. 1955’te bu oran, %71,2’e, 1960’te %68,1’e, 1965’te %65,6’ya düşmüş ve bu durum günümüze kadar devam ederek 2000 sayımında nihayet en düşük değerle %35 olmuştur. Çizelgenin bize gösterdiği bir başka gerçeklik, kent nüfusunun 1955 sonrası hızlı bir şekilde artmasıdır. Bu artışın kentlerin

kendi iç dinamikleriyle açıklanamayacak kadar fazla olması nedeniyle, kırdan kopan nüfusun kentlere yöneldiği sonucu çıkarılabilir (Yalçın, 2004: 113–114).

Oktik de, kırdan kente göçü açıklarken, kentlerdeki sanayinin gelişmesini temel neden olarak görmektedir. Ona göre, sanayinin gelişmesiyle kır nüfusu sanayi için işgücü kaynağı olmuştur (Oktik, 1997: 81).

Oktik ve Görmez’den farklı bir yaklaşımla Güler (1997: 629), Türkiye’deki kırdan kente göçü tek bir değişkenle açıklama eğilimindedir. Ona göre, kırdan kente göç, sanayileşmeden çok, nüfustaki artıştan kaynaklanmaktadır (Güler, 1997: 629).

Buna ek olarak, kırdan kente göçün kırsal alanın itici ve kentin de çekici özelliklerinden kaynaklandığı yönünde görüşler de mevcuttur. Bayhan’a (1997: 179) göre, kırdan artan nüfus baskısı, yetersiz ve kötü dağıtılmış toprak, düşük verimlilik, doğal afetler, kan davaları, toprağın mirasla parçalanması, tarımda makineleşme ile atıl kalan işgücü, terör ve güvenlik sorunları köyün itici kuvvetleri olurken; kır-kent gelir farklılıkları, daha iyi ve ileri eğitim, kentin cazibesi, iş bulma ümidi, daha yüksek hayat standardı ve ulaşım imkânları gibi özellikler de kentlerdeki çekici kuvvetlerdir.

7. KAHRAMANMARAŞ' TA BEŞERİ SERMAYE POTANSİYELİ

7.1. Eğitim

21. yy.'a girerken ülkelerin zenginlikleri arasında eğitilmiş, nitelikli insan kaynakları en önemli yeri alıyor. Ancak, vasıfsız, eğitimsiz insan gücü de tersine gelişme yolunda ülkelerin önüne dezavantaj olarak çıkıyor. Türkiye 20. Y.Y.'in ilk yıllarında eğitim seferberliğine baştan sıkıntılı olarak başlıyordu. Osmanlı'dan genç Türkiye Cumhuriyeti'ne, okuma yazma oranı son derece düşük bir ülke miras kalmıştı. Kahramanmaraş gibi uzak illerde eğitim kurumları ihtiyacı karşılamaktan çok uzaktı (Karlıklı, 2001: 152).

Kentte, 1923 yılında ilköğretim düzeyindeki okulların sayısı sadece 70 civarındaydı. Bu okullarda eğitim gören çocukların sayısı ise 4 bin civarındaydı. Cumhuriyet'in ilk yıllarında devletin gücü kente ancak bir ortaokul yaptırmaya yetmişti. 1923 yılında Kahramanmaraş'ta 112 öğretmen bulunmaktaydı. 1923'den günümüze Kahramanmaraş'ta okul öğrenci ve öğretmen sayılarında önemli değişiklikler olmuştur.

Çizelge 7.1.'de Kahramanmaraş ilinde 2004–2005 döneminde eğitimle ilgili genel bilgilere yer verilmiştir. Okulöncesi eğitiminde 260 okulda 331 derslik bulunurken, öğrenci sayısı toplam 6.354 kişi olup %48'i kız öğrencilerden oluşmaktadır. Her derslik başına 19, her öğretmen başına 31 öğrenci düşmektedir. 260 okulun 4'ü özel okullardan oluşmakta olup özel okullarda 31 derslik bulunmaktadı. Özel okullarda toplam 53 öğrenciye 9 öğretmen eğitim vermektedir. Özel okullarda öğretmen başına 6 öğrenci düşerken her okulda ortalama 13 öğrenci eğitim görmektedir.

2004–2005 eğitim öğretim döneminde 833 ilköğretim okulunda bulunan 4.012 adet derslikte 81.197'si kız olmak üzere toplam 170.634 öğrenci eğitim görmektedir. Kız öğrencilerin toplam içindeki payı ise %47,5'dir. Bu dönemde 2.038'i kadın olmak üzere toplam 6.450 öğretmen görev yapmaktadır. İlköğretim kademelerinde okul başına 205 öğrenci düşerken derslik başına düşen öğrenci sayısı ise normalin çok üstünde 43 kişi olarak gerçekleşmiştir. Eğitim kalitesi açısından derslik başına 43 öğrenci düşmesi olumsuz bir profildir. Öğretmen başına düşen öğrenci sayısı ise 26 kişidir. Kahramanmaraş'taki derslik başına öğrenci sayısı Türkiye ortalaması olan 37 öğrenciden çok fazladır. Öğretmen başına öğrenci sayısı ise Türkiye ortalamasıyla aynıdır.

Çizelge 7.1. 2004–2005 Eğitim Öğretim Döneminde Eğitim Kademelerine Göre Okul, Öğrenci ve Öğretmen Sayıları

Eğitim Kademesi	Okul Sınıf	Öğrenci Sayısı			Öğretmen Sayısı		
		Toplam	Erkek	Kız	Toplam	Erkek	Kadın
Okulöncesi Eğitimi	260	6.354	3.303	3.051	202	38	164
İlköğretim	833	170.634	89.437	81.197	6.450	4.412	2.038
Ortaöğretim	100	38.471	23.692	14.779	3.272	-	-
Genel Lise	40	24.574	14.196	10.378	1.272	-	-
Mesleki ve Teknik Lise	60	13.897	9.496	4.401	1.000	-	-
Yaygın Eğitim	14	21.433	-	-	-	-	-
Halk Eğitimi	10	16.735	-	-	-	-	-
Çıraklık Eğitimi	4	4.698	-	-	-	-	-

Kaynak: DİE, 2004-2005

Bu dönemde toplam 146 dersliği bulunan 9 adet özel ilköğretim okulunda 2.220 öğrenci okumakta ve 164 öğretmen görev yapmaktadır. 824 Resmi Okulda 6.286 öğretmen

görev yapmakta ve toplam 3.866 derslikte 168.414 öğrenci okumaktadır. Eğitim kalitesi açısından incelenirse Özel Okullar resmi okullara göre daha iyi bir durumdadır. Resmi Okullarda her dersliğe ortalama 43'ten fazla öğrenci düşerken, Özel Okullarda ise her derslik için ortalama 15 öğrenci düşmektedir. Yine Özel Okullarda öğretmen başına 14 öğrenci bile düşmezken resmi okullarda öğretmen başına nerdeyse 27 öğrenci düşmektedir.

Kahramanmaraş il genelinde 2003–2004 döneminde 7.485'i kız (%44) olmak üzere toplam 17.150 öğrenci mezun olmuştur. Bir sonraki dönemde kayıt olan 23.040 öğrencinin 11.852'sini erkek, 11.182'sini kız öğrenciler oluşturmaktadır. Yeni kayıt olan kız öğrenci oranı %49'a yaklaşmıştır. Bu durum, kız öğrencilerin okula gönderilmesine yönelik yapılan kampanyaların başarıya ulaştığını gösteren bir gelişme olarak yorumlanabilir.

Eğitim kalitesi açısından normal eğitim ve ikili eğitim ayrımına da değinmekte fayda vardır. Şehir merkezinde bulunan 139 ilköğretim okulunun 42'si normal eğitim yaparken 97 tanesi ikili eğitim yapmaktadır. 1.842 derslikte 48.349'u kız olmak üzere 101.994 öğrenci eğitim görmektedir. Şehir merkezlerindeki her 100 öğrencinin 47'si kız öğrencilerden oluşmaktadır. Şehirlerde derslik başına öğrenci sayısı ortalama 55 olup 43 olan Kahramanmaraş ortalamasının üstündedir. Normal öğretim yapan 42 okulun 606 dersliğinde okuyan öğrenci sayısı 15.650 olup, kız öğrenci sayısı toplamın %45'ini oluşturmaktadır. Bu okulların eğitim kalitesinin ikili öğretim yapan okullara göre daha iyi olduğunu söylemek mümkündür. Çünkü Normal öğretim yapan okullarda öğrencilerin hem dinlenme ve sosyal faaliyetler için bol bol zamanları var hem de derslik başına 26 öğrenci düşmektedir. Şehir merkezlerinde ikili eğitim yapan 97 ilköğretim okulunun 1.236 dersliğinde 41.320'si kız 86.344 öğrenci okumaktadır. İkili öğretim yapan okullarda derslik başına öğrenci sayısı eğitim kalitesi açısından gerçekten çok kötü bir durumdadır. Çünkü derslik başına düşen öğrenci sayısı 70 kişiye yaklaşmaktadır (DİE, 2005: 8-186)

Kahramanmaraş'taki İlköğretim okullarının çoğu köylerde bulunmaktadır. 694 köy okulunun çoğu Normal Öğretim yapmaktadır. Normal öğretim yapan 451 köy okulunun 1244 dersliğinde 25.606 öğrenci okumaktadır. Toplam öğrenci sayısının %48'ini oluşturan kız öğrenci sayısı 12.234 kişidir. Normal öğretim yapan köy okullarında derslik başına düşen öğrenci sayısı ortalama 21 kişi bile değildir. Ancak ikili öğretim yapan köy okullarında durum bu kadar iyi değildir. Çünkü 926 dersliği bulunan 243 köy okulunda 43.034 öğrenci okumakta ve derslik başına 46 öğrenci düşmektedir. Bu rakam Kahramanmaraş genelinin üstünde yer almasına rağmen şehirdeki okullara göre daha iyi bir durumda olduğunu göstermektedir.

2004–2005 öğretim yılında Kahramanmaraş'ta toplam dersliği 58 olan 4 tane YİBO bulunmaktadır. Bu okullarda eğitim gören 2.380 öğrencinin %41'ini oluşturan kız öğrenci sayısı 971 kişiden oluşmaktadır. YİBO'larda 29 tane kadın olmak üzere 89 öğretmen görev yapmaktadır. Derslik başına 41 öğrenci bulunurken, öğretmen başına öğrenci sayısı ise 27 kişiden oluşmaktadır. Bu okullarda da derslik başına öğrenci sayısının normalin üstünde olduğu görülmektedir.

Kahramanmaraş'ta Pansiyonlu İlköğretim okullarının sayısı ise sekizdir. Bu okullara ait 118 derslikte 1.816'sı kız, 4.750 öğrenci okumakta ve 62'si kadın 205 öğretmen görev yapmaktadır. Kız öğrenciler toplamın sadece %38'ini oluşturmakta olup il geneline göre düşüktür. İldeki PİO'larda derslik başına 40 öğrenci düşerken, öğretmen başına düşen öğrenci sayısı 23 kişidir. PİO'lardaki göstergeler YİBO ve il geneline göre biraz daha iyidir.

İlin 473 okulunda ise birleştirilmiş öğretim yapılmakta olup 805 öğretmen görev yapmaktadır. Ayrıca 7.713 kız ve 8.237 erkek olmak üzere 15.950 öğrenci okumaktadır. Birleştirilmiş okullarda öğretmen başına ortalama 20 öğrenci düşmesi eğitimin kaliteli olduğu manasına gelmemektedir. Çünkü aynı anda 2, 3, 4 ya da 5 sınıf bir arada öğretim

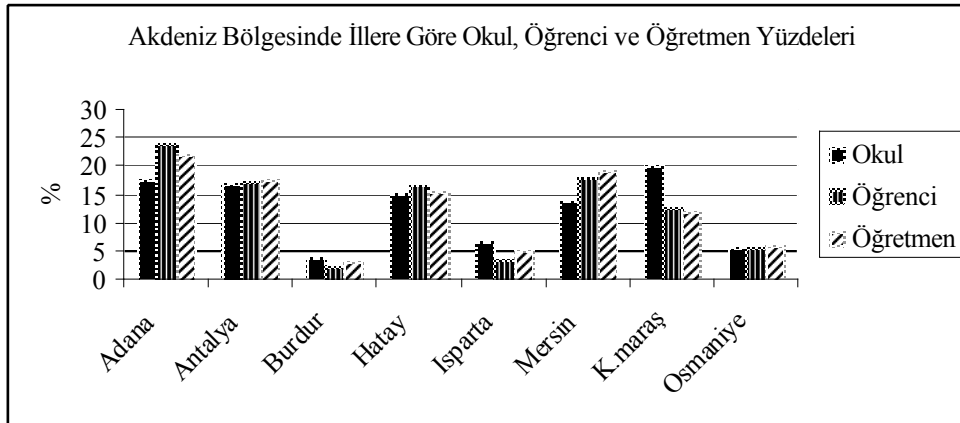
görmektedir. Aynı anda 2 sınıfta öğretim gören öğrenci sayısı 7.310 iken görev yapan öğretmen sayısı 340 tane olup öğretmen başına öğrenci sayısı 21 kişidir. Aynı anda 3 sınıfta öğrenim gören öğrenci sayısı 4.063, öğretmen sayısı ise 231'dir. 4 sınıfın bir arada okuduğu eğitim kurumlarında 57 öğretmen 547 öğrenciyi okutmaktadır. 177 öğretmen ise aynı anda 5 sınıfta 4.030 öğrenciyi okutmaktadır. Birleştirilmiş sınıflarda öğretim gören öğrenciler ildeki öğrencilerin %9'u gibi küçümsenmeyecek bir oranını oluşturmaktadır.

Kahramanmaraş'ta 2004–2005 döneminde 760 köy okulu merkezdeki 176 okula taşınmıştır. Taşınan öğrenci sayısı ise 9.061 erkek ve 7.932 kız olmak üzere toplam 16.993 olup il genelinin %10'unu oluşturmaktadır. 2.090'ı kız olmak üzere 4.233 taşınan öğrenci 1-5. sınıflardan oluşmakta ve yine 5.842'si kız olmak üzere toplam 12.760 öğrenci 6-8. sınıflardan oluşmaktadır.

Çizelge 7.2. İller Bazında İlköğretimde Akdeniz Bölgesinde Okul, Öğrenci ve Öğretmen Sayıları (2004 – 2005 Öğretim Yılı)

Bölgeler	Okul Sayısı	Öğrenci Sayısı			Öğretmen Sayısı		
		Toplam	Erkek	Kız	Toplam	Erkek	Kadın
Akdeniz Bölgesi	4.142	1.347.411	703.968	643.443	54.542	30.088	24.454
Adana	730	324.939	171.267	153.672	11.916	5.635	6.281
Antalya	702	233.255	120.937	112.318	9.645	4.999	4.646
Burdur	164	28.233	14.291	13.942	1.705	1.090	615
Hatay	635	223.707	116.509	107.198	8.542	4.818	3.724
Isparta	276	47.916	24.712	23.204	2.645	1.613	1.032
Mersin	567	244.274	127.892	116.382	10.377	5.543	4.834
Kahramanmaraş	833	170.634	89.437	81.197	6.450	4.412	2.038
Osmaniye	235	74.453	38.923	35.530	3.262	1.978	1.284

Kaynak: DİE, 2005

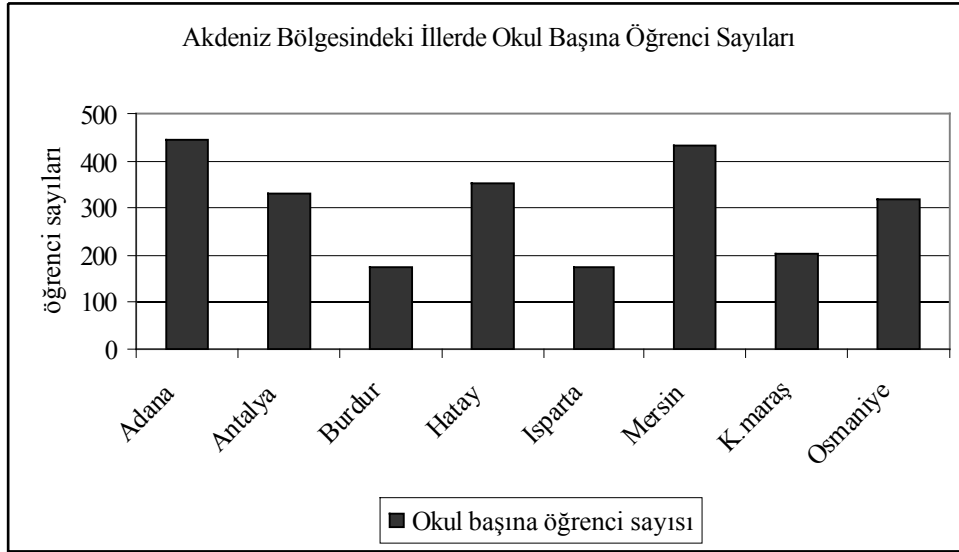
Şekil 7.1. Akdeniz Bölgesinde İllere Göre Okul, Öğrenci ve Öğretmen Yüzdeleri

Çizelge 7.2. de Kahramanmaraş ilinin Akdeniz bölgesindeki diğer illerle karşılaştırılmasına yer verilmiş, Şekil 7.1.'de ise Akdeniz Bölgesindeki illerin okul, öğrenci ve öğretmen dağılımları yüzdesel olarak verilmiştir. Okul sayısı açısından birinci sırada,

bölgenin %20'sinine sahip 833 okul ile Kahramanmaraş yer almaktadır. İlimizi %18 oranla 730 okula sahip olan Adana ve %17 oranla 702 okulu bulunan Antalya takip etmektedir. Bölgedeki okulların ancak %4'ünü elinde bulunduran ve sayı olarak en son sırada yer alan Burdur'da 164 tane okul bulunmaktadır. Bölgenin tamamında toplam 4.142 okul bulunmakta ve her okulda ortalama 325 öğrenci, ortalama 13 öğretmen tarafından okutulmaktadır.

Çizelge 7.2. ve Şekil 7.1.'den okul öğrenci ve öğretmen sayılarının birbirleriyle orantılı olmadığı görülmektedir. Okul sayısında Kahramanmaraş %20 ile birinci iken, öğrenci ve öğretmen sayısı açısından ise %24 ve %22'lik oranla ilk sırayı Adana almaktadır. Bölgedeki öğrencilerin %13'ü Kahramanmaraş'ta öğretim görmektedir. Akdeniz bölgesindeki 54.542 öğretmenin %12'si ilimizde görev yapmaktadır. Bölgede en çok öğrenci 324.939 kişiyle Adana'da bulunurken, ilimiz 170.634 kişiyle 5. sırada yer almaktadır. Burdur ili ise 28.233 öğrenciyle en son sırada gözükmektedir.

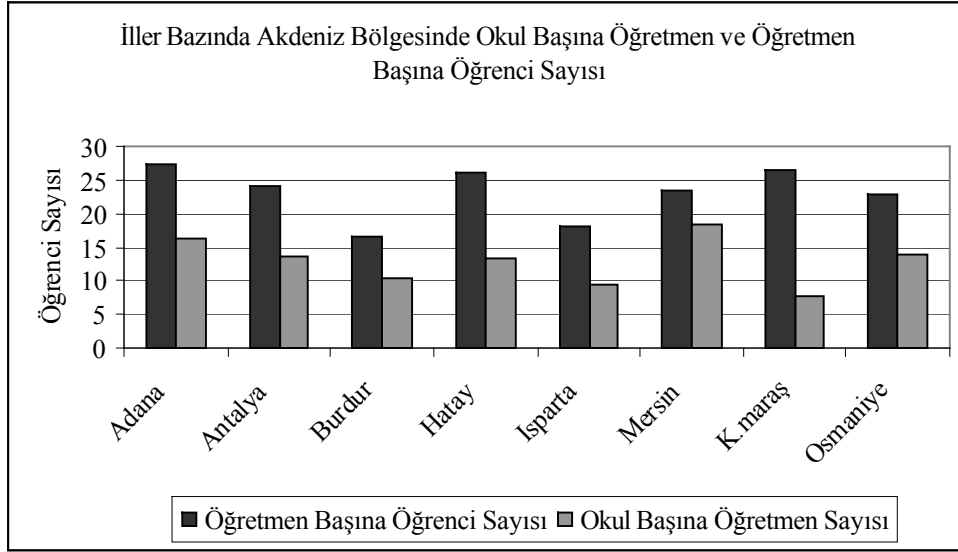
Okul başına öğrenci sayısı açısından 445 öğrenciyle ilk sırada yer alan Adana'yı 431 öğrenciyle Mersin takip etmekte, Kahramanmaraş ise 205 öğrenciyle 7. sırada yer almaktadır (Şekil 7.2.). okul başına öğrenci açısından son sırada 172 öğrenciyle Burdur yer almaktadır. Yine alt sıralarda yer alan Isparta'da ise, okul başına ortalama 174 öğrenci düşmektedir.

Şekil 7.2. Akdeniz Bölgesindeki İllere Göre Okul Başına Öğrenci Sayıları

Şekil 7.3.'de bölgedeki illerde okul başına öğretmen ve öğretmen başına öğrenci sayıları yer almaktadır. Bölge genelinde her okulda ortalama 25 öğretmen görev yapmakta ve her öğretmen için ortalama 13 öğrenci düşmektedir. Okul başına düşen öğretmen açısından ilk sırayı 27 öğretmenle Adana alırken ikinci sırayı 26 öğretmenle Kahramanmaraş ve Hatay illeri paylaşmakta, daha sonraki sırayı ise, 24 öğretmenle Antalya ve Mersin illeri almaktadır. Bu konuda en şanssız olan 17 öğretmenle Burdur ilidir. Isparta'da ise okul başına 18 öğretmen düşmektedir. Göstergelere bakıldığında eğitim kalitesi açısından Kahramanmaraş'ın diğer illere göre biraz daha şanslı olduğu söylenebilir. Çünkü Kahramanmaraş, okul başına öğrenci ve öğretmen sayısı açısından iyi bir yerde yer almaktadır. Özellikle öğretmen başına öğrenci sayısı göz önünde bulundurulduğunda Kahramanmaraş'ın diğer illere göre çok daha iyi bir durumda olduğu açıkça görülmektedir. İlimizde görev yapan öğretmenler için ortalama 8 öğrenci

düşerken Mersin’de 18 öğrenci düşmektedir. Burdur ve Isparta, Kahramanmaraş’tan sonra gelen diğer şanslı illerdir.

Şekil 7.3. İller Bazında Akdeniz Bölgesindeki İlköğretimlerde Okul Başına Öğretmen ve Öğretmen Başına Öğrenci Sayısı

Kahramanmaraş'ta 2004–2005 eğitim öğretim döneminde 100 adet ortaöğretim kurumunun 40 tanesi Genel Lise ve 60 tanesi Mesleki ve Teknik Liseden oluşmaktadır. Ortaöğretimde 14.624 kız ve 23.534 erkek öğrenci olmak üzere toplam 38.158 öğrenci okumaktadır. Kahramanmaraş'taki ortaöğretim kurumlarında okuyan her 100 kişiden sadece 38 tanesini kız öğrenciler oluşturmaktadır. İldeki ortaöğretim kurumlarında görev yapan öğretmen sayısı 2.272 olup yalnızca 551 tanesi kadın öğretmenlerden oluşmaktadır. 100 okulda toplam 1.156 derslik bulunmakta ve her derslikte ortalama 33 öğrenci okumaktadır. Ayrıca ilde bir öğretmene 17 öğrenci düşmektedir. Okul başına öğretmen ve öğretmen başına öğrenci sayısı incelendiğinde ikisi arasındaki en büyük farkın Kahramanmaraş'ta olduğu görülmektedir. Yine Akdeniz Bölgesinde öğretmen başına öğrenci sayısının en düşük olduğu il de Kahramanmaraş'tır (Şekil 7.3.).

Kahramanmaraş ilinde bulunan 40 Genel Lisenin 3 tanesi Özel Genel Liseden oluşmaktadır. 37 Resmi Genel Lisede 1.228 öğretmen görev yapmakta, toplam 582 derslikte 23.911 öğrenci öğretim görmektedir. Resmi genel liselerde derslik başına 41, öğretmen başına ise 19 öğrenci düşmektedir. Toplam 41 dersliği bulunan 3 Özel genel lisede, 663 öğrenciye 44 öğretmen tarafından öğretim verilmektedir. Özel liselerde sayısal açıdan eğitimin kalitesi, resmi liselerle kıyaslanmayacak derecede ilerdedir. Çünkü her derslikte ortalama 16 öğrenci okumakta ve öğretmen başına 15 öğrenci düşmektedir.

Mesleki ve teknik ortaöğretim kurumlarının tamamı resmi okullardan oluşmaktadır. 533 dersliği olan 60 okulda görev yapan 1.000 öğretmen tarafından 13.897 öğrenci okutulmaktadır. Her öğretmen başına 14 öğrenci düşerken, her derslikte 26 kişi öğretim görmektedir. Öğretmen açısından mesleki ve teknik liseler hem resmi hem de özel genel liselerden daha iyi durumdadır. Derslik başına düşen öğrenci sayısı açısından resmi genel liselerden daha iyi durumda olmasına rağmen özel liselerin gerisinde kalmıştır.

İl çapında 2004–2005 öğretim yılında 5.409 kız ve 8.272 erkek olmak üzere toplam 13.681 öğrenci orta öğretim kurumlarına yeni kayıt yaptırmıştır. Bir önceki

dönemde ilköğretimlerden 17.150 kişi mezun olmuş bunların %80'i ortaöğretime kayıt yaptırmıştır. İlköğretimden mezun olan 9.665 erkek öğrencinin %85'i ortaöğretime kayıt yaptırırken, kız öğrencilerde bu oran %72 seviyesinde kalmıştır. Mezun olan ilköğretim öğrencilerin %30'u Mesleki ve Teknik Liseyi tercih ederken , %50'si Genel Liseye kayıt yaptırmıştır. Meslek liselerine 1.670 kız öğrenci kayıt yaptırırken, erkek öğrencilerde bu sayı kız öğrencilerin 2 katından fazla olup 3.425 kişidir. Kız öğrencilerin sadece %22'si bu okullara kayıt yaptırırken, %50'si genel liselere devam etmektedir.

2003–2004 öğretim yılında liselerden mezun olan 9.862 öğrencinin 3.810 tanesi kız öğrenciden oluşmaktadır. Mezun olan lise öğrencilerinin %87'si genel liseden, %13'ü ise Mesleki ve Teknik lisedendir.

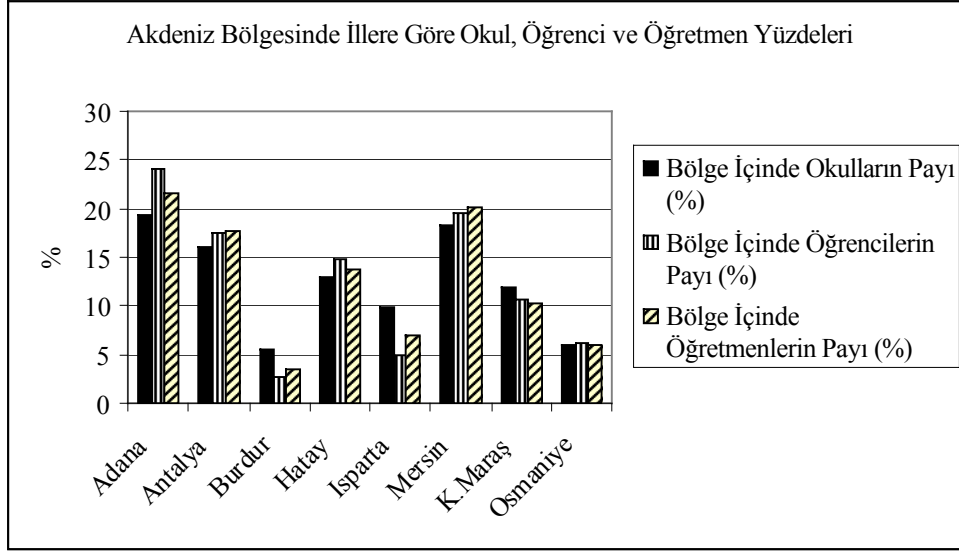
Kahramanmaraş'taki ortaöğretim kurumlarının Akdeniz bölgesi içindeki yeri ve diğer illerle karşılaştırılmasına Çizelge 7.3. de yer verilmiş, Şekil 7.4.'de ise Akdeniz Bölgesindeki illerin okul, öğrenci ve öğretmen dağılımları yüzdesel olarak gösterilmiştir. Okul sayısı açısından birinci sırada, bölgenin %19'una sahip 163 okul ile Adana yer almaktadır. Liselerin %18'ine sahip olan Mersin 155 okulla ikinci sırada yer almış, 3. sırayı %16 ile Antalya almıştır. Kahramanmaraş ise bölgenin %12'siyle 5. sırada yer almaktadır. Bölgedeki okulların ancak %6'ına sahip olan Burdur'da 47 okulla son sırada bulunmaktadır. Bölgenin tamamında toplam 844 lise okulu bulunmaktadır. Her okulda ortalama 430 öğrenci öğretime devam etmektedir. Bölgede 16 öğrenci için bir öğretmen düşerken, okul başına 26 öğretmen görev yapmaktadır.

Bölgedeki öğrencilerin %11'i Kahramanmaraş'ta öğretim görmektedir. Akdeniz bölgesindeki 22.046 öğretmenin %10'luk bir kısmını oluşturan 2.272 öğretmen ilimizde görev yapmaktadır. Bölgede en çok öğrenci 87.084 kişiyle Adana'da bulunurken, ilimiz 38.471 kişiyle 5. sırada yer almaktadır. Son sırada 9.332 lise öğrenciyle bölgenin %3'üne sahip Burdur ili yer almıştır.

Çizelge 7.3. İller Bazında Ortaöğretimde Akdeniz Bölgesinde Okul, Öğrenci, Öğretmen Sayısı (2004 - 2005 Öğretim Yılı)

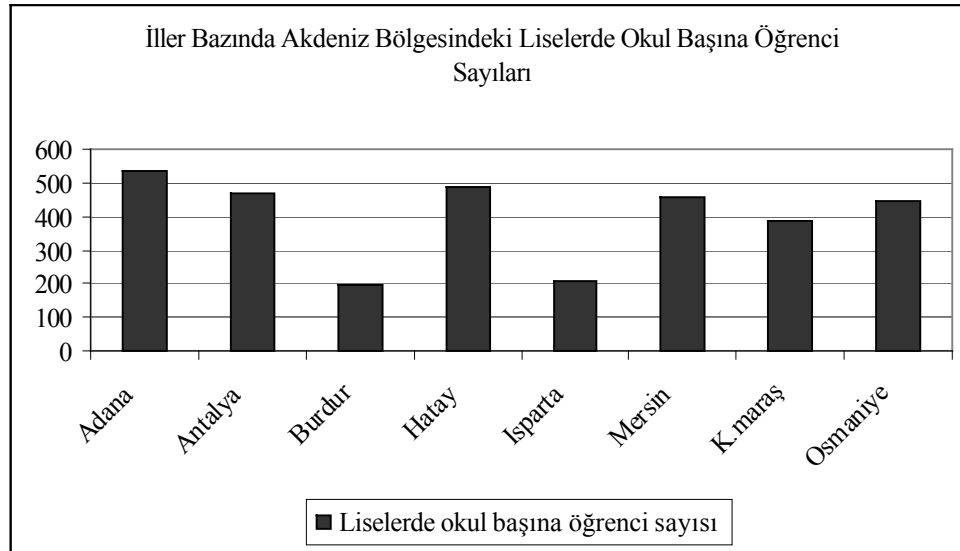
İller	Okul Sayısı	Öğrenci Sayısı			Öğretmen Sayısı		
		Toplam	Erkek	Kız	Toplam	Erkek	Kadın
Adana	163	87.084	48.556	38.528	4.762	2.848	1.914
Antalya	135	63.634	34.105	29.529	3.902	2.202	1.700
Burdur	47	9.332	4.913	4.419	781	513	268
Hatay	110	53.874	30.485	23.389	3.050	1.914	1.136
Isparta	84	17.553	9.800	7.753	1.524	1.042	482
Mersin	155	70.474	38.551	31.923	4.444	2.734	1.710
Kahramanmaraş	100	38.471	23.692	14.779	2.272	1.721	551
Osmaniye	50	22.369	12.480	9.889	1.311	944	367
Akdeniz Bölgesi Top.	844	362.791	202.582	160.209	22.046	13.918	8.128
Türkiye Toplamı	6.837	2.721.519	1.544.978	1.176.541	167.614	99.804	67.810

Kaynak: DİE, 2005

Şekil 7.4. İller Bazında Ortaöğretimde Akdeniz Bölgesinde Okul, Öğrenci, Öğretmen Sayısı

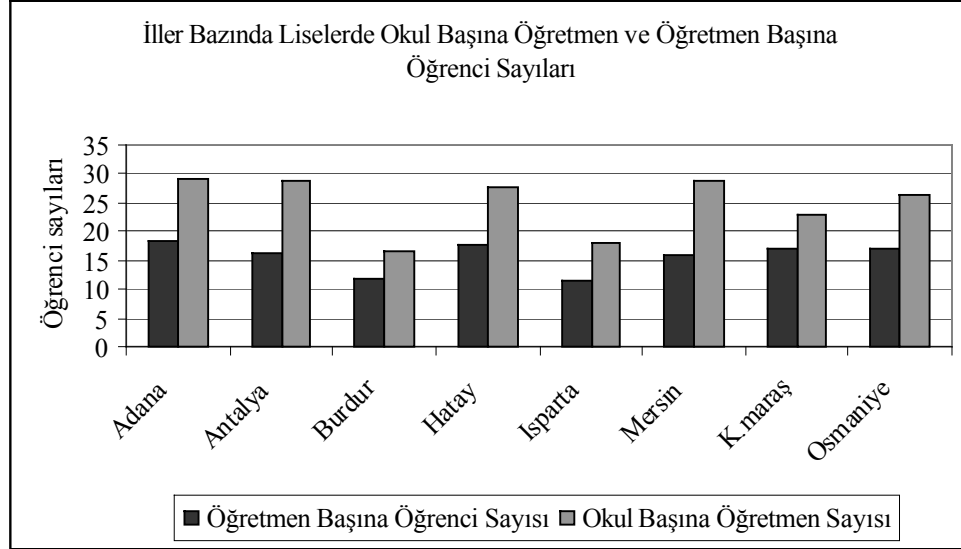
Okul başına öğrenci sayısı açısından 534 öğrenciyle ilk sırada yer alan Adana'yı 490 öğrenciyle Hatay takip etmektedir. Kahramanmaraş 385 öğrenciyle hem bölge hem de Türkiye ortalamasından daha iyi bir durumdadır (Şekil 7.5.). Akdeniz bölgesinde okul başına 430, Türkiye genelinde ise 398 öğrenci düşmektedir. Okul başına öğrenci açısından en az öğrenciye sahip olan Burdur'da ortalama öğrenci sayısı 199'dur.

Şekil 7.5. İller Bazında Akdeniz Bölgesindeki Liselerde Okul Başına Öğrenci Sayıları

Şekil 7.6.'de bölgedeki illerde okul başına öğretmen ve öğretmen başına öğrenci sayıları yer almaktadır. Bölge genelinde her okulda ortalama 26 öğretmen görev yapmakta ve her öğretmen için ortalama 16 öğrenci düşmektedir. Okul başına düşen öğretmen açısından ilk sırayı 29 öğretmenle Adana, Antalya ve Mersin paylaşmaktadır. Okul başına 23 öğretmenle bölgede 6. sırada yer alan Kahramanmaraş hem bölge hem

de 25 olan Türkiye ortalamasının gerisinde yer almıştır. Öğretmen başına öğrenci açısından 12 öğrenciyle, Burdur ve Isparta en iyi iller arasında bulunmaktadır. Kahramanmaraş ve diğer iller 16 olan öğretmen başına öğrenci sayısı ile Türkiye ve bölge ortalamasının üstünde yer almaktadır.

Şekil 7.6. İller Bazında Liselerde Okul Başına Öğretmen ve Öğretmen Başına Öğrenci Sayıları

7.1.1. Okuryazarlık

Kahramanmaraş'ta okuryazarlık oranı, hep ülke ortalamasının gerisinde kalmıştır. 1935'te %10 olan okuryazarlık oranı %18,7 olan Türkiye ortalamasının gerisinde kalmıştır. 1975'te ilin okuryazarlık oranı %51,3'e yükselmiştir (Çizelge 7.4.). Ama aynı yıl %62 olan Türkiye ortalamasının yine bir hayli altındadır. Kahramanmaraş'ta okuryazarlık oranı sürekli artmasına rağmen bu oran hep Türkiye ortalamasının altında kalmıştır. Örneğin 1990 yılında okuryazar oranı %74'ü bulmasına rağmen %79 olan Türkiye ortalamasına ulaşamamıştır. 2000 yılında okuryazar oranı %80,7'ye çıkmış ancak bu oran da %86,5 olan Türkiye ortalamasının gerisinde kalmıştır.

Kahramanmaraş, kadın-erkek okur-yazarlık oranları arasında büyük fark bulunmaktadır ilde okur-yazarlık alanındaki en önemli gelişme, planlı dönemde olmuştur. 1960'a kadar, çok düşük bir hızla artan, hatta kimi yıllarda artmayan okur-yazarlık oranı, 1960'tan sonra hızla artmaya başlamıştır. Özellikle, kadın okur-yazarlık oranındaki artış, belirgin bir şekilde kendini göstermiştir. 1935'te erkek okur-yazar oranı kadın okur-yazar oranının 6 katından daha fazladır. Bu oran 1960'da 4 kata kadar düşmüş, 1975'de iki kattan daha düşük olarak gerçekleşmiştir. 1990 yılında kadın okur-yazar oranı erkek okur-yazar oranına iyice yaklaşmıştır. 1990 yılına göre 2000 yılında hem erkek hem de kadınlarda okur-yazar oranında %7'lik bir artış gerçekleşmiş, erkeklerde bu oran %91,9 kadınlarda ise %70'e yükselmiştir.

Çizelge 7.4. Yıllar İtibariyle Cinsiyete Göre Kahramanmaraş ve Türkiye’de Okuryazar Oranları

Yıllar	Kahramanmaraş			Türkiye		
	Erkek	Kadın	Toplam	Erkek	Kadın	Toplam
1935	16,7	02,7	09,5	30,8	08,0	19,3
1940	22,0	03,9	13,0	-	-	24,6
1945	28,6	05,6	17,2	44,3	13,5	30,2
1950	28,8	06,9	17,8	47,7	16,7	32,5
1955	38,4	08,8	23,9	-	-	41,0
1960	37,3	08,8	23,1	56,3	21,3	39,5
1965	50,4	14,7	32,7	64,7	27,6	48,8
1970	60,8	25,1	43,1	71,0	36,0	56,2
1975	67,4	34,8	51,6	77,5	45,1	63,7
1980	73,3	39,7	56,8	81,3	49,8	67,5
1985	82,0	57,0	69,6	87,6	64,2	77,5
1990	84,7	63,2	74,0	89,8	68,5	80,5
2000	91,7	74,9	83,4	94,4	78,5	87,3

Kaynak: DİE, 2002a-2002b

7.1.2.Okul Öncesi Eğitim

Okul öncesi eğitimde 1990 yılından sonraki gelişmeler Çizelge 7.5.’de incelenmektedir. 1990 yılında 33 olan okul sayısı 1991 ve 1992 yıllarında açılan 22 yeni okulla 55’e yükselmiş, arada azalma olsa da 1995 yılında 58’e ulaşmıştır. 1995 yılında 11 ve 1996 yılında 12 yeni okulun hizmete girmesiyle okul sayısı 81 olmuştur. 1997’de 44 yeni okulun hizmete girmesiyle %54’lük bir artış olmuş 125’e yükselmiştir. 1998 yılında 7, 1999 yılında 17, 2000 yılında 13, 2001 yılında 23 yeni okul açılmış ve toplam okul sayısı 185’e çıkmıştır. 2002–2003 döneminde 164’e düşen okul sayısı 2003–2004 yıllarında 202 olmuş, 2004 yılında açılan 58 yeni okulla toplam okul sayısı 260’a çıkmıştır. 1990 yılından 2005 yılına kadar okul sayısında yaklaşık 7 katlık bir artış görülmüştür. Okul öncesi eğitimde öğrenci sayısı 8 yıllık zorunlu eğitime kadar normal bir artışla devam etmiş, 1136 olan toplam öğrenci sayısı 1.7 katına çıkarak 1997’de 1950 kişiye ulaşmıştır. Toplam öğrenci sayısı 1998’de ise 764 kişi (%40 oranında) artarak 2714’e ulaşmıştır. Bu yıldan sonra her yıl ortalama %17 civarında bir artış gerçekleşmiş, 2004’de 4.998 kişiye 2005’de ise %27’lik bir artışla 6.354’e ulaşmıştır. Okul öncesi eğitimde kız erkek arasında önemli ölçüde bir fark bulunmamaktadır. 2004–2005 öğretim yılında erkek öğrenci sayısı kız öğrencilerden yalnızca 252 kişi fazla olup, kız öğrenciler toplamın %48’ini oluşturmaktadır. Öğretmen sayısı 2005’de 164’ü kadın olmak üzere 202 kişidir. 1997 yılına kadar Kahramanmaraş’ta kadrolu anaokulu öğretmeni bulunmamaktadır. 2004–2005 öğretim yılında ilde 1 özel anasınıfında 12’si kız 21 öğrenci bulunmaktadır. Bu özel anasınıfında 1 öğretmen görev yapmaktadır (DİE, 2005: 8-74).

Çizelge 7.5. Okul Öncesi Eğitimde Yıllar İtibariyle Öğrenci, Öğretmen ve Okul Sayıları

Dönemler	Öğrenci sayısı			Öğretmen sayısı			Okul sayısı
	Erkek	Kız	Toplam	Erkek	Kadın	Toplam	
1989-90	-	-	1136	-	-	-	33
1990-91	588	491	1079	-	-	-	34
1991-92	759	645	1404	-	-	-	55
1992-93	679	623	1302	-	-	-	51
1993-94	671	691	1362	-	-	-	54
1994-95	755	663	1418	-	-	-	58
1995-96	917	759	1676	-	-	-	69
1996-97	1037	913	1950	-	10	10	81
1997-98	1442	1272	2714	-	12	12	125
1998-99	1531	1386	2917	-	2	2	132
1999-00	1796	1612	3408	-	22	22	149
2000-01	2073	1945	4018	-	19	19	162
2001-02	1948	1839	3787	-	13	13	185
2002-03	2219	2053	4272	13	250	263	164
2003-04	2563	2435	4998	14	262	276	202
2004-05	3303	3051	6354	38	164	202	260

Kaynak: DİE, 1990-2001 ve MEB, 2001-2005

7.1.3. İlköğretim

Kahramanmaraş'ta, Cumhuriyet'in ilk yıllarında ilkokul sayısındaki artış ve azalışlarla dalgalanmalar yaşanmıştır. Örneğin, 1923'te 70 olan ilkokul sayısı, 1927'de 63'e inmiştir. Ama 1943'te bu sayı, eğitimli okulların yaygınlaşmasının da etkisiyle büyük bir artışla 222'ye ulaşmıştır (Yurt Ansiklopedisi, 1982: 5711).

İldeki ilkokul sayısı, 1962'de 421'e, 1971'de 705'e 1980 yılında ise 849'a yükselmiştir (Çizelge 7.6.). 1991 yılında 959 olan okul sayısı 1994'de 965'e kadar çıkmış ancak daha sonra azalmaya başlamış 1997 yılında 909'a düşmüştür. 1997-1998 döneminden itibaren 8 yıllık kesintisiz eğitime geçilmiş ve ilkokullarla ortaokullar ilköğretim adı altında birleştirilmiştir.

Kahramanmaraş'ta, Cumhuriyet'in ilk yıllarında 4.000 dolayında olan öğrenci sayısı, 1943'te 10.000 dolayına yükselmiştir (Yurt Ansiklopedisi, 1982: 5711). 1961-62 döneminde 36.456 olan öğrenci sayısı 1971'e kadar 1 kattan fazla artarak 78.750 kişiye ulaşmış 1980'de ise 1971 yılına göre %30'luk bir artışla 102.165 kişiye ulaşmıştır. 1980-90 arasında da %30'luk bir artış olmuş öğrenci sayısı 132.852'ye ulaşmıştır. Bu yıldan sonra öğrenci sayısında belirgin oranda azalma görülmüş, 1997'de 111.625 kişiye düşmüştür.

Öğrenci sayısının, (özellikle kız öğrenci sayısının) önemli ölçüde artması sonucu, kız öğrencilerin toplam içindeki payı da yükselmiştir. 1961–1962 öğretim yılında, ildeki her 100 ilkokul öğrencisinden yalnızca 25'i kız öğrenci iken, 1979-1980'de bu sayı 42'ye ulaşmıştır. 1991'de kız öğrenci oranı %47,5 iken, 1997 yılında da durum değişmemiş bu oran cüzi bir artışla %47,7 olarak gerçekleşmiştir.

1923'te Kahramanmaraş'ta toplam ilkokul öğretmeni sayısı 112'ydi. Bu sayı izleyen birkaç yılda da pek değişmemiş, daha sonra artmaya başlayarak, 1943'te 269'a yükselmişti. Ama bunların 188'i eğitimden oluşmaktaydı (Yurt Ansiklopedisi, 1982: 5711). 1962'de 755 olan öğretmen sayısı 1971'de okul ve öğrenci sayısı ile orantılı olarak 1 kattan fazla artarak 1874 kişi olmuştur. 1980'e kadarki 10 yıllık sürede %70'lik artışla 3175 olan öğretmen sayısı 1991'de 3.733 kişi olmuştur. 1997'ye kadar küçük dalgalanmalarla yükselip azalmalar olmuş ve bu yılda 3.728 kişi olmuştur.

İlkokullarda 1990 yılından 1997 yılına kadar her yıl ortalama 22.000 kişinin üzerinde öğrenci mezun olmuştur. Bu yıllarda mezun olan öğrencilerin ortalama %47'sini kız öğrenciler oluşturmaktadır. 1991 yılında mezun olan 22.062 öğrencinin 10.236'sını, 1997 yılında ise 22.082 öğrencinin 10.255'ini kız öğrenciler oluşturmaktadır.

Çizelge 7.6. İlkokullarda Yıllar İtibariyle Öğrenci, Öğretmen ve Okul Sayıları

Dönemler	Devam eden öğrenci sayısı			Mezun olan öğrenci			Öğretmen sayısı			Okul sayısı
	Erkek	Kız	Toplam	Erkek	Kız	Toplam	Erkek	Kadın	Toplam	
1961–62	27431	9025	36456	-	-	-	-	-	755	389
1970–71	51130	27620	78750	-	-	-	-	-	1874	665
1979–80	58848	43317	102165	-	-	-	-	-	3175	798
1989–90	-	-	132737	11654	9969	21623	-	-	3891	957
1990–91	69644	63208	132852	11826	10236	22062	2342	1391	3733	959
1991–92	68620	62472	131092	12571	11123	23694	2494	1494	3988	954
1992–93	67093	61075	128168	12078	10866	22944	2486	1406	3892	960
1993–94	66241	60691	126932	12794	11337	24131	2459	1333	3792	965
1994–95	63394	57977	121371	11810	10741	22551	2544	1473	4017	944
1995–96	61408	56148	117556	11471	10284	21755	2410	1376	3786	926
1996–97	58307	53318	111625	11827	10255	22082	2417	1311	3728	909

Kaynak: DİE, 1990-2001 ve MEB, 2001-2005

İldeki ortaokul sayısı Cumhuriyetin ilk yıllarında 1 taneydi. İlin ilk ortaokulu olan Kahramanmaraş Ortaokulu, günümüzde, Albayrak ilkokulu olarak geçmektedir. Okul, cumhuriyet'in ilk yıllarında açılmış, 1932–1933 öğretim yılında ise, Amerikalı misyonerlerden 30.000 TL'ye satın alınan yeni yapısına taşınmıştı. Daha sonraları bu yapıya lisenin yerleşmesi üzerine Abarabaşı'ndaki bugünkü yerine taşınan okul, 1967'de çıkan bir yangından sonra tümüyle yıktırılıp, çağdaş bir yapı olarak yeniden kurulmuştur (Yurt Ansiklopedisi, 1982: 5711).

1948 yılında Göksun Ortaokulunun açılmasıyla 2 olan ortaokul sayısı, 1964–65 döneminde her ilçede 1 adet olmak üzere 7 olmuş (Yurt Ansiklopedisi, 1982: 5711),

1980'de 57'ye çıkmıştır. 1990 yılında 8 tanesi Mesleki Ortaokul olmak üzere 87 olan ortaokul sayısı. 1997'de kesintisiz eğitimden dolayı ortaokulların ilköğretime devrine kadar süren 7 yıllık sürede mesleki ortaokullarda fazla bir değişiklik olmamış ancak Genel ortaokullarda yaklaşık 2 kat artış olmuş, Genel Ortaokul sayısı 140'a toplam ortaokul sayısı 150'ye ulaşmıştır (Çizelge 7.7.- Çizelge 7.8.).

Ortaokullarda 1954'te 904 olan öğrenci sayısı 1990 yılına kadar yaklaşık 36 kat artarak 33.244 kişiye ulaşmıştır. Bu sayının 6.013'ü mesleki ortaokul öğrencisidir. Ortaokullarda öğrenci sayısında 1990-1997 yılları arasında %17'lik bir artış olmuş ve 8.390 kişisi mesleki ortaokul öğrencisi olmak üzere 38.875 kişi olmuştur. 1955 yılında kız öğrenci oranı %10, 1965'de %15, 1980'de %29, 1991'de %30 ve 1997'de %35'e yükselmiştir.

İldeki ortaokul öğretmeni sayısı, 1955-1990 arasında 11 kattan çok artmıştır. Ancak bu artış, öğrenci artış hızının çok gerisinde kalmış, sonuçta 1955'te öğretmen başına 17 öğrenci düşerken, bu sayı 1990'da 43'e yükselmiş, bu bakımdan öğretimin niteliği düşmüştür. Aynı dönemde okul başına öğrenci sayısı 1 kattan fazla artmıştır. 1955'te okul başına 150 öğrenci düşerken 1990 yılında 343 öğrenci düşmektedir. 1991-1995 yılları arasında öğreten başına öğrenci sayısı 50 kişiye kadar çıkmış, ancak 1996'da 42'ye 1997'de ise 34'e düşmüştür. Okul başına öğrenci sayısında ise sürekli bir azalma görülmekte olup bu sayı 343 öğrenciden 218 öğrenciye düşmüştür.

Çizelge 7.7.Genel Ortaokullarda Yıllar İtibariyle Öğrenci, Öğretmen ve Okul Sayıları

Dönemler	Öğrenci sayısı			Mezun olan öğrenci			Öğretmen sayısı			Okul sayısı
	Erkek	Kız	Toplam	Erkek	Kız	Toplam	Erkek	Kadın	Toplam	
1954-55	808	96	904	-	-	-	-	-	52	6
1964-65	2735	492	3227	-	-	-	-	-	121	7
1979-80	9728	3942	13670	-	-	-	-	-	486	57
1989-90	-	-	27115	3728	1716	5444	-	-	623	79
1990-91	18965	8266	27231	4483	2148	6631	446	79	525	88
1991-92	19753	8374	28127	5555	2343	7898	494	107	601	92
1992-93	20723	9405	30128	6440	2770	9210	480	102	582	97
1993-94	20932	9953	30885	6185	2744	8929	477	105	582	108
1994-95	21089	10572	31661	6261	3048	9309	499	147	646	121
1995-96	19907	10245	30152	5997	2975	8972	543	178	721	127
1996-97	19716	10769	30485	8308	3472	11780	685	211	896	140

Kaynak: DİE, 1990-2001 ve MEB, 2001-2005

Mezun olan öğrenci sayısında da sürekli artış olmuş, 1990'da 1.716'sı kız toplam 5.444 öğrenci mezun olmuş iken 1997'de 3472'si kız olmak üzere toplam 11.780 öğrenci mezun olmuştur (Çizelge 7.7.). 1990 yılında mezun olan öğrencilerin yaklaşık %32 sini kız öğrenciler oluşturmaktadır. 1997 yılında ise bu oran %30'un altında yer almıştır.

Mesleki Ortaokullarda 1990-97 arasında mezun olan öğrenci sayısı 1.002 kişiden 1 kattan fazla artarak 2.275 kişiye çıkmıştır. Kız öğrenci sayısı ise 331'den 2 kat artış göstererek 1.011'e çıkmıştır. Mesleki Ortaokulu bitiren kız öğrenci oranı ise, %33'den %44'e yükselmiştir (Çizelge 7.8)

Çizelge 7.8. Mesleki ortaokullarda Yıllar İtibariyle Öğrenci, Öğretmen ve Okul Sayıları

Dönemler	Öğrenci sayısı			Mezun olan öğrenci			Öğretmen sayısı			Okul sayısı
	Erkek	Kız	Toplam	Erkek	Kız	Toplam	Erkek	Kadın	Toplam	
1989-90	-	-	4036	671	331	1002	-	-	-	8
1990-91	3695	2318	6013	800	277	1077	4	-	4	10
1991-92	3861	2942	6803	1028	784	1812	1	6	7	10
1992-93	4107	3385	7492	1114	898	2012	-	-	-	9
1993-94	4368	3877	8245	1267	987	2254	-	-	-	11
1994-95	5091	4202	9293	1220	1198	2418	-	8	8	11
1995-96	5067	3682	8749	1196	941	2137	-	-	-	9
1996-97	4814	3576	8390	1264	1011	2275	-	-	-	10

Kaynak: DİE, 1990-2001 ve MEB, 2001-2005

1997-1998 döneminde 8 yıllık kesintisiz eğitime geçilmiş ortaokullar ve ilkokullar ilköğretim çatısı altında birleştirilmiştir. 1997'de 909 adet ilkokul, 140 adet Genel Ortaokul ve 10 tanede Mesleki Ortaokul olmak üzere toplam 1.059 ilköğretim okulu bulunmaktadır. 1998'de ilköğretimdeki okul sayısı gerek okulların birleştirilmesi gerekse taşınmalı eğitimin başlangıcıyla 818'e düşmüştür (Çizelge 7.9.).

Çizelge 7.9. İlköğretim Okullarında Yıllar İtibariyle Öğrenci, Öğretmen ve Okul Sayıları

Dönemler	Öğrenci sayısı			Mezun olan öğrenci			Öğretmen sayısı			Okul sayısı
	Erkek	Kız	Toplam	Erkek	Kız	Toplam	Erkek	Kadın	Toplam	
1997-98	82643	66347	148990 (9084635)	6349	3628	9977	3514	1690	5204 (302253)	818
1998-99	87850	72778	160628 (9609050)	6480	3962	10442	4543	2090	6633 (317790)	850
1999-00	90622	74886	165508 (10028979)	7744	4387	12131	3670	1683	5353 (325140)	685
2000-01	91665	79959	171624 (10480721)	10698	6775	17473	4062	1649	5711 (345015)	819
2001-02	90302	80542	170844 (10562426)	10497	7221	17718	4303	2750	7053 (375620)	799
2002-03	86767	77973	164740 (10331619)	10256	7784	18040	4372	1872	6244 (390275)	810
2003-04	88884	80452	169336 (10479538)	9665	7485	17150	4172	1780	5952 (384029)	837
2004-05	89437	81197	170634	-	-	-	4412	2038	6450	833

Kaynak: DİE, 1990-2001 ve MEB, 2001-2005

* Parantez içindeki rakamlar Türkiye geneline ait verilerden oluşmaktadır.

Mevcut ortaokullar öğrenimine devam etmiş 1999–2000 döneminde mevcut öğrencilerin mezun olmasıyla birlikte okul sayısı 685'e kadar düşmüştür. Bundan sonrada okul sayısında iniş ve çıkışlar devam etmiştir. 2001'de 819, 2002'de 799, 2003'de 810, 2004'de 837 ve 2005 yılında okul sayısı 833 olarak gerçekleşmiştir.

Kesintisiz eğitime geçişle öğrenci sayısında önemsiz bir azalma olmuş ancak daha sonraki yıllarda öğrenci sayılarında hızlı artış görülmüştür. Özellikle kız öğrenci sayısında önemli artışlar meydana gelmiştir. 1998'de %45 olan kız öğrenci oranı, 2005 yılında %48'e yükselmiştir. Bu yıllar arasında kız öğrenci sayısı 66.347'den 81.197 kişiye yükselmiştir. Kız öğrenci durumundaki gelişmeleri umut verici bir gelişme olarak değerlendirmek gerekir.

Okulu bitiren ilköğretim öğrencilerinde kız öğrencilerin durumuna bakıldığında devam eden öğrenci sayısına nazaran daha hızlı bir iyileşme görülmektedir. 1998 yılında diploma alan öğrencilerin %36'sını kız öğrenciler oluştururken, 2004 yılında okulu bitiren öğrencilerin %44'ünü kız öğrenciler oluşturmaktadır. 1998'de 3.628'i kız olmak üzere 9.977 öğrenci mezun olmuş, 2004 yılında ise 7.485'i kız toplam 17.150 öğrenci mezun olmuştur.

Kahramanmaraş'ta 1997–1998 döneminden 2004–2005 dönemine kadar öğrenci sayısı %14,5 artarak 148.990'dan 170.634'e yükselmiştir. Buna karşılık okul sayısında sadece %1'lik bir artış gerçekleşmiş ve 818'den 833'e çıkmıştır. Öğretmen sayısındaki artış okul ve öğrenci sayısına nazaran daha yüksek olarak gerçekleşmiştir. Öğretmen sayısı %24 artarak 5.204'den 6.450'ye yükselmiştir. İlköğretimle birlikte öğretmen başına öğrenci sayısı 29 kişi iken, 2000 yılında 31 kişi olmuş, 2002'de 24'e düşmüş ve 2005 yılında 26 kişiye yükselmiştir.

7.1.4. Genel Liseler

Kahramanmaraş'ta ilk lise, 1947–1948 öğretim yılında, günümüzde ticaret lisesi olarak kullanılan yapıda açılmış, bu okul, 1965–1966 öğretim yılında 6 katlı bir yapısı olan, kapalı spor salonlu yeni yerine taşınmıştır. İkinci lise, ilin nüfus bakımından ikinci büyük ilçesi olan Elbistan'da, 1961–1962 öğretim yılında açılan Elbistan Mükrimin Halil Lisesi'dir. 1979–1980 öğretim yılında Kahramanmaraş ili'nin tüm ilçelerinde birer lise vardı. 1982–1983 öğretim yılında ise, 3'ü Merkez ilçe'de olmak üzere toplam lise sayısı 9'a ulaştı (Yurt Ansiklopedisi, 1982: 5711).

1954–1955 öğretim yılında, ilin tek lisesinde, 8'i kız olmak üzere toplam 340 öğrenci ve 12 de öğretmen bulunmaktaydı (Çizelge 7.10). 1964–1965 yıllarında 79'u kız olmak üzere öğrenci sayısı 883 olmuştur. 1954-1955'ten 1990–1991 öğretim yılına kadar ildeki toplam lise öğrencisi sayısı 29 kat artarak, 10.268'e, öğretmen sayısı da, 51 kat artarak 625'e yükselmiştir. Aynı dönemde kız öğrenci sayısındaki artış 424 kat gibi çok büyük bir sayıya ulaşmıştır. Ancak, artışın bu denli büyük olması, başlangıçta, kız öğrenci sayısının çok küçük olmasından kaynaklanmaktadır. Bu yüksek artışa karşın, 1991'de kız öğrenciler, ildeki tüm lise öğrencilerinin % 34'ü kadardı.

1990 yılında 13 olan okul sayısı bir yıl sonra 20, 1994'de 29, 2002'de 39 ve 2004 yılında 40 olmuştur. Halen ilde 40 tane lise bulunmaktadır. 1955 yılında 340 olan okul başına öğrenci sayısı 1980'de 746 olmuş, daha sonraki yıllarda düşüş gerçekleşmiştir. 1994 yılında yeni okulların açılmasıyla okul başına öğrenci sayısı 500 kişiye kadar azalmıştır. Öğrenci sayısının artmasıyla 1997'de 566'ya yükselmiş ancak 8 tane yeni okulun açılmasıyla okul başına öğrenci sayısı 1999 yılında 430 kişiye kadar gerilemiştir. Ancak 1999'dan 2005'e kadar 2 okul açılmış buna karşılık öğrenci sayısı

%50 artış göstererek 16.322'den 24.574 öğrenciye çıkmıştır. Bu durum okul başına öğrenci sayısının hızla artmasına neden olmuştur.

Liselerde 1955 yılında her öğretmene 28 öğrenci düşmekteydi. Bu yıldan sonrada 1992 yılına kadar öğretmen başına öğrenci sayısında azalma olmuştur. 1955–92 yılları arasında 32 kattan daha fazla artan öğrenci sayısına karşılık öğretmen sayısının 60 kat artması öğretmen başına öğrenci sayısının azalmasının en önemli sebebidir.

1955 yılında %2 civarında olan kız öğrenci oranı, erkeklerin hep gerisinde kalmış ancak kız öğrenci sayısında sürekli artış olmuş, 1980 yılında %22 olan kız öğrenci oranı, 1991'de %33, 2000'de %37 ve 2005 yılında %42'ye yükselmiştir. Diploma alan kız öğrenci oranı 1990 yılında %32 olarak gerçekleşmiştir. 2001 yılında %45'e kadar yükselen bu oran 2004'de %42 ye gerilemiştir.

Çizelge 7.10. Yıllar İtibariyle Genel Liselerde Öğrenci, Öğretmen ve Okul Sayıları

Dönemler	Öğrenci sayısı			Mezun olan öğrenci			Öğretmen sayısı			Okul sayısı
	Erkek	Kız	Toplam	Erkek	Kız	Toplam	Erkek	Kadın	Toplam	
1954–55	332	8	340	-	-	-	-	-	12	1
1964–65	804	79	883	-	-	-	-	-	-	2
1979–80	4072	1154	5226	-	-	-	-	-	252	7
1989–90	-	-	8395	1291	620	1911	-	-	514	13
1990–91	6866	3402	10268	1415	706	2121	487	138	625	20
1991–92	7520	3911	11431	1993	938	2931	544	181	725	20
1992–93	8513	4348	12861	3097	1308	4405	564	152	716	24
1993–94	9738	4754	*14492 (1078483)	1853	1046	2899	542	150	692 (69245)	29
1994–95	11001	4878	15879 (1155827)	2254	1207	3461	511	162	673 (66628)	29
1995–96	11082	5000	16082 (1201138)	3235	1540	4775	543	179	722 (69395)	28
1996–97	11045	4811	15856 (1158095)	3150	1665	4815	517	163	680 (69864)	28
1997–98	9412	5588	15000 (1166195)	1874	1127	3001	556	206	762 (68853)	32
1998–99	10551	5771	16322 (1282605)	1835	1361	3196	576	202	778 (71344)	38
1999–00	12286	7065	19351 (1399912)	2065	1352	3417	604	209	813 (70137)	36
2000–01	12331	7437	19768 (1487415)	2344	1938	4282	630	209	839 (71502)	36
2001–02	14621	8957	23578 (1489865)	2128	1219	3347	716	298	980 (72586)	39
2002–03	14138	9318	23456 (2053735)	2791	1952	4743	-	-	1070 (76735)	39
2003–04	15144	10196	25340 (2463923)	3940	2890	6830	-	-	- (86051)	40
2004–05	14196	10378	24574	-	-	-	-	-	1272	40

Kaynak: DİE, 1990-2001 ve MEB, 2001-2005

* Parantez içindeki rakamlar Türkiye geneline ait verilerden oluşmaktadır.

1993-1994 döneminde Türkiye'deki Genel Liselerde okuyan öğrencilerin %1,34'ü Kahramanmaraş'ta okumaktayken bu oran 2003-2004 döneminde binde 30'luk bir gerilemeyle %1,03'e düşmüştür. 1993-1994 döneminde Türkiye'de Genel Liselerde çalışan öğretmenlerin %1,1'i Kahramanmaraş'ta görev yapmaktayken bu oran 2003-2004 döneminde binde 39'luk bir artışla %1,39'a yükselmiştir (Çizelge 7.10.).

7.1.5. Mesleki ve Teknik Öğretim

Çizelge 7.11. Mesleki ve Teknik Liselerde Yıllar İtibariyle Okul Sayıları ile Öğrenci ve Öğretmen sayıları kadın erkek olarak ayrı ayrı incelenmiştir.

Çizelge 7.11. Mesleki ve Teknik Liselerde Yıllar İtibariyle Öğrenci, Öğretmen ve Okul Sayıları

Dönemler	Öğrenci sayısı			Mezun olan öğrenci			Öğretmen sayısı			Okul sayısı
	Erkek	Kız	Toplam	Erkek	Kız	Toplam	Erkek	Kadın	Toplam	
1954-55	453	476	929	-	-	-	-	-	63	7
1964-65	1437	1562	2999	-	-	-	-	-	132	8
1979-80	4625	1329	5954	-	-	-	-	-	274	19
1989-90	-	-	5957	1182	347	1529	-	-	423	17
1990-91	5676	1623	7299	1339	343	1682	345	107	452	20
1991-92	6229	1899	8128	1252	364	1616	448	123	571	21
1992-93	6765	2603	9368	1895	581	2476	487	154	641	22
1993-94	7121	3269	10390 (809051)	1525	683	2208	517	171	688 (61419)	23
1994-95	8423	4210	12633 (894738)	2118	1260	3378	574	208	782 (64944)	25
1995-96	9559	4591	14150 (961727)	2031	1288	3319	664	239	903 (50699)	31
1996-97	8658	4734	13392 (980203)	2323	1270	3593	659	265	924 (72184)	36
1997-98	9294	4864	14158 (963774)	1325	560	1885	794	298	1092 (72266)	57
1998-99	9972	5486	15458 (998071)	2722	1641	4363	755	295	1050 (74559)	56
1999-00	7997	4138	12135 (916438)	2483	1430	3913	779	275	1054 (73742)	57
2000-01	8790	3699	12489 (875238)	2669	1361	4030	696	215	911 (69467)	58
2001-02	8105	3526	11631 (826705)	1866	829	2695	744	347	1091 (66150)	61
2002-03	7111	3043	10154 (981224)	1567	602	2169	-	-	794 (71828)	53
2003-04	8793	3673	12466 (1129481)	2112	920	3032	-	-	880 (73998)	54
2004-05	9496	4401	13897	-	-	-	-	-	1000	60

Kaynak: DİE, 1990-2001 ve MEB, 2001-2005

* Parantez içindeki rakamlar Türkiye geneline ait verilerden oluşmaktadır.

1955 yılında 7 tane Mesleki ve Teknik okulda 63 öğretmen görev yaparken 476'sı kız olmak üzere 929 öğrenci okumaktaydı. Bu yılda her okul için 133, her öğretmen için 15 öğrenci bulunmaktaydı. 1991 yılına kadar okul sayısı 2 kat artarak 20'ye çıkmış ancak öğrenci sayısı 7 kat artarak 7299 olmuş bu nedenle de okul başına öğrenci sayısındaki artış yüksek olmuştur. Öğretmen sayısının, öğrenci sayısındaki artışla orantılı olmasından dolayı öğretmen başına öğrenci sayısında çok fazla bir değişiklik olmamış %14,75'ten %14,23'e düşmüştür (Çizelge 7.11.). 2005 yılında okul sayısı 60, öğretmen sayısı 1000 kişi olup okul başına öğrenci sayısı 232, öğretmen başına öğrenci sayısı ise 14 kişidir.

8 yıllık kesintisiz eğitim ve YÖK'ün Üniversite sınavındaki katsayı uygulamasından dolayı 1999'a kadar sürekli artan öğrenci sayısının 2000 yılından itibaren düşmesine neden olmuştur. 1999 yılında 15.458 olan öğrenci sayısı 2003 yılında 10.154 kişiye kadar düşmüştür. Ancak 2004 ve 2005 yıllarında öğrenci sayısında tekrar artış görülmektedir. Bu artışın nedeni olarak, sınav sisteminde uygulanan katsayı konusunda düzenleme yapılması ile ilgili beklentisi söylenebilir.

Kız öğrencilerin mesleki eğitim içindeki payı 1991 yılında %22 iken 1999 yılında %35'lere kadar yükselmiş, ancak 2004 yılında %29'a kadar gerilemiştir. Kız öğrencilerin oranı 2005 yılında %3'lük bir artışla %32'ye çıkmıştır. Benzer durumu mezun olan öğrenci sayısında da görmek mümkündür. 1993 yılında mezun olan öğrencilerin %23'ünü kızlar oluştururken 1999'da %38'ini kız öğrenciler oluşturmaktaydı. Ancak 2003 yılında diploma alan öğrenci sayısının %28'ini kız öğrenciler oluşturmaktadır.

Mesleki ve Teknik okullarda 1993-1994 yıllarında Türkiye'de okuyan 809.051 öğrencinin 10.390'ı Kahramanmaraş'ta olup oranı %1,28'dir. 2003-2004 yıllarında ise Türkiye'de Meslek lisesindeki öğrenci sayısı 1.129.481'e yükselirken, Kahramanmaraş'ta 12.466 öğrenciye ulaşmıştır. 2003-2004 döneminde Türkiye'deki Mesleki ve Teknik Liselerdeki öğrencilerin %1,10'u Kahramanmaraş'ta okumaktadır (Çizelge 7.11.).

7.1.6. Yaygın Eğitim

Beşeri sermaye açısından en önemli faktör olan eğitim içinde yer alan yaygın eğitim, örgün eğitim yanında veya dışında düzenlenen eğitim faaliyetlerinin tümünü kapsar. Yaygın eğitim içerisinde pratik kız sanat okulu, olgunlaşma enstitüsü, yetişkinler teknik eğitim merkezi, halk eğitim merkezi ve mesleki eğitim merkezleri yer almaktadır. Çalışmamızda Kahramanmaraş'ta bulunan Halk Eğitim Merkezince ve Çıraçlık Eğitim Merkezince yürütülen kurslar incelenmeye çalışılmıştır.

1990-91 yıllarından itibaren Halk Eğitim Merkezlerinde yürütülen kurslarla ilgili gelişmeler Çizelge 7.12'de incelenmiştir. Kahramanmaraş il ve ilçe merkezlerinde 7 adet Halk Eğitim Merkezi bulunmaktadır. Bu merkezler tarafından açılan çeşitli kurslara 10.119'u kadın olmak üzere toplam 11.917 kursiyer katılmıştır. Bu yıllarda 18 kadın, 25 erkek öğretmen görev yapmaktaydı 2004 yılına gelinceye kadar halk eğitim merkezi kurum sayısı 10'a çıkmış ancak kursiyer sayısı inişli çıkışlı bir seyir izlemiştir. 1992-93 yıllarında 15.911'i bulan kursiyer sayısı bir sonraki dönemde %28 oranında azalarak 11.511'e düşmüştür. 1997 yılında 16.120 olan kursiyer sayısı 1998'de 9.063'e düşmüş ancak bir sonraki dönemde daha fazla artarak 17.333 kursiyere ulaşılmıştır. Kursiyer sayısı açısından en yüksek sayı olan 24.342 öğrenciye 2001-02 döneminde ulaşılmış, ancak 2004 yılında 15.326 kursiyer bu kurslara katılmıştır. Kadınlar erkeklere göre kurslara daha fazla katılmaktadır. 1990 yılındaki kursiyerlerin %85'i kadınlardan

oluşurken, bir yıl sonra bu oran %99'a çıkmıştır. Kadınların oranının en düşük olduğu dönem %63 ile 1998–1999 dönemidir. Diğer dönemlerde %85'in altına düşmemiştir.

Çizelge 7.12. Yıllar İtibariyle Halk Eğitim Merkezlerinde Kursiyer ve Öğretmen Sayıları

Dönemler	Halk Eğitim Merkezi						
	Kurum Sayısı	Kursiyer Sayısı			Öğretmen Sayısı		
		Toplam	Erkek	Kadın	Toplam	Erkek	Kadın
2003–2004	10	15326	-	-	-	-	-
2002–2003	10	13227	-	-	-	-	-
2001–2002	10	24342	-	-	-	-	-
2000–2001	-	-	-	-	-	-	-
1999–2000	-	-	-	-	-	-	-
1998–1999	9	17333	6414	10919	32	18	14
1997–1998	10	9063	1087	7976	45	31	14
1996–1997	10	16120	1254	14866	63	39	24
1995–1996	-	-	-	-	-	-	-
1994–1995	-	-	-	-	-	-	-
1993–1994	10	11511	650	10861	57	33	24
1992–1993	-	15911	2004	13907	-	-	-
1991–1992	8	14117	210	13907	48	25	23
1990–1991	7	11917	1798	10119	43	25	18

Kaynak: DİE, 1990-2001 ve MEB, 2001-2005

Halk Eğitim Merkezlerinde 1992–1993 yıllarında makine nakış kursu olarak toplam 312 kurs açılmıştır. Bu kurslara 4.504 kişi katılmıştır. Kurs sayısı açısından ikinci sırada 234 kursla biçki dikiş kursu yer almakta olup toplam 3.434 kursiyer katılmıştır. Bu dönemde açılan 8 daktilo kursuna 118 kursiyer katılmış, yine 5 adet halıcılık kursuna 50 kişi devam etmiştir.

1998–1999 yıllarında açılan kurs sayısı açısından ilk sırada 142 kurs ile makine nakış kursu yer almakta olup, bu kurslara 2.359 kursiyer katılmıştır. İkinci sırada 92 kursla giyim ve biçki dikiş kursuna 1.378 kişi katılmıştır. Bu dönemde 60 adet halıcılık kursu açılmış ve 963 kursiyer eğitim görmüştür. Yine bu dönemde açılan 23 bilgisayar kursuna 685 kursiyer katılmıştır. 214 kursiyerin katıldığı kalorifer alanında ise 14 kurs açılmıştır.

2001–02 yıllarında Halk Eğitim Merkezlerinde açılan kurslara katılan kursiyerlerden 16.020 kursiyer meslek kurslarına, 8.322 kursiyer ise sosyal ve kültürel kurslara katılmıştır. Kursiyerlerin %34'ü Sosyal ve kültürel kurslara katılmıştır. 2003–2004 yılında 16.735 kursiyerin 8.533 tanesi mesleki kurslara katılmıştır. Sosyal ve kültürel kurslara katılanların oranı kursiyerlerin oranı %41'e yaklaşmıştır.

Çıracılık Eğitim Merkezlerindeki kursiyer ve öğretmen sayıları ile kurum sayısını Çizelge 7.13.'de yıllara göre izlemek mümkündür. 1990–91 yılında sadece il merkezinde olmak üzere 1 adet çıracılık eğitim merkezi bulunmaktaydı. 38 öğretmenin görev yaptığı kurumda 1.833 erkek öğrenci eğitim görmüştü. Bu yaygın eğitim kurumunda da kursiyer sayısı açısından dalgalı bir seyir söz konusudur. 1992'de 2.045 olan kursiyer sayısı bir yıl sonra 1.722'ye düşmüştür. 1994 yılında ise tekrar yükselerek 5.002 olan kursiyer sayısı 1999 yılında 659'a kadar düşmüş ancak 2004 yılında yükselip eğitim yılında 4.698 kursiyer eğitim görmüştür.

1993 yılında 322 kursiyer kalfalık belgesi, 389 kursiyerde ustalık belgesi almıştır. 1999 yılında 631 kursiyer kalfalık belgesi, 305 kursiyer ustalık belgesi ve 73 kursiyerde usta öğretici belgesi almayı hak etmiştir. 2003 yılında 1314 kursiyer kalfalık belgesi, 692 kursiyer ustalık belgesi, 32 kursiyer işyeri açma belgesi ve 396 kursiyer ise usta öğretici belgesi almıştır. 2003–2004 yılında çıraklık eğitim merkezine devam eden kursiyerlerden 794'ü kalfalık belgesi, 1.521'i ustalık belgesi almayı hak ederken, 9 kursiyer işyeri açma belgesi ve 220 kursiyer ise usta öğretici belgesi almıştır.

Çizelge 7.13. Yıllar İtibariyle Çıraklık Eğitim Merkezlerinde Kursiyer ve Öğretmen Sayıları

Dönemler	Çıraklık Eğitim Merkezi						
	Kurum Sayısı	Kursiyer Sayısı			Öğretmen Sayısı		
		Toplam	Erkek	Kadın	Toplam	Erkek	Kadın
2003–2004	4	4698	-	-	-	-	-
2002–2003	-	-	-	-	-	-	-
2001–2002	-	-	-	-	-	-	-
2000–2001	-	-	-	-	-	-	-
1999–2000	-	-	-	-	-	-	-
1998–1999	2	659	659	0	84	75	9
1997–1998	2	1554	1554	0	75	70	5
1996–1997	2	2488	2488	0	67	61	6
1995–1996	-	-	-	-	-	-	-
1994–1995	-	-	-	-	-	-	-
1993–1994	2	5002	5002	0	52	52	0
1992–1993	-	1722	1722	0	-	-	-
1991–1992	1	2045	2045	0	40	38	2
1990–1991	1	1833	1833	0	38	37	1

Kaynak: DİE, 1990-2001 ve MEB, 2001-2005

7.2. Sağlık

İlimizde 7 Devlet Hastanesi, 2 SSK Hastanesi, 1 Üniversite Hastanesi, 2 Özel Hastane, 2 Verem Savaş Dispanseri, 2 Halk Sağlığı Laboratuvarı, 4 Sağlık Meslek Lisesi, 106 Sağlık Ocağı, 592 adet Sağlık evi 3 adet AÇSAP Merkezi ve Sağlık Müdürlüğü bünyesinde 13 Şube Müdürlüğü ile halkımıza sağlık hizmeti verilmektedir.

İl Merkezinde 1 devlet hastanesi, 1 SSK Hastanesi, 1 Üniversite Hastanesi ve 2 adet özel hastane mevcuttur. Elbistan İlçemizde 1 devlet hastanesi ve 1 SSK hastanesi ile hizmet verilmektedir. Afşin, Andırın, Göksun, Pazarcık ve Türkoğlu İlçelerinde birer devlet hastanesi bulunmaktadır. Hastanelerimizin toplam yatak kapasitesi 1.410'dur (T.C. Kahramanmaraş Valiliği, 12.01.2006, www.kahramanmaraş.gov.tr).

Kahramanmaraş'a ait sağlık verilerine baktığımız zaman (Çizelge 7.14.) genel olarak incelendiğinde Türkiye ortalamasına göre daha iyi bir durumda olduğu görülmektedir. 1997 yılında %15,5 olan doğal nüfus artış hızı 1998 yılında %17,3'e çıkmış ancak sonraki yıllarda azalma meydana gelerek 2004 yılında %13,3'e düşmüştür. Bu dönemde Türkiye ortalaması ise %23,8 olup Kahramanmaraş'ın nüfus artış hızı Türkiye ortalamasının gerisinde yer almıştır. Özellikle kaba ölüm hızı ve bebek ölüm hızındaki gelişmeler sevindirici ve ümit verici gelişmelerdir. 1991 yılında yaklaşık binde 45'e yaklaşan bebek ölüm hızınının 2004 yılında binde 33 oranında azalarak binde 12'ye

düşmesi önemli bir gelişedir. 2000–2001 yıllarında binde 42 ve 2003–2004 yıllarında binde 38 olan Türkiye ortalamasına bakıldığında, Kahramanmaraş'ın durumu daha net olarak görülmektedir. Bebek ölüm hızının gittikçe düşmesi ve Türkiye ortalamasının altında olması ilimiz açısından olumlu bir gelişmedir.

Kaba ölüm hızında da aynı gelişmeyi görmek mümkündür. 1997 yılında binde 2,5 olan kaba ölüm hızı 2004 yılında binde 1,8'e gerilemiştir. Binde 8 olan Türkiye ortalamasıyla da karşılaştığımızda iyileşmenin ne derece önemli olduğunu görmek mümkündür. Doğum sayısında yıllar içinde azalıp çoğalmalar olmuş ancak önemli bir değişiklik gerçekleşmemiştir. Ölü doğum ve ölen bebek sayısında ise önemli derecede azalma meydana gelmiştir. Ölü doğum sayısı 1990'dan 2004 yılına kadar %82 azalarak 370 'den 65'e düşmüştür. Ölen bebek sayısında da bu yıllar arasında %74'lük azalmayla 640'dan 166'ya düşmüştür.

Çizelge 7.14. Kahramanmaraş'ta Yıllara Göre Canlı Doğum, Ölü Doğum, Doğal Nüfus Artış Hızı, Kaba Doğum Hızı, Kaba Ölüm Hızı ve Bebek Ölüm Hızı

Yıllar	Canlı doğum sayısı	Ölü doğum sayısı	Ölen bebek sayısı	Doğal nüfus artış hızı (binde)	Kaba doğum hızı (binde)	Kaba ölüm hızı (binde)	Bebek ölüm hızı (binde)
2004	14.250	65	166	13,3	15,0	1,8	11,6
2003	13.049	99	214	12,1	14,0	1,9	16,4
2002	14.568	149	297	12,5	15,7	2,3	20,4
2001	15.230	126	302	14,5	16,6	2,1	19,8
2000	13.998	160	310	13,7	16,6	1,9	22,1
1999	14.478	170	360	17,3	17,5	2,3	28,1
1998	15.358	172	431	17,3	17,5	2,3	28,1
1997	15.554	245	440	15,5	18,0	2,5	28,3
1993	14.217	344	524	-	16,9	-	36,9
1992	14.151	362	564	-	17,0	-	40,0
1991	14.306	360	634	-	16,9	-	44,8
1990	15.201	370	640	-	18,3	-	42,0

Kaynak: Kahramanmaraş İl Sağlık Müdürlüğü Brifing Raporları

Çizelge 7.15.'de sağlıkla ilgili 1994'den 2004 yılına kadar geçen sürede meydana gelen gelişmeleri izlemek mümkündür. 1994 yılında 6 olan yataklı sağlık kuruluşu sayısı 2000 yılında 7, 2004 yılında 8 olmuştur. Aynı dönemde diş doktoru sayısı yaklaşık 2 kat artarak 47'ye yükselmiştir. Doktor sayısı 1994 yılında 327 iken 2004 yılına kadar 1 kat daha artmış ve 687 olmuştur. Diğer sağlık personeline %43'lük bir artış olmuş, 1.177'den 1.690'a çıkmıştır. Yatak sayısı yaklaşık 1 kat artmış ve 750'den 1.410'a çıkmıştır. Hasta sayısı 419.579'dan 3 kattan fazla artarak 1.786.924 kişiye çıkarken yatan hasta sayısındaki artış 2 kat olmuş 24.746'dan 77.577'ye çıkmıştır.

Çizelge 7.15. Yıllar İtibariyle Hekim, Sağlık Personeli, Yatak, Hasta ve Yatan Hasta Sayıları ile Yatak İşgal Oranı

Yıllar	*Sağlık kuruluşu sayısı	Diş doktoru	Doktor sayısı	** Diğer sağlık personeli	Yatak sayısı	Hasta sayısı	Yatan hasta sayısı	Yatak işgal oranı%
2004	8	47	687	1690	1.410	1.786.924	77.577	72,7
2003	7	43	615	1470	1.310	1.255.988	56.839	54,0
2002	7	39	645	1435	1.310	1.389.555	57.188	54,3
2001	7	28	486	1560	1.310	1.187.452	52.343	49,7
2000	7	25	500	1464	1.130	1.055.967	49.486	57,9
1999	6	23	439	1597	1.080	1.017.162	47.806	58,0
1998	6	19	401	1509	1.085	895.103	44.603	51,5
1997	6	16	359	1290	1.035	790.297	42.628	44,1
1994	6	16	327	1177	750	419.579	24.746	32,9

Kaynak: Kahramanmaraş İl Sağlık Müdürlüğü Brifing Raporları ve DİE, 1994-2004

* Yataklı sağlık kuruluşları alınmıştır.

** Hemşire, ebe ve sağlık memurunun toplamı alınmıştır.

7.3. Nüfus

2000 yılı Genel Nüfus Sayımı kesin sonuçlarına göre Kahramanmaraş'ın genel nüfusu 1.002.384'dur. İl merkezlerinin nüfus büyüklüğüne göre sıralamasında Türkiye'nin 17. büyük şehridir. Nüfusun %47'si köy ve kasabalarda, geriye kalan %53'ü de şehirde yaşamaktadır. Merkez ilçe nüfusu yerleşim yerine göre 326.198'dir. 2000 yılı sayımına göre ilin yıllık nüfus artış hızı binde 11.41 olup, kentsel nüfusa göre bu oran binde 27,47'dir (Çizelge 7.16.).

Çizelge 7.16. Sayım Yıllarına Göre Ülke ve İl Nüfusu İle Yıllık Nüfus Artış Hızları

Sayım Yılı	Ülke Nüfusu	Yıllık Nüfus Artış hızı (%)	İl nüfusu	Yıllık nüfus artış hızı (%)
1985	50.664.000	24,88	840.472	26,00
1990	56.473.000	21,71	892.952	12,11
1997	62.866.000	15,08	1.025.241	16,85
2000	67.844.903	18,34	1.002.384	11,41

Kaynak: DİE, 2000b

İlin en kalabalık ilçesi Merkez ilçedir. Merkez ilçeyi Elbistan ve Afşin ilçeleri izlemektedir. Diğer ilçelerin ise nüfusları 100.000'in altındadır.

Kentsel nüfus bakımından da Merkez ilçe başı çekmekte, onu yine Elbistan ve Afşin ilçeleri takip etmektedir. 2000 Genel Nüfus Sayımına göre şehir nüfusunun %46'si Merkez ilçede bulunmaktadır. Elbistan toplam nüfusun %13'ünü, Afşin ise %9'unu barındırmaktadır. Bu durumda, şehir nüfusunun %68'i üç büyük ilçede bulunmaktadır.

İl genelinde km²'ye düşen insan sayısı ortalama 70 kişidir. Nüfus yoğunluğu açısından, Merkez ilçe, km²'ye ortalama 157 kişi ile ilin en yoğun nüfusunu

barındırmaktadır. En az nüfus yoğunluğu ise km²'ye 14 kişi ile Nurhak ilçesindedir (Çizelge 7.17.).

Çizelge 7.17. İlçelere Göre Şehir ve Köy Nüfusu, Yüzölçümü ve Nüfus Yoğunluğu

İlçe Adı	Toplam Nüfus	Kent Nüfusu	Köy Nüfusu	Yüz Ölçümü (Km2)	Nüfus Yoğunluğu
Merkez	465.370	326.198	139.172	2.956	157
Afşin	92.718	35.834	56.884	1.428	65
Andırın	41.051	8.311	32.740	1.162	35
Ç.Cerit	29.580	12.642	16.938	417	71
Ekinözü	17.102	6.880	10.222	595	29
Elbistan	128.267	71.500	56.767	2.319	55
Göksun	76.033	30.232	45.801	1.940	39
Nurhak	17.260	8.118	9.142	1.219	14
Pazarcık	72.628	24.374	48.254	1.710	42
Türkoğlu	62.375	11.918	50.457	600	104
Toplam	1.002.384	536.007	466.377	14.346	70

Kaynak: DİE, 2002b

Çizelge 7.18.'den anlaşıldığına göre 1980 yılında nüfusun %61,8'i 12 ve daha yukarı yaş gurubundayken, 1985'de %63,2'ye yükselmiş, 1990 yılında %66,5 ve 2000 yılında %71,4 rakamına ulaşmıştır. İşgücüne katılma oranı incelendiğinde 1980 yılında %65,9 iken 1985 yılında %67,1'e yükselmiş ancak bu yıldan sonra düşmeye başlamıştır. İşgücüne katılma oranı %1 oranında azalarak 1990 yılında %66'ya daha sonraki 10 yılda %8,4'lük bir azalışla %57,6'lara düşmüştür. İşsizlik oranı 1980 yılında %4,3 iken 2000 yılına kadar geçen 20 yıllık sürede %55 oranında artarak %7,8 seviyesine ulaşmıştır.

1980 yılında erkek nüfusunun %61,2'si 12 ve daha üstü yaş grubunda yer alırken kadınlarda bu oran %62,5'tir. 2000 yılına gelindiğinde 12 ve daha üstü yaş oranı erkeklerde %86 oranında bir artışla %70,8 olmuş, kadınlarda ise artış %86,8 oranında gerçekleşerek %72'ye çıkmıştır. Son 20 yılda 12 yaş üstü nüfusun arttığı görülmektedir. Bu durum çalışabilecek nüfusun yani işgücünün arttığı anlamına gelmektedir. İşsizlik oranı erkeklerde kadınlara göre daha fazladır. 1980 yılında erkek işsiz oranı %6,3 iken, işsiz kadın oranı sadece %1,3'tür. Ancak 2000 yılına gelinceye kadar erkek işsizlik oranında %62'lik bir artış gerçekleşerek %10,2'ye yükselme olmuştur. Kadınlarda ise işsiz oranı 2 kattan daha fazla artarak %4,1 seviyesine çıkmıştır. 1980 yılında kadınların %95'i tarım kesiminde istihdam edilirken 2000 yılında bu oran %92 ye düşmüştür. Kadınlardaki işsizliğin artmasında, tarım kesimindeki istihdam oranının düşmesinin etkili olduğunu söylemek mümkündür.

Çizelge 7.18. Cinsiyete Göre İşgücü Durumu, 1980–2000

Sayım Yılı	Toplam Nüfus	12 ve daha yukarı yaştaki nüfus	12 ve daha yukarı yaş oranı	İşgücü	İstihdam	İşsiz	İşgücüne katılma oranı	İşsizlik Oranı	İşgücüne dahil olmayan nüfus
Toplam									
1980	738032	456313	61.8	300519	287465	13054	65.9	04.Mar	153597
1985	840472	530811	63.2	356374	338706	17668	67.1	5.0	173256
1990	892952	593704	66.5	392041	369972	22069	66.0	05.Haz	201407
2000	1002384	715737	71.4	412000	379730	32270	57.6	07.Ağu	303730
Erkek									
1980	377507	231203	61.2	182611	171117	11494	79.0	06.Mar	47031
1985	426554	266538	62.5	215651	199929	15722	80.9	07.Mar	50203
1990	450243	295769	65.7	234666	215475	19191	79.3	08.Şub	60955
2000	510662	361452	70.8	251091	225359	25732	69.5	10.Şub	110358
Kadın									
1980	360425	225110	62.5	117908	116348	1560	52.4	01.Mar	106566
1985	413918	264273	63.8	140723	138777	1946	53.2	01.Nis	123053
1990	442709	297935	67.3	157375	154497	2878	52.8	01.Ağu	140452
2000	491722	354285	72.0	160909	154371	6538	45.4	04.Oca	193372

Kaynak: DİE, 2002b

8. KAHRAMANMARAŞ'IN EKONOMİK GELİŞMESİNDE BEŞERİ SERMAYENİN ÖNEMİ

Bir ülkenin ekonomik kalkınmasının; o ülkenin halkının, kişisel ve toplumsal gelişmesine bağlı olduğu söylenebilir. Kalkınma sadece maddi gereksinimlerle ilgili olmayıp, insanların toplumsal koşullarının geliştirilmesi ile de ilgilidir.

Günümüzde ülkelerin kalkınmışlık düzeyleri, milli gelir miktarı yanında; eğitim, sosyal, kültürel ve politik durumları ile de ölçülmektedir. İktisadi gelişme kişi başına düşen mal ve hizmet birimleriyle ifade edilebildiği gibi, kişi başına düşen eğitim ve sağlık harcamaları da gelişmişliğin önemli ölçüleri arasındadır. Bunlara paralel olarak okuryazarlık ve okullaşma oranı, ortalama yaşam süresi gibi değerler de bir ülkenin gelişmişlik düzeyinin bir göstergesidir. Bütün bunlar kalkınmanın merkezine insanı yerleştirmektedir. İnsanın düşüncesi, yetenekleri, eğitim düzeyi ile oluşan ekonomik ve kültürel ortam yenilik ve yaratıcılığı gerçekleştirerek üretim sürecinin girdisi olarak ekonomiye katkı sağlamaktadır (Hoşgörür ve Gezgın, 24.12.2205, www.yyu.edu.tr).

Bu bölümde, ilk olarak Kahramanmaraş ekonomisinin milli gelir ve sanayi açısından mevcut durumu incelenecek ve daha sonra elde edilen bulgular çerçevesinde, İlin beşeri sermaye yönünden gelişmişlik durumu değerlendirilecektir.

8.1. Kahramanmaraş'ın Milli Gelir Göstergeleri

1971 yılında Bakanlar Kurulu Kararı ile Devlet Planlama Teşkilatı bünyesinde, "Kalkınmada Öncelikli Yörelere Dairesi" kurulmuş olup, bu birimin adı halen Kalkınmada Öncelikli Yörelere ve Bölgesel Kalkınma Genel Müdürlüğüdür. Kalkınmada Öncelikli Yöre kapsamındaki iller yapılan çalışmaları değerlendiren Bakanlar Kurulu'nun Kararı ile belirlenmektedir. Ülkemizde 81 ilimizden 50 tanesi Kalkınmada Öncelikli Yöre statüsündedir. Kahramanmaraş ili de bu 50 il içerisine girmektedir.

Çizelge 8.1. Kahramanmaraş'ta Gayri Safi Yurtiçi Hasıla Değerleri (Cari Fiyatlarla, Milyon TL-Ş)

Yıllar	Türkiye		Kahramanmaraş	
	Değer TL	Değer \$	Değer TL	Değer \$
1989	227.324.008	106.123	2.234.401	1.043
1990	393.060.171	149.195	3.681.439	1.397
1991	630.116.960	149.156	5.821.714	1.378
1992	1.093.368.045	156.656	9.905.082	1.419
1993	1.981.867.096	177.332	16.638.827	1.489
1994	3.868.429.189	131.639	38.825.606	1.321
1995	7.762.456.071	168.080	76.881.807	1.665
1996	14.772.110.189	181.077	148.018.133	1.814
1997	28.835.883.135	188.735	274.648.376	1.798
1998	52.224.945.129	201.561	493.121.935	1.903
1999	77.415.272.308	183.214	726.172.057	1.719
2000	124.583.458.276	253.938	1.217.419.109	2.481
2001	178.412.438.499	147.254	1.935.267.176	1.598

Kaynak: KMTSO, 2003.

Bir ilin yarattığı katma değer (gelirin) ve kişi başına gelirin incelenmesi İl yapısında görülen ekonomik gelişmelerin izlenmesi açısından önemlidir (DİE, 2004 ve Kahramanmaraş İl Profili, 12.01.2006 <http://kalkinma.org/>).

Çizelge 8.1.'de cari fiyatlarla Kahramanmaraş ilinin Gayri Safi Yurtiçi Hasıla (GSYİH) değerleri verilmiştir. Kahramanmaraş'ın GSYİH'sı 1990 öncesinde 1 milyar ABD Doları düzeyinde iken, 1990 yılında 1.4 milyar dolara yaklaşmış, 1995 yılına kadar bu şekilde devam etmiştir. 1995–1999 yılları arasında GSYİH'nın düzenli bir şekilde arttığı görülmektedir. 2000 yılına gelindiğinde hasıla 2.481 milyar dolar olmuştur. Bu yıla ilişkin hasılanın yüksek görünmesinin en önemli sebebi, üretim artışından çok 2000 yılında Hükümet tarafından uygulanan sabit döviz politikası sonucunda TL'nin aşırı değerlenmesinden kaynaklanmaktadır. 2000 yılında hasıla bir önceki yıla göre yaklaşık %68 oranında bir artış göstermişken, 2001'de ise krizlerin ve kur politikasında ani değişikliklerin etkisiyle hasıla, 2000 yılına göre %60 oranında bir azalışla 1.598 milyar dolara gerilemiştir.

Kahramanmaraş'ta TL cinsinden Cari fiyatlarla GSYİH'nın gelişim trendi incelendiğinde ise, 1989 yılında 2.234 Milyar TL olan hasılanın 2001 yılında 1.935.267 milyar TL'ye çıktığı görülmektedir.

GSYİH değeri 1987 sabit fiyatlarla incelendiğinde iller itibariyle karşılaştırıldığında Kahramanmaraş'ın 24. İl olduğu görülmektedir (KMTSO, 2003). Ayrıca, İl'in ulusal ekonomiye katkısı da %1 civarındadır. yıllar itibariyle gelişme hızına bakıldığında genelde artış gerçekleşmesine rağmen arada düşmelerde meydana gelmiştir. 1988 yılında %9.6 ile en fazla düşüş gerçekleşmiştir. 1989 yılında ise gelişme hızı en yüksek rakama ulaşmıştır (Çizelge 8.2).

Çizelge 8.2. Kahramanmaraş'ta Gayri Safi Yurtiçi Hasıla Değerleri (1987 Fiyatlarıyla, Milyon TL)

Yıllar	Değer	Pay (%)	Gelişme Hızı (%)
1987	783,680	1,0	-
1988	708,784	0,9	-9,6
1989	839,715	1,1	18,5
1990	910,575	1,1	8,4
1991	837,441	1,0	-8,0
1992	867,077	1,0	3,5
1993	863,664	0,9	-0,4
1994	879,007	1,0	1,8
1995	937,448	1,0	6,6
1996	995,223	1,0	6,2
1997	1,046,813	0,9	5,2
1998	1,110,475	1,0	6,1
1999	1,098,042	1,0	-1,1
2000	1,090,924	0,9	-0,6
2001	1,099,239	1,0	0,8

Kaynak: Kar, 2004.

Yıllar itibariyle Kahramanmaraş'ın reel yurtiçi hasılasında zaman içerisinde inişli çıkışlı dalgalanmalar yaşanmasına rağmen, genelde reel hasıla trendinin pozitif bir yapıda olduğu görülmektedir. 1987 yılında 783.630 milyon TL olan reel hasıla, 2001 yılı itibariyle 1.099.239 milyon TL'ye ulaşmıştır. 1987-2001 döneminde ortalama reel hasıladaki büyüme oranının ise yaklaşık %2.5 olduğunu görmekteyiz.

Ayrıca, yıllar itibariyle kişi başına düşen GSYİH istatistikleri ise Çizelge 8.3'te verilmektedir.

**Çizelge 8.3. Kahramanmaraş'ta Kişi Başına Düşen GSYİH
(Cari Fiyatlarla TL-Ş)**

Yıllar	Türkiye			Kahramanmaraş		
	TL	Gelişme Hızı (%)	\$	TL	Gelişme Hızı (%)	\$
1987	1.421.623	-	1.629	913.151	-	1.047
1988	2.405.743	69,2	1.685	1.258.394	37,8	881
1989	4.141.220	72,1	1.933	2.540.961	101,9	1.186
1990	6.993.580	68,9	2.655	4.130.536	62,6	1.568
1991	10.995.846	57,2	2.603	6.468.995	56,6	1.531
1992	18.721.735	70,3	2.682	10.906.555	68,6	1.563
1993	33.313.730	77,9	2.981	18.164.995	66,6	1.625
1994	63.860.757	91,7	2.173	42.047.359	131,5	1.431
1995	125.923.952	97,2	2.727	82.652.435	96,6	1.790
1996	235.611.117	87,1	2.888	157.864.286	91,0	1.935
1997	461.522.054	95,9	3.021	274.351.254	73,8	1.796
1998	822.976.986	78,3	3.176	484.188.654	76,5	1.869
1999	1.203.124.428	46,2	2.847	702.294.059	45,0	1.662
2000	1.846.747.873	53,5	2.941	1.212.079.897	72,6	1.930
2001	2.600.082.172	40,8	2.146	1.918.739.157	58,3	1.584

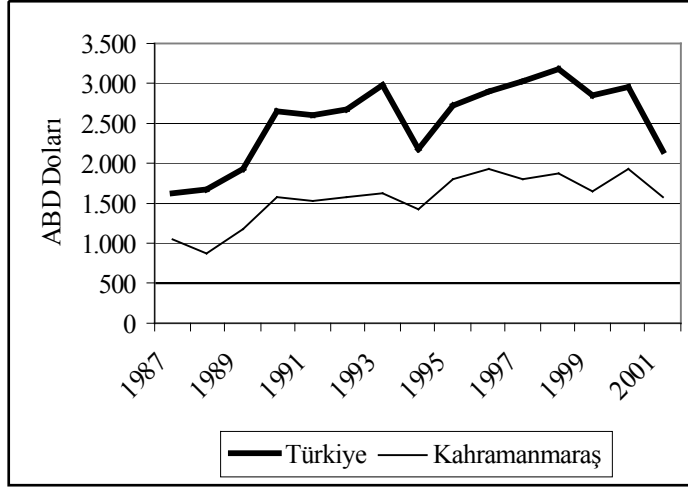
Kaynak: KMTSO, 2003.

Çizelge 8.3 incelendiğinde, yıllar itibariyle Türkiye genelinde milli gelir artışına paralel olarak Kahramanmaraş'ta da kişi başına gelirin arttığı görülmektedir. 1988'de 881 dolar olan GSYİH, 1996'da 1935 dolara yükselmiştir. 2000 yılında ise 1930 olan kişi başına düşen gelirin, 2001 krizi nedeniyle 1584 dolara düştüğü gözlenmektedir. TL cinsinden bakıldığında ise, kişi başına düşen GSYİH'da önceki dönemlere göre devamlı bir artışın olduğunu görmekteyiz. Cari fiyatlarla 1987-2001 yılları arasında kişi başına düşen hasılda ise ortalama olarak yaklaşık %72 oranında bir artış olmuştur.

Genel olarak ilde yatırımların yoğun olduğu 1996 yılından sonraki dönemde, kişi başına düşen GSYİH'nın gerileme göstermesi, öncelikle ildeki nüfus artışından kaynaklanmaktadır. İkinci olarak ise devam eden yatırımların yanı sıra aynı dönemde ekonomide yaşanan durgunluğa bağlı olarak katma değer düşmesi ve üretimin gerilemesi, kişi başı hasılanın düşmesinde diğer bir önemli faktör olmuştur.

Şekil 8.1.'de ABD Doları cinsinden kişi başına düşen GSYİH miktarlarının yıllar itibariyle seyri daha net olarak görülebilmektedir.

2001 yılı iller itibariyle kişi başına düşen GSYİH miktarlarına göre yapılan sıralamada Kahramanmaraş 42. durumdadır. Kişi Başına GSYİH, illerin toplam GSYİH miktarının toplam il nüfusuna bölünmesiyle hesaplandığından nüfus yoğunluğu ile direkt ilgilidir. Kahramanmaraş'ın nüfus yoğunluğunun yüksek olması sebebiyle bu sıralamada geride kaldığı gözlenmektedir.

Şekil 8.1. Yıllar İtibariyle Türkiye’de ve Kahramanmaraş’ta Kişi Başına Düşen GSYİH Değerleri (ABD Doları)

Kahramanmaraş’ta beşeri sermayenin unsurları olan eğitim, sağlık ve nüfus yapısı incelendiğinde, tüm bu göstergelerde iyileşme olduğu görülmektedir. Aynı şekilde beşeri sermayede görülen olumlu gelişmelerin ekonomik göstergelerde de yaşandığı dikkat çekmektedir. Beşeri sermayedeki mevcut iyileşme ile ekonomik göstergeler arasındaki paralellikten yola çıkarak, kalkınma açısından önemli bir faktör olan beşeri sermayenin Kahramanmaraş ekonomisine olumlu yönde etkisi olduğu söylenebilir.

Ancak, beşeri sermayedeki mevcut iyileşmenin istihdama yansımadığını görmekteyiz. Çünkü beşeri sermayedeki iyileşmenin işsizlik oranlarına yansımadığını görmekteyiz. Örneğin 1990 yılında Kahramanmaraş’ta %5.6 olan işsizlik oranı 2000 yılında %7.8’lere yükselmiştir.

8.2. Dış Ticaret

Kahramanmaraş’ın dış ticareti, sanayileşmenin yoğunlaşması ile birlikte hız kazanmıştır. İldeki sanayi yapısı teknolojik ve stratejik olarak ihracata uygun bir özellik taşımaktadır. Özellikle büyük ölçekli endüstrinin yapısı uluslararası rekabette başarılı olabilecek ve dünya pazarlarında kendisine yer bulabilecek bir niteliğe sahiptir (KMTSO, 2003: 67).

Çizelge 8.4’de görüldüğü gibi, yıllar itibariyle Kahramanmaraş’ın ihracatında bazı dalgalanmalar yaşansa da, ihracat miktarlarında sürekli bir artışın olduğu görülmektedir. Diğer yandan, ihracata göre ithalat miktarlarında ise daha fazla bir dalgalanmanın olduğu, 1999 yılından itibaren ise ithalat miktarlarında düzenli bir artışın yaşandığını görmekteyiz.

Kahramanmaraş’ın en yüksek ithalat rakamı, 144 milyon dolarla 1996 yılında gerçekleşmiştir. 1998 yılına kadar genelde ithalatın ihracattan daha fazla olduğu görülmektedir. 1999 yılında ise, ihracat miktarı ithalat miktarından 3 kat daha fazla olmuştur. Ancak, 2000 yılında ihracatta bir önceki yıla göre %28 oranında bir azalma olmuştur. Bu dönemde uygulamaya geçilen sabit kur politikasına dayalı “ekonomik istikrar programı” ihracat rakamlarının düşük çıkmasında etkili olmuştur.

Çizelge 8.4. Yıllar İtibariyle Kahramanmaraş ve Diğer Gümrüklerden Yapılan İthalat ile İhracat Göstergeleri (Milyon Dolar)

Yıllar	Kahramanmaraş	Kahramanmaraş	Kahramanmaraş	Kahramanmaraş
	Gümrüğünden	Gümrüğünden	ve Diğer	ve Diğer
	Yapılan	Yapılan	Gümrüklerden	Gümrüklerden
	İthalat	İhracat	Yapılan	Yapılan
	İthalat	İhracat	İthalat	İhracat
1989	-	393.834	-	-
1990	15.340	2.691.590	-	-
1991	17.660.054	2.303.446	-	-
1992	37.725.765	1.580.430	-	-
1993	51.897.043	1.021.792	-	-
1994	24.008.826	26.535.674	-	-
1995	65.238.000	21.209.918	-	-
1996	144.051.836	28.702.596	-	-
1997	91.914.790	51.107.668	112.502.159	72.733.991
1998	45.188.569	56.303.421	104.984.101	95.732.027
1999	8.109.221	77.992.300	35.417.526	128.094.898
2000	21.750.993	56.087.800	-	90.110.140
2001	44.876.344	68.711.981	110.387.659	144.518.392
2002	64.856.487	50.029.187	143.620.449	131.220.319
Toplam	617.293.268	444.671.637	506.911.894	662.409.767

Kaynak: KMTSO, 2003.

Kahramanmaraş'ta son yıllarda ihracatın hızlı bir şekilde arttığı 1997–2001 döneminde ihracattaki yıllık ortalama artış %7.6 olarak gerçekleşirken, aynı dönemde ithalatta ise yıllık ortalama %16.4 oranında bir azalış olmuştur.

2002 yılında ÜFE bağlamında reel kurlarda bir önceki yıla %9.13 oranında bir artış olması, Kahramanmaraş'ın ihracatını söz konusu dönemde olumsuz etkilediği anlaşılmaktadır. 2002 yılında ihracatın bir önceki döneme göre %27 oranında azalarak 50 milyon dolar civarına gerilediğini, ithalat miktarının ise, yaklaşık %45 oranında bir artış göstererek yaklaşık 65 milyon dolara yaklaştığı görülmektedir.

8.3. Sanayi

Cumhuriyetin ilk yıllarında Kahramanmaraş'ta birkaç kişinin çalıştığı aile işletmeleri, küçük çaplı işyerleri ve tarıma dayalı birkaç küçük sanayi bulunmaktaydı. 1924 yılında bir un fabrikası ile çırçırılama fabrikası açılmışken, 1962'de ikinci bir un fabrikası ve ilk yağ fabrikası işletmeye açılmıştır (Ongun, 1999: 98).

1927 sanayi sayımı Kahramanmaraş imalat sanayisinin o yıllardaki yapısına ilişkin genel bilgi vermektedir. Söz konusu sayıma göre 798 işyerinde (Türkiye'deki toplam 64.245 işyerinin %1,2'si) toplam 1.944 kişi çalışıyordu. İşyerine düşen ortalama çalışan sayısı 2,4 idi (Yurt Ansiklopedisi, 1982: 5696).

Çizelge 8.5.'de 1927 sanayi sayımına ait bilgiler yer almaktadır. Buna göre ilk sırada 432 işyeriyle Tarıma Dayalı Sanayi yer almaktadır. Bu sanayi dalında 1.126 işçi çalışmaktadır. İkinci sırada 170 işyeri ve 344 çalışanı ile Maden, Maden İşletmesi ve Makine Sanayi yer almaktadır. Bu sanayi dalının çoğunu demircilik işletmeleri

oluşturuyordu. Demirciler çoğunlukla tarımla ilgili aletlerin üretimini yapmaktaydılar. Üçüncü sırada yer alan Dokuma Sanayisinde ise, 109 işyeri bulunmakta ve 270 kişi çalışmaktaydı. Dokumacılık genellikle ev sanayisi biçiminde yapılmaktaydı. Ağaç Ürünleri Sanayisinde toplam 190 kişinin çalıştığı 83 işyeri bulunmaktaydı. Kahramanmaraş'ta orman örtüsünün iyi bir durumda olması, özellikle mobilyacılıkta geçerli olan ceviz ağacı bakımından zengin olması ile birlikte iç talebin de artmasıyla birlikte bu sanayi dalı gelişmiştir (Yurt Ansiklopedisi, 1982: 5698).

Çizelge 8.5. 1927 Sanayi Sayımına Göre Kahramanmaraş'ta İşyeri ve Çalışan Sayısı

Sektörler	İşyeri	Çalışan
Tarıma Dayalı Sanayi	432	1126
Dokuma Sanayi	109	270
Ağaç Ürünleri Sanayi	83	190
İnşaat Sanayi	1	1
Maden, Maden İşletmesi, Mak. San.	170	344
Kimya Sanayi	3	13
Toplam	798	1944

Kaynak: Yurt Ansiklopedisi, 1982

Kahramanmaraş'ta büyük ölçekli endüstri kuruluşlarının ilki 1952 yılında üretime geçen Güven Metal Endüstri Fabrikasıdır. Bunu 1965 yılında, Öziş Levha Bakır Endüstri Fabrikası takip etmiştir. Tekstil alanında ilk tesis ise 1965 yılında üretime geçen Sümer Holdingdir. Daha sonra 1976 yılında Marteks, 1977 yılında Kırsan Örgü Kumaş ve Bossa Taş İplik Fabrikaları üretime geçmiştir.

1980 yılına kadar gıda endüstrisinde 5 tanesi un ve kepek, 2 tanesi yağ fabrikası olmak üzere 7 tesis açılmıştır. Metal endüstrisinde ise 3'ü levha bakır, 2'si levha alüminyum olmak üzere 5 tesis yapılmıştır.

Kahramanmaraş'ta endüstri alanında büyük atılım 1985 yılından sonra başlamıştır. 1986–1990 yılları arasında; 22'si tekstil, 7'si metal ve metal eşya, 4'ü gıda, 3'ü kimya ve 2'si kağıt ve kağıt ürünleri endüstrisi olmak üzere toplam 38 tesis kurulmuştur. 1990 yılından sonra bu atılım hızla devam etmiştir. 1990–1995 yıllarında 71 tesis işletmeye açılmıştır. Bunların 47'si tekstil, 22'si metal ve metal eşya, 1'i kimya ve 1'i gıda endüstrisidir. 1996–1998 yıllarında ise %41'lik bir artışla 90'ı tekstil, 4'ü metal, 2'si gıda, 1'i kimya ve 1'i kağıt endüstrisi olmak üzere toplam 98 tesis üretime geçmiştir (Gürbüz, 2001: 194–195).

1998–2004 yılları arasında tekstil ve konfeksiyon sektöründe 12 firmanın faaliyetini durdurduğu görülmektedir. Bu yıllar arasında 13 yeni iplik fabrikası, 5 boyakasar fabrikası 1 hidrofil pamuk fabrikası olmak üzere 19 tekstil işletmesi kurulmuştur. Buna karşılık, 13 dokuma fabrikası, 14 örgü kumaş fabrikası, 1 çırçır fabrikası ile 3 konfeksiyon fabrikası ve atölyesi olmak üzere toplam 31 adet firma üretimini durdurmuştur. Ancak firma sayısındaki azalma işçi sayısını fazla etkilememiş, işçi sayısında sadece 275 kişilik bir azalma olmuştur (Çizelge 8.6.).

Çizelge 8.6, Kahramanmaraş'ta faaliyet gösteren sanayi tesislerinin yıllar itibarıyla sektörlere, firma ve işçi sayılarına göre dağılımını göstermektedir.

Çizelge 8.6. Kahramanmaraş'ta Faaliyet Gösteren Sanayi Tesislerinin Yıllar İtibariyle Sektörlere Göre Firma ve İşçi Sayıları

SEKTÖRLER	(1)1979		(2)1994		(3)1996		(4)1998		(5)2003		(5)2004	
	Firma Sayısı	İşçi Sayısı	Firma Sayısı	İşçi Sayısı	Firma Sayısı	İşçi Sayısı	Firma Sayısı	İşçi Sayısı	Firma Sayısı	İşçi Sayısı	Firma Sayısı	İşçi Sayısı
TEKSTİL VE KONFEKSİYON	*5	*1625	21	3676	154	6188	369	18750	357	18580	361	18570
İplik Fabrikaları	-	-	-	-	30	4378	55	6105	66	9000	68	9000
Dokuma Fabrikaları	-	-	-	-	17	332	40	1728	25	2000	27	2090
Örgü Kumaş Fab.	-	-	-	-	35	266	61	772	47	750	47	650
Çırçır	-	-	-	-	36	635	52	635	51	800	51	800
Boya-Kasar Fabrikası	-	-	-	-	5	146	10	610	15	900	15	900
Konfek. Fab. Ve Atölye	-	-	-	-	30	332	150	8780	151	5020	151	5.020
Hidrofil Pamuk Fab.	-	-	-	-	1	99	1	120	2	110	2	110
GIDA SEKTÖRÜ	*7	*163	15	1089	52	1189	*15	*338	92	2901	92	2901
Un Fabrikası	-	-	-	-	7	164	-	-	7	135	7	135
Yağ Fabrikası	-	-	-	-	4	124	-	-	6	150	6	150
Bulgur Fabrikası	-	-	-	-	2	42	-	-	3	26	3	26
Şeker Fabrikası	-	-	-	-	1	537	-	-	1	1000	1	1000
Dondurma	-	-	-	-	-	-	-	-	3	215	3	215
Yem Fabrikası	-	-	-	-	3	94	-	-	7	75	7	75
Biber Atölyeleri	-	-	-	-	35	228	-	-	65	1300	65	1300
METAL SANAYİİ	*5	*75	10	407	39	461	*50	*1428	72	1058	72	1058
Çelik Mutfak Eşyası	-	-	-	-	25	306	-	-	50	750	50	750
Demir Haddehanesi	-	-	-	-	1	43	-	-	5	60	5	60
Tel ve Çivi Fabrikası	-	-	-	-	1	20	-	-	1	5	1	5
Metal Levha Fabrikası	-	-	-	-	12	92	-	-	15	230	15	230
LPG Tankı İmalat Fab.	-	-	-	-	-	-	-	-	1	13	1	13
KAĞIT SEKTÖRÜ	-	-	1	-	2	158	*3	*190	4	223	4	223
Kağıt Fabrikası	-	-	-	-	-	-	-	-	1	150	1	150
Kağıt Bobin Fabrikası	-	-	-	-	1	14	-	-	1	45	1	45
Karton Fabrikası	-	-	-	-	-	-	-	-	1	22	1	22
Oluklu Karton Fab.	-	-	-	-	1	144	-	-	1	6	1	6
YAPI ELEMANLARI	-	-	-	-	5	265	-	-	10	330	10	330
Prefabrik Yapı El. Fab.	-	-	-	-	-	-	-	-	2	60	2	60
Tuğla Fabrikaları	-	-	-	-	5	265	-	-	3	180	3	180
Hazır Beton Tesisleri	-	-	-	-	-	-	-	-	3	65	3	65
Mermer Fabrikaları	-	-	-	-	-	-	-	-	1	5	1	5
Bordür Taş Fabrikaları	-	-	-	-	-	-	-	-	1	20	1	20
AMBALAJ SAN.	-	-	-	-	-	-	-	-	5	49	5	49
Karton Kutu Fabrikası	-	-	-	-	-	-	-	-	1	10	1	10
Çuval Fabrikaları	-	-	-	-	-	-	-	-	1	22	1	22
Poşet Fabrikaları	-	-	-	-	-	-	-	-	3	17	3	17
PETRO KİMYA SAN.	-	-	-	-	2	45	-	-	2	46	2	46
LPG Dolu Tesisi	-	-	-	-	2	45	-	-	2	46	2	46
GENEL TOPLAM	*17	*1863	47	5172	254	8306	369	18750	542	23187	546	23177

Kaynak: 1-Gürbüz, 2001. 2-DİE, 1996. 3-Dedeoğlu, 1996. 4-Çelik, 1999. 5- KMTSO,2003).

* Kahramanmaraş Merkez ilçeye ait verilerden oluşmaktadır.

1979 yılından 2004 yılına gelinceye kadar tekstil sektöründe firma sayısı 5 iken 71 kat artarak 361'e çıkmıştır. 1625 olan işçi sayısında ise sadece 10,4 katlık bir artış olmuş ve 18.570 kişiye ulaşabilmiştir. Tekstil sektöründe firma sayısında meydana gelen olumlu yöndeki artış işçi sayısına aynı ölçüde yansımamıştır. 1979 yılında 7 tesisi bulunan gıda sektöründe 12 katlık bir artış gerçekleşmiş ve 2004 yılında 92 tesise ulaşmıştır. 1979 yılında 163 işçisi bulunan gıda sektöründe 16,8 katlık bir artış olmuş ve işçi sayısı 2.901'e yükselmiştir. Gıda sektöründe tekstil sektörünün aksine işçi sayısındaki artış firma sayısından daha hızlı olmuştur. Metal sanayinde 1979 yılında 5 adet firma bulunmaktayken, 2004 yılında 13,4 katlık artışla 72 olmuştur. İşçi sayısında ki artış firma sayısı ile paralel bir gelişme göstermiş ve 13 kat artarak 75'ten 1058'e yükselmiştir (Çizelge 8.6.).

Kahramanmaraş ekonomik gelişme sürecine oldukça geç başlamış ve son 20 yılda bir atak içinde olmuştur. Ayrıca uluslararası rekabetin aşırı derecede olduğu bir dünyada gelişimine daha 15–20 yıl gibi kısa bir süre önce başlayan bir bölgenin rekabet etmesinin ve ayakta kalmasının ne kadar zor olduğu tartışılmaz bir gerçektir. Kahramanmaraş ekonomik gelişme sürecini tam olarak tamamlamadan, Kasım 2000 ve Şubat 2001 krizleriyle işyeri kapanması ve işçi çıkarılması durumlarıyla karşı karşıya kalmış ve krizin olumsuzluklarından çok fazla etkilenmiştir. Bundan dolayı ekonominin daha “bebeklik” aşamasında olduğunu ve uluslararası rekabete karşı korunmasının gerekliliği ortaya çıkmaktadır. Dolayısıyla yapılması gereken teşviklerin bölgesel olduğu kadar sektörel olarak da uygulanması gerekmektedir. (Kar, 2004: 108–109).

Çizelge 8.7.'dan Kahramanmaraş ilinin 1980 yılından sonra aldığı yatırım teşvik belge sayıları ve tutarları incelenmiştir. 1980–1984 yıllarında toplam 56 adet teşvik belgesi kullanılarak 9,8 milyar TL tutarında teşvik kullanılmıştır. 1985 yılından sonra gerek belge sayısında gerekse teşvik tutarında giderek artan bir süreç başlamıştır. 1985–1990 yılları arasında toplam 213 belge ile 10 trilyon tutarında teşvik alınmıştır. 1990'dan sonra belge sayısında azalmalar ve artışlar olmuş, ancak 1995 yılındaki hızlı artışla 1991–1996 yıllarında 483 adet belge kullanılmış ve 377,2 trilyonluk teşvik kullanılmıştır. 1995 yılında Gümrük Birliği Anlaşmasının verdiği olumlu psikoloji etkisini Kahramanmaraş ekonomisine de yansıtmıştır. Çünkü bu yılda 268 adet teşvik belgesi alınmış ve 226 trilyon tutarında da teşvik kullanılmıştır. 268 belgenin 257 tanesi tekstil sektörüne ait olup kullanılan teşvik tutarı ise 224,8 trilyon değerindedir. 1996 yılında belge sayısında %58'lik bir azalmayla 112 belge alınmıştır. Kullanılan teşvik tutarında ise %53 oranında bir azalma meydana gelmiştir. Bu yılda 106 trilyon TL tutarında kullanılan teşvikin 84 trilyon TL'lik kısmı tekstil sektörüne 1,2 trilyon TL'lik kısmı gıda sektörüne aittir. 1997–2002 yıllarında 218 adet belge alınmış ve toplam 2,2 katrilyonluk teşvik kullanılmıştır. 2000 yılında belge sayısı düşük olmasına rağmen kullanılan teşvik tutarı diğer yıllara göre olağanüstü bir rakama ulaşmıştır. Bunun sebebi Kahramanmaraş Afşin-Elbistan Termik Santrali'ne yapılan 1 katrilyon 231 trilyonluk ek yatırımların teşvik belgesine bağlanmasından kaynaklanmaktadır. 2003 yılının ilk 6 ayında da kullanılan teşvik tutarı da yine büyük rakamlara ulaşmıştır. 62 teşvik belgesiyle 1 katrilyon 29 trilyonluk teşvik tutarının yaklaşık %95'lik kısmı olan 975 trilyonluk tutar tekstil sektöründe kullanılmıştır.

Toplam teşvikin %2'lik kısmı gıda sektöründe kullanılmış olup 22,7 trilyonluk tutarı bulmuştur. Daha sonra demir dışı metaller ve madeni eşya sektörü gelmiş ve toplam 17 trilyonluk teşvik kullanılmıştır. 2003 yılının ilk 6 ayında bir önceki yıla göre yaklaşık 2 kat artış olmuştur (Çizelge 8.7.).

Çizelge 8.7. Tüm Sektörlerde Kullanılan Yatırım Teşvik Belgelerinin Yıllara Göre Dağılımı

Yıllar	Belge Sayısı	Toplam Yatırım (Milyon TL)	Sabit Yatırım (Milyon TL)
1980	4	864	542
1981	27	3.687	2.195
1982	13	1.971	1.211
1983	4	576	389
1984	8	2.718	14.626
1985	22	13.511	8.999
1986	23	31.667	16.915
1987	23	56.465	37.938
1988	29	181.705	139.509
1989	42	287.029	248.545
1990	74	9.503.697	9.473.520
1991	39	2.187.468	2.126.392
1992	15	2.332.658	2.209.800
1993	64	27.813.903	26.705.691
1994	24	14.920.112	14.410.367
1995	268	226.054.264	211.577.199
1996	112	106.043.347	102.700.880
1997	56	53.576.539	51.542.186
1998	39	427.711.043	42.771.043
1999	19	15.805.685	15.805.685
2000	29	1.265.743.080	1.265.743.080
2001	26	72.535.503	72.535.503
2002	49	360.586.831	360.586.831
2003(6 Aylık)	62	1.029.050.862	1.029.050.862
Toplam	1.071	3.229.530.185	3.207.709.278

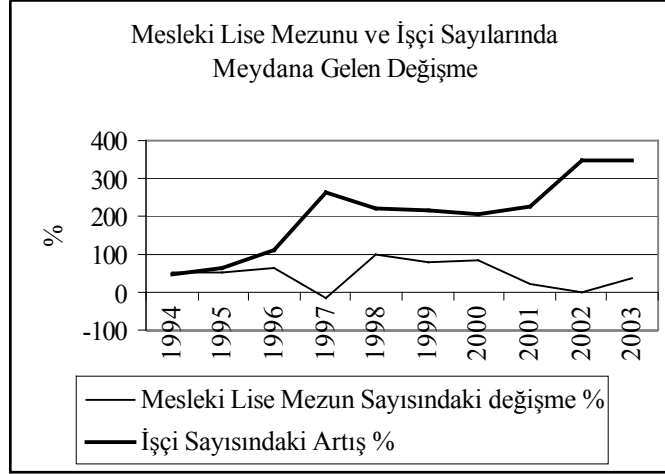
Kaynak: KMSTO, 2003.

Kahramanmaraş sanayisinin gelişiminde teşvikler önemli bir etken olmuştur. Kahramanmaraş'a verilen teşvikler incelendiğinde, teşviklerden en fazla imalat sanayi, daha özeldense tekstil sektörü yararlanmıştır. Kahramanmaraşlı girişimciler verilen teşvikleri %96 gibi yüksek bir oranda yatırıma dönüştürerek tekstilde bugünkü konumuna gelmiştir (Özağır, 2004: 1386).

Çizelge 8.8.'de Kahramanmaraş'ta mesleki liselerden mezun olan öğrencilerle imalat sanayinde çalışan işçi sayılarının karşılaştırılması yapılmıştır. Beşeri sermaye açısından bakıldığında nitelikli işgücü olarak bakılan mesleki lise mezunlarındaki değişimler istihdam seviyesindeki değişimin hep gerisinde kalmıştır.

1994 yılında 5.172 işçi çalışmakta, buna karşılık 2.208 mesleki lise mezunu bulunmaktadır. Bu yılda mesleki lise mezunu imalat sanayindeki istihdamın %43'ünü karşılayabilmektedir. 1994 yılı baz alındığında 1996 yılında mezun sayısında %50 oranındaki artışa karşılık işçi sayısında %60'lık bir artış gerçekleşmiştir. 1998 yılında yine 1994 yılına göre mesleki lise mezunu %15 azalırken, işçi sayısında %263'lük bir artış gerçekleşmiştir. Bu yılda mezun öğrenci sayısı toplam işçi sayısının ancak %10'unu oluşturmaktadır. Yine 2000 yılında 1994 yılına göre mesleki lise mezunu sayısı %77'lik artışla 3.913 kişiye ulaşmıştır. Ancak işçi sayısında ki artış daha fazla olup %218 ile 16.450'ye ulaşmıştır. Bu dönemde mezun sayısı toplam işçi sayısının

ancak %24'ü kadardır. 2002 yılında bir önceki yıla göre azalma olmasına karşın, 1994 yılına göre %22'lik bir artış meydana gelmiştir. Aynı yılda işçi sayısı 1994'e göre %226 oranında artışla 11.668 kişiye ulaşmıştır. 1994 yılı baz alındığında 2004 yılında, mezun sayısında önceki yıla göre 824 kişilik artış olmuş, %37'yle 3.032 kişiye ulaşmıştır. Bu dönemde işçi sayısında ise, %348'lik artışla 23.177'ye ulaşmıştır. 2004 yılında mezun olan öğrenci sayısı imalat sanayindeki işçi sayısının ancak %13'ü kadardır. Şekil 8.2.'den de bu ilişkiyi daha açık olarak izlemek mümkündür.

Şekil 8.2. Mesleki Lise Mezunu ve İşçi Sayılarındaki Değişmeler

Çizelge 8.7. ve Şekil 8.2. yıllar itibariyle Kahramanmaraş'ta işçi sayısındaki artışa paralel olarak, meslek lisesi mezun sayısının yeterince artmadığını açık bir şekilde göstermektedir. 1994–2004 döneminde meslek lisesi mezunlarının sayısı yıllık ortalama olarak %3.22 oranında bir artış göstermesine karşın, imalat sanayi işçi sayısındaki artış oranının %16.7 olduğu görülmektedir. Bu rakamlar, Kahramanmaraş sanayinin istihdam oranını karşılamaktan oldukça uzaktır. Dolayısıyla, istihdamın çoğunun meslek lisesi mezunu olmadığı düşünüldüğünde, sanayideki verimlilik artışlarının ne kadar düşük olacağı ve bunun da İlin milli gelirine ne denli olumsuz etkide bulunacağı da aşikardır.

1980 sonrası verilen teşviklerle, “örnek” illerden birini oluşturan Kahramanmaraş, bir yandan kendisini ekonomik olarak kalkındırırken diğer yandan bölgenin ve ülkenin gelişimine katkıda bulunmuştur. Tüm bu ekonomik gelişmişlik düzeyine bağlı olarak, sayı ve nitelik olarak kalifiye eleman ihtiyacında yaşanan sıkıntıların giderilmesi, Kahramanmaraş'ın gelişmişlik düzeyini hızlandıracak en önemli faktör olacaktır.

Çizelge 8.8. Yıllara Göre Kahramanmaraş'ta Mesleki Liselerin Mezun Durumları İle İmalat Sanayinde İstihdam Durumu ve Mezunların İstihdamı Karşılama Oranı

Yıllar	Mesleki Liselerde Mezun Durumu			Genel Liselerde Mezun Durumu			İmalat Sanayi İstihdam Durumu			Mesleki Lise Mezunlarının İstihdamı Karşılama Oranı %
	Mezur Sayısı	1994 Yılına Göre Değişme %	1994 Yılına Göre Değişme %	Mezur Sayısı	1994 Yılına Göre Değişme %	1994 Yılına Göre Değişme %	İşçi Sayısı	1994 Yılına Göre artış	1994 Yılına Göre Artış %	
1994	2208	-	-	2899	-	-	5172	-	-	43
1995	3378	1170	53	3461	562	19	-	-	-	-
1996	3319	1111	50	4775	1876	65	8306	3134	61	40
1997	3593	1385	63	4815	1916	66	-	-	-	-
1998	1885	-323	-15	3001	102	4	*18750	13578	263	10
1999	4363	2155	98	3196	297	10	-	-	-	-
2000	3913	1705	77	3417	518	18	*16450	11278	218	24
2001	4030	1822	83	4282	1383	48	*15750	10578	205	26
2002	2695	487	22	3347	448	15	*16840	11668	226	16
2003	2169	-39	-2	4743	1844	64	23187	18015	348	9
2004	3032	824	37	6830	3931	136	23177	18005	348	13

Kaynak: Çizelge 8.6 ve Çizelge 7.11.'den Yararlanılmıştır.

*Sadece Tekstil ile ilgili bilgiler olup diğer imalat sanayindeki bilgilere ulaşılammıştır.

9. SONUÇ ve ÖNERİLER

Beşeri sermaye kavramı; insanların eğitim, yetiştirme ve diğer etkinlikler aracılığıyla kendilerine yatırım yapmaları ve böylece yaşam boyu kazançlarını arttırarak gelecekteki gelirlerini yükseltme gerçeğine dayanmaktadır. Beşeri sermayenin iki önemli unsurunu eğitim ve sağlık oluşturmaktadır.

Beşeri sermayenin unsurlarından biri olan eğitim, diğer insan sermayesi unsurlarına göre daha ölçülebilir olması ve toplumun sosyo-kültürel gelişmesine katkılarından dolayı insan sermayesine yönelik çabalarda, daha çok dikkate alınmaktadır. Eğitim alanına yapılan yatırımlar, bir ekonomide sosyal altyapıyı güçlendirme ve geliştirme anlamındadır. Eğitim yatırımlarının, bireylerin ekonomik faaliyetlerinde daha rasyonel davranmalarını sağlamak ve verimli kılmak gibi ekonomik sonuçları yanında, eğitilmiş bir toplum yapısını gerçekleştirmek gibi doğrudan sosyal etkileri de vardır.

İnsanın niteliğini arttırmaya yönelik bir diğer beşeri sermaye yatırımı sağlık alanı olup, bu tür yatırımlar, toplumun ruh ve beden sağlığının korunmasına, sosyal gelişmenin yüksek bir düzeye ulaşmasına doğrudan doğruya neden olmaktadır. Ayrıca, halkın sağlık hizmetlerinden gittikçe artan bir ölçüde yararlanması, sağlık hizmetlerinin geniş halk kitlelerine yönelmesi, ancak bu alanda yapılan yatırımlarla gerçekleşmektedir. Halkın sağlık koşullarının iyileştirilmesi, insan gücünün ekonomik kalkınma çabasında daha verimli olmasını sağlar. Sosyal alanda ise, onların sağlık konusunda eğitilmesi, bulaşıcı hastalıkların yok edilmesi, beslenme koşullarının geliştirilmesi, ana ve çocuk sağlığının korunması gibi hizmetlerin yerine getirilmesini gerçekleştirmektedir. Dolayısıyla, " nitelikli insan faktörü "nün ekonomideki giderek artan önemi, gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerin eğitim, sağlık, beslenme gibi beşeri sermaye yatırımlarına yönelmelerini zorunlu kılmaktadır.

Türkiye'nin beşeri sermaye yönünden gelişmişlik durumuna bakıldığında, gelişmekte olan ülkelerin oldukça gerisinde olduğu görülmektedir. Örneğin eğitim yönüyle, hala okuma - yazma bilmeyenlerin oranı yüzde on üçlere yakın seyretmektedir. Oysa bu oran, gelişmiş ülkelerde yüzde 5'in altındadır. Okullaşma oranı bakımından da gelişmiş ülkelerin oldukça gerisinde olup, bu bağlamda, OECD ülkeleri arasında okullaşma oranı en düşük ülkeyi oluşturmaktadır.

Ayrıca, eğitimin niteliği açısından Türkiye'nin rekabetten uzak, ezbere dayanan eğitim düzeni önemli bir sorundur. Hem kantite hem de kalite olarak bilgi toplumunun gerekleri doğrultusunda, eğitime ağırlık verilmesi anahtar bir unsur olacaktır. Ayrıca, tersine beyin ve bilgi göçü sağlayacak gerekli düzenlemeler önem arz etmektedir.

Türkiye eğitimde olduğu gibi sağlık alanında da ciddi sorunlarla karşı karşıyadır. Gerek sağlık altyapısındaki ve beslenme düzeyindeki yetersizliklerin gerekse sağlık sektörüne GSMH' dan ayrılan payın gelişmiş ülkelerin oldukça gerisinde bulunması, Türkiye'nin bu alanda da ciddi reformlar yapması gerektiğini ortaya koymaktadır.

Konu itibarıyla Kahramanmaraş ilinin eğitim açısından durumu değerlendirildiğinde, aşağıda sıralanan bulgulara erişilmektedir:

— Okuryazarlık oranı sürekli artmasına rağmen bu oran hep Türkiye ortalamasının altında kalmıştır. Örneğin 1990 yılında okuryazar oranı %74'ü bulmasına rağmen %79 olan Türkiye ortalamasına ulaşamamıştır.

— Kahramanmaraş, kadın-erkek okur-yazarlık oranları arasında büyük fark bulunmaktadır. 1960'a kadar, çok düşük bir hızla artan, hatta kimi yıllarda artmayan

okur-yazarlık oranı, 1960'tan sonra hızla artmaya başlamıştır. Özellikle, kadın okur-yazarlık oranındaki artış, belirgin bir şekilde kendini göstermiştir.

— 1990 yılından 2005 yılına kadar okul ve öğrenci sayılarında yaklaşık 7 katlık bir artış görülmüştür. Günümüzde erkek öğrenci sayıları ile kız öğrenci sayıları arasında önemli bir fark bulunmamakta, 2004–2005 öğretim yılında kız öğrenciler toplamın %48'ini oluşturmaktadır.

— Cumhuriyet'in ilk yıllarında 70 olan ilkokul sayısı, eğitimli okulların yaygınlaşmasının da etkisiyle 1943 yılında büyük bir artışla 222'ye ulaşmıştır. Ancak 1990'dan sonra belirgin bir oranda azalma dikkati çekmiştir.

— Genel ortaokullar, mesleki ortaokullardan daha fazladır. 1990–97 arasında mesleki ortaokul sayısında değişme olmamasına rağmen genel ortaokullar 1 kat daha artmıştır.

— 8 yıllık kesintisiz eğitime geçişle öğrenci sayısında önemsiz bir azalma olmuş ancak daha sonraki yıllarda özellikle kız öğrenci sayılarında önemli artışlar görülmüştür.

— İlköğretim okullarında mezun olan kız öğrenci sayısında giderek bir iyileşme görülmektedir. Yine son yıllarda öğretmen sayılarında da artış olmuş, buda öğretmen başına öğrenci sayısında azalmaya neden olmuştur.

— Geçmiş yıllarda genel liselerde okuyan kız öğrencilerin sayısı erkek öğrencilerle kıyaslanmayacak derecede düşük kalmış, ancak ileriki yıllarda yüksek bir artış görülmüştür. 1955 yılında %2 olan kız öğrenci oranı, 2004'e gelindiğinde %42 olmuştur.

— Mesleki ve Teknik ortaöğretimlerde 1955 yılında kız öğrenci sayısının erkek öğrenci sayısından fazlayken, daha sonraki erkek öğrenci sayısındaki artışın daha hızlı olması, kız öğrenci oranının düşmesine sebep olmuştur. Kız öğrencilerin mezun durumu da son yıllarda %30 civarında kalmıştır. Bu okullarda, öğrenci sayılarında ki artış eğilimi 8 yıllık kesintisiz eğitim ve YÖK'ün Üniversite sınavlarında uyguladığı katsayı uygulamasının etkisiyle yerini azalmaya bırakmıştır. Ancak son iki yılda katsayı düzenleme konusunda beklentilerden dolayı öğrenci sayılarında artış olmuştur.

— Yaygın Eğitimlerden, Halk Eğitim Merkezlerinde yürütülen kurslarda kursiyer sayılarında sürekli bir artış yada azalış olmayıp dalgalı bir seyir izlediği görülmüştür. Kadınların erkeklere oranla bu kurslara daha fazla rağbet ettikleri verilerden açıkça görülmektedir. Kurs türü açısından en fazla katılım, makine-nakış ve biçki-dikiş kurslarında meydana gelmiştir.

— Çıraklık eğitim merkezlerinde kursiyerlerin tamamı erkeklerden oluşmakta olup, kursiyer sayısında bazı dönemler hızlı bir artış bazı dönemlerde ise hızlı bir azalış meydana gelmiştir. Bu kurslarda kalfalık, ustalık, usta öğreticilik ve işyeri açma belgeleri verilmektedir.

Sağlık açısından Kahramanmaraş ili Türkiye ortalamasıyla kıyas edildiğinde ise, İlin bu konuda iyi bir durumda olduğunu söylemek mümkündür. Sağlık açısından önemli göstergeler olan bebek ölüm oranında veya kaba ölüm oranında Kahramanmaraş Türkiye ortalamasının gerisinde kalmıştır.

Son yıllarda 12 yaş üstü nüfusun hızla artması, çalışabilir nüfusun artmasını sağlamıştır. Bu durum işgücü potansiyeli açısından Kahramanmaraş için olumlu bir gelişmedir. İşsizlik oranı erkeklerde kadınlara göre daha fazladır. Ancak tarımda istihdamın azalması kadınlarda işsizliğin artmasına sebep olmuştur.

Sanayide 1980 yılından sonra atılım gerçekleştiren Kahramanmaraş ilinde 1990 yılından sonra bu atılım daha bir hız kazanmıştır. Hem firma hem de işçi sayısı açısından sanayide bir artış olduğu görülmektedir. Kahramanmaraş sanayisinin

gelişiminde teşvikler önemli bir etken olmuştur. Kahramanmaraş'a verilen teşvikler incelendiğinde, teşviklerden en fazla imalat sanayi, daha özeldir ise tekstil sektörü yararlanmıştır. Kahramanmaraşlı girişimciler verilen teşvikleri %96 gibi yüksek bir oranda yatırıma dönüştürerek tekstilde bugünkü konumuna gelmişlerdir.

Ancak, sanayideki bu gelişmelere paralel olarak, beşeri sermaye açısından nitelikli işgücü olarak görülen mesleki lise mezunlarında görülen değişimler, istihdam seviyesindeki değişimlerin hep gerisinde kalmıştır. Yani, mesleki lise mezunlarının sanayideki işgücü ihtiyacını karşılamasının oldukça uzağında olduğunu söyleyebiliriz. Dolayısıyla, gerek devlet politikası gerekse sanayicilerle MEB arasında yapılacak işbirliğiyle mesleki eğitime gerekli önem verilmelidir. Bize göre, belli oranda başarılı olan öğrenciler için sanayicilerimiz tarafından iş garantisi verilebilir. Böyle bir durum, hem beşeri sermayenin gelişmesine imkan sağlayacak hem de işgücünün kalitesinin artmasına bağlı olarak Kahramanmaraş ilinin ekonomik gelişmesine daha fazla katkıda bulunabilecektir.

KAYNAKÇA

- AKGÜN, N. ve YILDIZ, K. 1998. Eğitim Ekonomisi Üzerine Seçme Yazılar, Abant İzzet Baysal Üniversitesi Yayınları, Bolu, 172s.
- AKGÖNÜL, H., 1989. "Türkiye Ekonomisinde Konut Sektörünün Önemi" Anadolu Üniv. Afyon İ.İ.B.F, 15. Kuruluş Yılı Armağanı, ss.245-260.
- AKTAN, C.C. ve VURAL, İ.Y., 2003. "Yeni Ekonominin Özellikleri", <http://www.canaktan.org/yeni-trendler/yeni-ekonomi/ozellikleri.htm>. (28.11.2005).
- ALTINALEV, D., 2004. Geleceğin Gıda Ticareti, <http://www.igeme.org.tr/tur/bakis/sayi%2026/bakis2658.htm> (28.03.2005).
- ALAKUŞ, M., 1991. Bilgi Toplumu, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 134s.
- ARISOY, E. ve DEMİR, R., 2001. "Eğitim, Haberleşme Ve Ticari Serbestliğin Ekonomik Büyümeğe Katkısı", Dış Ticaret Dergisi, Sayı: 23, <http://www.dtm.gov.tr/ead/DTDERGI/ekim2001/egitim.htm> (24.07.2005)
- ARSLAN, Ü., 2003. "Ekonomik Büyümenin Kökenleri Teorik ve Ampirik Çalışmalar", A.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Doktora Programı Seminer Dersi, ss. 1-65
- BAYHAN, V., 1997. Üniversite Gençliğinde Anomi ve Yabancılaşma, Kültür Bakanlığı Kültür Eserleri Dizisi, No: 195, Ankara, 416s.
- BAYSAL, A., 1989. Beslenmenin Sağlık ve Ekonomi Yönünden Önemi, Toplu Gıda Tüketimi Yapılan Kuruluşlarda İnsan Gücü Verimliliğini Artırmaya Yönelik Beslenme Teknikleri. Milli Prodüktivite Yayınları: 325 İkinci Basım, Ankara, 328s.
- BERBER, Ş., "Beşeri Sermaye ve İktisadi Kalkınma", Selçuk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 2(1). ss.361-375.
- BOLTZ, P., 1970. Teknoloji ve İktisadi Gelişme, (Çev.: T. Dereli), A.Ü, Basımevi, Ankara, 137s
- BOZKURT, V., 1996. Enformasyon Toplumu ve Türkiye , Sistem Yayıncılık, İstanbul, 210s
- CAN, N., "Avrupa Birliği Entegrasyon Sürecinde Türk Sağlık Sektörünün Durumu", <http://www.un.org.tr/who/EU/bul6avbirsaglik.HTM>
- ÇELİK, A. 1999. "Kahramanmaraş'ta Tekstil Sektöründe Toplam Kalite Yönetimi" Anadolu'da Hızla Sanayileşen Kentler: Kahramanmaraş Örneği, Ed.: M.T. Ongun. Ankara, ss.143-111
- ÇİNKO, L., "Yeni Ekonominin İktisadi Etkileri", 1-6 <http://www.leventcinko.com/makale.doc> (24.11.2005).

- ÇÖMLEKÇİ, N., 1971. Türkiye'nin İktisadi Kalkınmasında Eğitimin Rolü, Eskişehir: E.İ.T.İ.A. Yayınları, Yayın No: 85/45, Eskişehir, 137s.
- DEDEOĞLU, M., 1996. Kahramanmaraş Ekonomisi, Lazer Ofset, Ankara, 176s.
- DİE (Devlet İstatistik Enstitüsü), 2002a. 2000 Genel Nüfus Sayımı Nüfusun Sosyal ve Ekonomik Nitelikleri Türkiye, Ankara, 199s.
- DİE, 2002b. 2000 Genel Nüfus Sayımı Nüfusun Sosyal ve Ekonomik Nitelikleri İl Kahramanmaraş, Ankara, 199s.
- DİE, 1989 -2001. Milli Eğitim İstatistikleri, Örgün Eğitim, Ankara.
- DİE, 1992 -2000. Milli Eğitim İstatistikleri, Yaygın Eğitim, Ankara.
- DİE, 1990–2004. Türkiye İstatistik Yıllığı, Ankara.
- DOĞAN, S. ve ŞANLI, B., 2003. İktisadi Kalkınmada Beşeri Sermaye, Süleyman Demirel Üniversitesi, İİBF Yayınları, 8(1). ss.173-196.
- DOĞAN, S. ve BOZKURT, H.Y., 2002, Eğitim-İktisadi Büyüme İlişkisi ve Türkiye İçin Kointegrasyon Analizi, http://www.bilgiyonetimi.org/cm/pages/mkl_gos.php?nt=255 (23.12.2005,).
- DPT (Devlet Planlama Teşkilatı), 1963. Kalkınma Planı I. Beş Yıllık (1963-1967), T.C. Başbakanlık Devlet Mat. Yay., Ankara, 520s.
- DPT, 2005. Ekonomik ve Sosyal Göstergeler (1950-2005), 1-148 <http://ekutup.dpt.gov.tr/tg/index.asp?yayin=teg&yil=2005&ay=Aralik> (14.01.2006).
- DURA, Cihan, Bilgi Toplumu, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 1990. 190s.
- DUYAR, İ., 1989. “Eğitimde İç Verimlilik”, A.Ü.Eğitim Bilimler Fakültesi Dergisi, 22(1). ss.469-470.
- ERCAN, N.Y., 2000. “İçsel Büyüme Teorisi :Genel Bir Bakış”, Planlama Dergisi, DPT'nin kuruluşunun 42. Yılı Özel Sayı, ss. 129-138.
- EREL, A., 1988. İstihdam Sorunu ve İşsizliğin Azaltılması, DPT Yayınları, Ankara, 135s.
- EREŞ, F., 2005, “Eğitimin Sosyal Faydaları: Türkiye-Ab Karşılaştırması”, Milli Eğitim dergisi, <http://yayim.meb.gov.tr/dergiler/167/index3-eres.htm> (30.12.2005).
- ERGEN, H., 1999. “Türkiye’de Eğitimin Ekonomik büyümeye Katkısı”, Ekonomik Yaklaşım Dergisi, 10(35) ss.21-52.

- ERGÜL, H.F., 2005, “Motivasyon ve Motivasyon Teknikleri”, Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi, 4(14), ss.67-79.
- ERKAN, H., 1997. Bilgi Toplumu ve Ekonomik Gelişme, T. İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara, 251s.
- GEYLAN, R., 1992. Personel Yönetimi, MET Basım-Yayım, Eskişehir, 271s.
- GÖKALP, N., 2003. “Ekonomide Güven Faktörü”, İİBF Yönetim ve Ekonomi Dergisi, Celal Bayar Üniversitesi, Manisa, 10(2), ss.163-174.
- GÜLER, M., 1997. “Kente Göç Eden Kadınların Aile Planlamasıyla İlgili Tutumları: Ümraniye Örneği”, II. Ulusal Sosyoloji Kongresi, D.İ.E., Ankara, 111s.
- GÜRAK, H., 2003. Verimlilik Artışları Ve Eğitimli - Yaratıcı İnsan Kaynakları İlişkisi, http://www.bilgiyonetimi.org/cm/pages/mkl_gos.php?nt=290 (25.12.2005)
- GÜRBÜZ, M., 2001.Kahramanmaraş Merkez İlçe'nin Beşeri ve İktisadi Coğrafyası, T.C. Kahramanmaraş Valiliği İl Kültür Müdürlüğü Yayınları, Kahramanmaraş, 241s.
- GÜVENEN, O.,1999. Türkiye'nin Orta ve Uzun Dönem Stratejik Hedefleri, DPT yayınları no: TC 2007-15, Ankara, 104s.
- GÜZEL, K., ALBAYRAK, E., FASAL, A., 2005. “Ofis Binalarında Eylem Alanlarının Ergonomik Çözümlemesi”, 1-83
http://www.geocities.com/emrah_big/ergonomi.pdf (14.01.2006)
- HAN, E., 1975. Kalkınmada Altyapı Yatırımları, E.İ.T.İ.A. Yayınları, No: 127-177, Eskişehir, 145s.
- HAN, E. ve KAYA, A.A., 1997. Kalkınma Ekonomisi Teori ve Politika, Birlik Yayınları, Eskişehir, 174s.
- HESAPCIOGLU, M., 1994. İnsan Kaynakları Yönetimi ve Ekonomisi, Beta Basım Yayın Dağıtım A.Ş., İstanbul 488s.
- HOŞGÖRÜR V. ve GEZGİN G., 2005, “Ekonomik Ve Sosyal Kalkınmada Eğitim” Yüzüncü yıl üniversitesi Eğit. Fak. Dergisi, 2(1), 1-11
http://efdergi.yyu.edu.tr/makaleler/cilt_II/vural_hosgor.doc (24.12.2005).
- İLKİN, A., 1988. Kalkınma ve Sanayi Ekonomisi, İstanbul Üniversitesi Yayın No: 3487, İstanbul, 361s.
- KAHRAMANMARAŞ İL PROFİLİ, 2004. <http://kalkinma.org/belgeler/100/Maras.doc> 12.01.2006
- KAHRAMANMARAŞ İL SAĞLIK MÜDÜRLÜĞÜ, 1990-2004. Brifing Raporları (Yayınlanmamış)

- KAR, M., 2004. “Kahramanmaraş’ın gelişiminde Teşviklerin Rolü ve 5084 sayılı Teşvik Kanununun Olası Etkileri”, KSÜ Sosyal Bilimler Dergisi, Kahramanmaraş, 97-110s.
- KARAGÜL, M., 2002, Beşeri Sermayenin İktisadi Gelişmedeki Rolü ve Türkiye Boyutu, Afyon Kocatepe Üniversitesi Yayınları, Yayın no:37, Ankara, 158s.
- _____, 2003. "Beşeri Sermayenin Ekonomik Büyümeyle İlişkisi ve Etkin Kullanımı", Akdeniz Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi (5), Antalya, ss.79-90.
- KARLIKLİ, Ş., 1997. Değişimin Simgelendiği Kent Kahramanmaraş, Creative Yayıncılık, İstanbul, 224s.
- KARLUK, R., 1995. Türkiye Ekonomisi, Birlik Yayınları, Eskişehir, 456s.
- KAZGAN, G. Ve Diğerleri, 1992. Türkiye'de Gelir Bölüşümünü Bozan Etkenler ve İyileştirilmesine İlişkin Politikalar, TOBB Yayınları, Ankara, 134s.
- KAYA, E., 1993. "Sosyal Yatırımlar ve Teknoloji İlişkisi", Toplum ve Bilim, Sayı:8, Ankara, ss.40-47.
- KİBRİTÇİOĞLU, A. 1998. “İktisadi Büyümenin Belirleyicileri ve Yeni Büyüme Modellerinde Beşeri Sermayenin Yeri”, AÜ Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi, 53(1-4), Ankara, ss.207-230.
- KMTSO., 2003. Cumhuriyetin 80. Yılında Kahramanmaraş’ın Ekonomisi ve Sosyal Alt Yapısı, Kahramanmaraş, 304s.
- KOSGEB (Küçük ve Orta Ölçekli Sanayi Geliştirme ve Destekleme İdaresi Başkanlığı), 2005. Ekonomik Kalkınmada Sosyal Sermayenin Rolü, KOSGEB Yayınları, Ankara, 33s.
- KUTLU, E., 2000. Bilgi Toplumunda Kalkınma Stratejileri, Anadolu Üniversitesi Yayınları, Eskişehir, 170s.
- KUTLU, E., 2002. Dünya Ekonomisi, Anadolu Üniversitesi Basımevi, Eskişehir, 380s.
- LOBLEY, D., 1995. Ekonomi, Çev.: M.S. Şener, MEB Yayınları No: 2915, Ankara, 306s.
- MAZGİT, İ., 2003. “Bilgi Toplumu ve Sağlığın Artan Önemi”,
http://www.bilgiyonetimi.org/cm/pages/mkl_gos.php?nt=194 (16.01.2006).
- MEB(Milli Eğitim Bakanlığı), 2001–2005. Milli Eğitim Sayısal Veriler, Ankara.
- MEB, 2002. “2002 Yılı Başında Milli Eğitim”
<http://www.meb.gov.tr/Stats/Apk2002/2.htm> (13.12.2005).

- MEB, 2005, 2005 Yılı Bütçe Raporu, 1-147
<http://apk.meb.gov.tr/yayinlar/2005%20B%C3%9CT%C3%87E%20RAPORU-aral%C4%B1k%20internet.doc> (21.01.2006)
- ÖKTİK, N., 1997. “Köyün Çekiciliği-Kentin İticiliği”, Toplum ve Göç, II. Ulusal Sosyoloji Kongresi, D.İ.E., Ankara, ss.126-148.
- ÖNERTURK, P., 1984. Refah Devletinde Sağlık Hizmetleri, Maliye Bakanlığı, APK Yayınları No:262, Ankara, 154s.
- ÖZAĞIR, A., 2005. “Anadolu’da Sanayileşen Kent Örneği: Kahramanmaraş”. Maraşder ve Kahramanmaraş Belediyesi, I. Kahramanmaraş Sempozyumu, İstanbul, Düzey, ss.1377–1388.
- ÖZYAKIŞIR, D., 2005. “Bilgi Toplumu”,
http://www.bilgiyonetimi.org/cm/pages/mkl_gos.php?nt=602 23.01.2006
- PARASIZ, İ., 1996. Makro Ekonomi Teori ve Politika, Ezgi Kitabevi Yayınları, Bursa, 536s.
- SCHULTZ, T.W., 1984. Beşeri Sermayeye Yapılan Yatırım, Çeviren: Fahir Gürkan, ODTU, İ.İ.B.F., Yayın No:6, Ankara, 414s.
- SERİN, N., 1992. Çağdaş Eğitim Çağdaş Üniversite, T.C. Başbakanlık Yayınları, Ankara, 448s.
- _____, 1979. Eğitim Ekonomisi, A.Ü.E.F Yayınlan no:77, A.Ü Basımevi, Ankara, 198s.
- SEVİNDİRİCİ, İ., 1996. Geri Kalmışlığın Nedenleri ve Türkiye, Ayyıldız Yayınları, Ankara, 182s.
- ŞAHİN, H., 2002. Türkiye Ekonomisi, Ezgi Kitabevi Yayınları, Bursa, 553s.
- ŞAHİN, M., 2005. “İnsancıl Yüzlü Uyum ve Sosyal Adalet”, Çimento İşveren Dergisi, 18(2), Ankara, ss.16-27.
- T.C. KAHRAMANMARAŞ VALİLİĞİ, 2002. Sağlık, www.kahramanmaras.gov.tr (12.01.2006)
- TABAN, S., “Türkiye’de Sağlık ve Ekonomik Büyüme İlişkisi: Nedensellik Testi”, 3. Ulusal Bilgi ve Yönetim Kongresi, Osman Gazi Üniversitesi Yayın No: 108, Eskişehir, ss.3-12.
- TABAN, S. ve KAR, M., 2004. “Beşeri Sermaye ve Kalkınma”, Kalkınma Ekonomisi Seçme Konular, Ekin Kitabevi, Bursa, 279-299s.
- TEKİR, S., 1997 "Bir Kamusal Hizmet Olarak Eğitim-Beşeri Sermaye Yatırımlarının Önemi", Dokuz Eylül Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi, 2(1), 1997. ss.311-322.

- TOKAT, M., 1998. Sağlık Ekonomisi. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Açık Öğretim Fakültesi Yayınları No:568, Eskişehir, 189s.
- TOKCAN, C., 1993. Ekonomik ve Sosyal Kalkınma Planında Eğitimin Yeri, Ümit Yayınları, İstanbul, 172s.
- TÜBİTAK, 1997. “Türkiye’ nin Bilim ve Teknoloji Politikası”,
<http://www.tubitak.gov.tr/btpd/btspd/politika/icindek.html> (25.11.2005).
- TÜRKMEN, F., 2002. Eğitimin Ekonomik ve Sosyal Faydaları Ve Türkiye’de Eğitim Ekonomik Büyüme İlişkisinin Araştırılması, Dpt – Uzmanlık Tezleri Yayın No: Dpt: 2655, Ankara, 114s.
- TUNCER, B., 1998. Ekonomik Gelişme ve Nüfus, Hacettepe Üniversitesi Yayınları, Ankara, 149s.
- UĞUR, A., 1994. “Çevre Sağlığının Verimlilik Üzerine Etkileri”, II. Verimlilik Kongresi, Ankara, MPM Yayınları No:540, ss.540-546
- UNDP, Human Development Report, 2004-2005. www.undp.org/hdro (03.01.2006).
- ÜSTÜNEL, B., 1983. Ekonominin Temelleri, Bilgi Yayınları, İstanbul, 368s.
- YALÇIN, C., 2004. Göç Sosyolojisi, Anı Yayıncılık, Ankara, 192s.
- YALÇIN, Ö.F., 1999. “Kahramanmaraş’ın Sosyo-Ekonomik Yapısı”, Anadolu’da Hızla Sanayileşen Kentler: Kahramanmaraş Örneği, Ed.: M.T. Ongun. Ankara, ss.93-104.
- YAVİLİOĞLU, C., 2001. “Ekonomik Kalkınma ve Motivasyon Arasındaki İlişki”, C.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, 2(2), ss.109-130.
- YILDIRIM,K., KARAMAN, D., 2003. Makroekonomi, ESBAV Yayınları, Eskişehir, 587s.
- YILDIRIM, S., 1994. Sağlık Hizmetlerinde Harcama ve Maliyet Analizi, DPT Sosyal Sektörler ve Koordinasyon Genel Müdürlüğü, Yayın No:2359, Ankara, 190s.
- YUMUŞAK, İ.G., 2003a. “Elektronik Ticaretin Gelişmekte Olan Ülkelere Etkileri ve Türkiye Üzerine Bir Değerlendirme”
http://www.bilgiyonetimi.org/cm/pages/mkl_gos.php?nt=173 (09.10.2005).
- _____, 2003b. Kadın Eğitiminin Ekonomik Analizi, 1-11
<http://econwpa.wustl.edu:8089/eps/mac/papers/0404/0404025.pdf> (21.10.2005).
- YUMUŞAK, İ.G. ve BİLEN, M., 2000. “Gelir Dağılımı - Beşeri Sermaye İlişkisi ve Türkiye Üzerine Bir Değerlendirme” K.Ü. Sosyal Bilimler Dergisi, 1(1), ss.77-96.

YUMUŞAK, İ.G. ve KAR, A., 2003. “Nüfus Artış Hızının Düşürülmesi İktisadi Kalkınmayı Arttırır mı?”
<http://www.bilgiyonetimi.org/cm/pages/mklggos.php?nt=171> (03.02.2006)

YURT ANSİKLOPEDİSİ, 1982-1983. “İl İl Türkiye Kahramanmaraş”,Anadolu Yayıncılık, Cilt: 8. İstanbul.

YÜCEL,İ.H., 1997. Bilim-Teknoloji Politikaları ve 21. Yüzyılın Toplumu,
<http://ekutup.dpt.gov.tr/bilim/yucelih/biltek.html>

ÖZGEÇMİŞ

1967 Kahramanmaraş Afşin doğumlu. İlköğrenimini Afşin’de tamamladıktan sonra ortaöğrenimini Afşin İmam Hatip Lisesinde okudu. İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi, Maliye Bölümünden 1992 yılında mezun oldu. 1993 yılında Elbistan Belediyesinde Memur olarak göreve başladı. 10 Ekim 1999 tarihinden itibaren Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Göksun Meslek Yüksek Okulu İktisadi ve İdari Programlar Bölümünde Öğretim Görevlisi olarak atandı. Halen görevini devam ettirmektedir. Yabancı dili Fransızca ve İngilizcedir. Evli ve iki çocuk babasıdır.